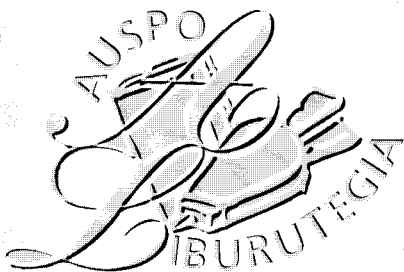

Latxaga

Euskal sena

Euskal sena

Auspoa Liburutegia
260

AUSPOA

SENDOA

SENDOA ARGITALDARIA

Ugaldetxo auzoa

Tels. 943 49 35 51 - 49 35 52 - 49 35 53

Fax 943 49 35 48

www.sendoa.com

editorial@sendoa.com

20180 OIARTZUN (Gipuzkoa)

Latxaga

Euskal sena

Auspoa Liburutegia
(1999)

© SENDOA ARGITALDARIA

ISBN: 84-95378-05-1

Depósito Legal: NA.: 2.501-1999

Inprimaketa: Gráficas Lizarra, S.A., Estella (Navarra)

Itzaurrea

JOSE Maria San Sebastian jauna, euskalzaleen artean *Latxaga* izenordeaz ezagutuagoa dana, esku artean dezun liburu berri onekin datorkigu, irakurle. Ez baita bera geldirik egoteko jaioa, gizon saiatua eta langille purrukatua baizik.

Liburuaren izenburua, *Euskal sena* alegia, egoki aukeratuta dago gaia zer dan adierazteko. Gure erriaren izakeraren berri eman nai luke. Baiña ez azalean geldituta, gure barruko izkutuak argira azaldu nairik baizik. Orixe da, izan ere, norberak ere sarritan ez dakiana, gizonaren portaera eta jokabidearen azken sustrai eta giltza-arriak bere zentzua eta oarkera irixten diran baiño beeragoko maila eta zokoetan daudenez. Ala ere, gure egintza guzien indar nagusiak ortxe daude.

Zer ote degu, beraz, Latxagaren gaurko lan berri au? Ez dago duda egiterik bere lekua saiakera eta azterketa jeneroen barruan duala. Baiña ortaz aparte liburu oni beste ezaugarriarik billatzea, kulturaren idazkietan zein apaletan jarri bear dan erabakitzea alegia, ez derizkiot ain erreza danik. Alde batetik, izan ere, etnolajiaren eta antropolajiaren barrutiko landarea dala esango genduke. Bestetik, berrix, sikolojiatik ere asko du. Zientzia au pertsonari ez ezik, giza-mordo bati ere zuzendu ditekena da eta.

Baiña sarritan ortxe biltzen degu eta ortxe bukatzen da gure arreta guzia: andik edo emendik esku artera etorri zaigun lana zein jenerotan sartu bear degun. Ala ere, gaurko onetan ez dezagun ortan denbora geiegi galdu, aurreragoko esan bearrak badaude eta.

Latxaga jaunaren liburu onekin ez dedilla, bada, orrelakorik gertatu. Galdetuko bagenio, berari orregatik bost ajola zaiola erantzungo liguke, batere dudarik gabe. Nai lukeana zer dan adierazten oso erreza dala uste degu: irakurle bakoitza, liburu ontako orrialdeak irakurri alean, gure izakera eta sena zer diran ikasi eta jabetu nairik pentsatzen eta ausnartzen asi dedilla.

Liburu bat, ona bada batez ere, ez da elburu bat, bide bat baizik. Ez iritxiera, abiera baizik. Ez kuadro bat, leio bat baizik, andik mundu zabalera begiratzeko. Eta benetako irakurle danak ez du liburu orren esanetan eta iritzieta gelditu bear, auek markatzen dioten bidean aurrera segi eta aruntzago iritxi baizik.

Neri, beintzat, liburu au irakurtzen ari nintzala, bein baiño geiagotan gertatu zait ori: konturatu gabe begiak altxa, leiotik kanpora zeruko lainoetara edo urrutiko mendietara zuzendu, irentsi berriak nere buruan erabiltzen asi eta denbora-puska batean ortan jarraitu.

Latxagaren lan berri au orain arteko liburueta ongi oiñarrituta dago. Baiña ez du ori iturri bakarra. Beste oparoago bat arkitu du berak. Zein ote? Gure erria. Orrialde auetan orixe ikusten degu argi eta garbi: egilleak konta-ezin aal ordu pasa dituala gure erriarekin artu-emanetan, belarriak adi eta erne, aren ezpainenetik gure izakeraren izkuturen bat noiz azalduko zan.

Ori eta bera da eiztariaren portaera. Era askotako eiza egin diteke, izan ere; eta, piztiak botatzeko ez-ezik, beste gauza asko eskuratzeko balio duana da, naiz eta eskopetarik ez erabili.

Au bera beste onela ere adierazi dezakegu: liburu onek lojikatik asko badu ere, intuiziotik beste orrenbeste edo geiago duala. Zera esan nai nuke: orrialde auetan arkituko ditugun egi eta irizbide sakon eta jakingarriak, Latxaga jaunak, liburu edo paper zaarretatik *ikasi* baiño geiago, gure erritar jatorren portaeran *ikus*i egin dituala.

Oso arreta bizi eta luzearen ondorio eta frutua degu, beraz, esku artera etorri zaigun liburu au. Eta bai maitasun sendo, benetako eta egiazkoarena ere. *Benetakoa* esan det, Latxagarena maitasun faltsoa edo itxua ez dala adieraztearren.

Gure erriak, izan ere, mundu guziko beste erri guziak bezelaxe, alderdi onak eta dizdiratsuak badi-tu noski, baiña bai txarrak eta illunak ere. Sarritan, ordea, auek izkutatu eta besteak neurritz gain altxatzen aalegintzen gera. Orri, bere izen jatorrez esatera, losintxa deitu bearko genieke. Baiña bide ortatik ez diogu geren buruari mesederik egiten; kaltea bai ugari.

Ni pekataria errezatzea, izan ere, ez da zerura zuzen joateko bakarrik ona; baita munduan jator ibiltzeko ere. Baiña Uztapide zanari bein entzun nionez, emen *Zu pekataria* esan oi degu geienetan. Ori bera ere alderdi txar nabarmen samarra degu euskaldunak.

Baiña Latxaga jaunak gure birtuteak gorai patu eta gure akatsak salatu egiten ditu. Ori egiñez, gizon librea agertzen zaigu. Berak ain maitea duan Naparro zaarrean, Obanos erriko garai bateko zaldunak esaera jakingarri au erabiltzen zuten beren portaeraren orratza bezela: "*Pro libertate patria gens*

libera state". Zuen erriaren libertadeagatik, gizon libreak izan zaitezte, alegia.

Baiña esaera orren esanaia ez dagokio politikari bakarrik, sarritan uste degun bezela. Gizonaren beste zeregiñekin ere zerikusi aundia du. Eta kultur-alorrean ere asko balio du. Bere irizbideak izateko eta besteen aurrean agertzeko askatasun osoa zor zaio gizakiari. Ortara irixten ez geran bitartean, ezin esango degu gure erriak kate guziak apurtu dituanik, orixe aitortzeko ere ausardi aundia bearko bada ere.

Ala, Latxagaren liburu au gaillur ortara eramango gaituan bidean pauso bat dala esango nuke. Baiña ibiliz egiten da bidea. Au ez da bere gaiñetik igarotzen diran ibilkariak utzi duten arrastoa baizik. Ea, bada, orain irikitzen asten geran bidexior ori, egunen batean kamio zabala biurtzen zaigun. "Asiak egiña dirudi" dio esaera zaarrak.

A. Z.

Euskal nortasunaren jakintza

EUSKALERRIAN bizitzeko aurreneko urratsa eman bearra auxe da: "Euskaldunekin bizitzen ikasi". Euskaldunen jokaera zer den jakin gabe, bat galdua dago; ez da oso urruti joango.

Euskaldunak gauza berexi asko dauzka, ez bakarrik izkuntza edo aditza, baita nortasuna guztiz arrigarria.

Berri asko eman ditezke gaur arte izkuntzari buruz, ez naikoak euskal nortasunari dagozkionak. Orixe da gure asmoa: euskalduna nolakoa den ezagutu, baita ikerketaren etekina euskaraz azaldu. Gure arteko urratsak euskaraz eman bearrak ditugu.

Ikerketa ori ez dela errexia aitortu bearra dago. Euskalduna ondo ezagutzen zailla da. Nundik dijon ikusten duzula, ustekabe ederra ematen dizu; orduantxe bertan artzen da ipurdi gañean kankarretako galanta. Berealaxe konturatzen gera maila orretako jakintzan baraurik genbillela.

Euskaldunen artean ere ezberdintasun aundiak arkitzen ditugu. Batzuek gizaseme egokiak izaki, besteak ume biurriak. Batzuen bideak argiak, besteak illunak.

Berez, itxurazko mintzoak oso gutxi esango digu. Itxuraren atzean dagon beste mintzoari asko begiratu bearko diogu. Bide orretik erne ibilli bearra

dugu. Bigarren mintzo orrek bein eta berriz argitasun berdiñak ematen dizkigula, ortxen nabaritzen dugu euskal nortasunaren enbor mardula. Egiaren oñarriak giza-jokabideen ebaki nagusi berdiñ oiek emango dizkigute.

Euskal nortasunaren sustrai oiek ez dire gaurkoak, aintziña garaikoak baizik. Zer ikusi aundia daukate baserriko giroarekin. Esate baterako, Gipuzkoa'ko giroa edo Euskalerriko edozein probintzietako bizikerak baserriko jokaerarekin oso lotuak zeuden. Lurraren goraberak asko esan nai zuten len.

Baserriko usaia bazter danetaraiño sartzen zen. Txapelketako bateletan, igeri ez dakiten baserriko semeak ikusi oi ditugu arraunean. Zenbait aldiz ere arkitzen ditugu olategietan lanean baserrietan sortutako gizasemeak. Euskaldunaren nortasuna gizarte askoren lana da, ez dago jaiotza batekin bakarrik lotua. Sustrai zar guzti oiek, gure baserriekin lotuak daude, antxen daukate iturri mardula.

Askotan baserriko giroa begi txarrekin ikusi dugu. Kaletarrak maiz nekazaritza arbuiatzen dute. Gure zorionez baserriaren emaitza osoaz bizi gera. Ba dakigu dena ez dela arrosa ta krabelin. Ba daude ere alderdi oso onak, gureak direnak. Elias Martinez Lezea gizon argiak zerbaitengatik esaten zuen: "Zuen mendietako baserritarra, zelaiko nekazarien ondoan, beste egokitasun bat dauka, baita jakintza ere". Nortasun mardul oien onarriak eta alderdiak iker bear genituzke, nor geran obeto jakiteko.

Nortasun ori aztertzerakoan, ez gera ona ta txarra bereixten ibilliko. Gauzak diren bezala agertuko ditugu, ta ez nai genituzken eran. Ariari jarraitzeko urratsak gureak izango dire.

Gure xeetasunak ez dute azken itza izan nai. Illuntasun bat urratu nai genuke eta urratsak eman, nolabait jakintzaren argia sortzeko.

Etxea edo etsia aurrena

ORTXEN dauzkagu bi itz, bat bestearekin ondo lotuak datozenak eta ezin ditugunak bakan-du. "Etxea" itzak, "etsia" beste itza oñarri bezala dauka. Aintziñako gizonak, bizi ta iraun nai ba zuen, etsiak egiten asi bear. "Etsi" itz orrek basa-gizonarentzat zer esanai aundia zeukan. Arpetan babesa arkitu bear ko zuen eta arkaitzak naiko erosotasuna eskuratuko zion etsiekin bere inguru ori bear bezala zaintzeko.

Gañera ezin dugu aztu, sua zela zeukaten emaitzarik aundiena. Aukera ederrak ematen zizkien suak: beroa, eltzaria egiteko bidea, aragia erretzeko ta etsaien aurka eztena mingarriena. Suarekin gizonak obeto iraun zezakean. Autz tartean gordeko zuten sua.

Benetan arpetan arkituko zuten babesa, baita ere esku ondoan sua eukitzeko bidea; ortarako sarrera itxi bearra zeukaten. Etsiaren ganean eukiko zituzten jarrita begiak. Suak indar aundia ematen zien. Surik gabe beti estu. Suarekin geroa itxaropenez betea zeukaten.

Aintziñako gizonak sua nai ta naiez zaindu bearra, artaldeak ere begiko ninia bezala babestuko zituen, batez ere ernari gertutzen ziren garaietan (umetak eukitzeko). Ortarako arkaitz tartean babesak arkitu bear, artegiak eta eskorteak egiteko. Alaxeko pixtiak izango ziren inguruan. Naiko lan babesten

arkume jaio berriak. Leitzeen sarreretan etsiak altxa bear. Ebaki urritzaren makillak, lurrean sakon eta sendo sartu, baita zearka egurraren tartean adarrez estututa josi. Orrela etsia egiña zeukaten. Geroago, aizerik sartzen ez uzteko bustinakin igurtziko zituzten arbastak. Poliki poliki apaintzen asiko ziren etsiak; bustiña bota ta zuritu.

Noizbait, arpeak utzita, larre toki inguruetara, artaldeak bazkatzeko, toki egokienetan edo eskualdeetan altxako zituzten bizitza sendoagoak; egur lodi ta galantak ekarri, abe mardulak egin, ateak sarreretan jarri eta belarra edo ezpalak tellatuetan zabaldu. Bizitza berri auk, naiz ederragoak izan, berez etsiak ziren, bañan ekintza berri orretan, ezberdintasuna nabarmentzeko, "etxea" deituko zioten. Bizitzaren aldaketa ori, ots berriarekin deituko zuten eta orra itz berria jaioa. Bearrak jaiotza eman zion gertakizun berri orreri, ta jarraitutako bidea errex da ulertzen: *itxi-etsi-etxea*.

Zalantzarik gabe, urte, elurte ta gizaldi askotako jokabide onek, bearrezko ekintza berexia izan delako, zerikusi aundia dauka giza-nortasunarekin. Jokabide ori euskal nortasunaren abe nagusia izan dela esango genuke. Bizitokia ixten asi bear orrek eta etsiak altxatzeak emango zion aintziñako gizonari bere nortasunaren egitazko oñarri sendoenak.

Guk ikusi bear, zabalean eta luzean, oñarri ortik zer gertatzen zaion euskal gizasemeari. Bat batean, bi itz, indar aundikoak direnak gaur oraindak, dartzogigu burura: euskalduna beti asmatzen dabil eta barrena itxia dauka. Naiko lana ematen du, zer dijoakion barrenean asmatzen.

Ortxen daukagu euskaldunaren eragozpen guztien erro nagusia. Noizbaitetik ikasi zuen ixturak egiten eta barrena ere ixten zijoakion. Asmatzen zer darabilkin buruan, orain qure lana izaki.

Euskalduna beti asmatzen

“**A**SMATU” itzak ba du euskaldunarentzat zeresanai aundia. Gizonak emandako lenengo urratsetik bere tokia ondo irabazia dauka. Etsiak, nun eta noiz altxa bear zituan beti asmatzen ibilli bear. Eragozpenak aintziñako gizonarentzat eguneroko ogia. Orrexek alegintzen du zertxobait edo zerbait asmatzen. Gañera asmatu bearra, nolainai, nola eta zertan erabili su ori. Bakarrik gelditu dela askotan, asmatzeko bear ori datorkio ondora laguntza bat bezala. Beti aztarna osasungarrien bila dabil.

Eguneroko agurtza soillenetan, gure baserritarra, nola eman erantzunak asmatzen daukagu. Arazoak esaera nagusietan oñarritu nai ditu. Ala dio adiñeko aitonak: “Egun on, gaur ebi jasa datorkigu eta belar billa joan bear abereak bazkatzeko”.

Edozein esaldi obetotzen, txartzen edo borobiltzen dula, itzak nola orraztu asmatzen dabil. Ala zion bein batian Modesto Aranak, Unsalu’ko mutil zarrak: “Itxura ona al dauka aldareak? ...Itxura ona izateko lana egin bear da ta”.

Izketan asten delarik, euskaldunak asko neuritzen ditu itzak, baita erantzunaren giroa. Etsiak irikitzen dizkizu edo poliki poliki ixten. Edozein agurra egiten zaizula, ondo asmatua dago aurretik.

Bere burua bere tokian daukala, ondo asmatutako erantzunetan agertuko dizu argi asko. Euskalduna asmatzen iaioa da.

Biziaren oñarria onela ezartzen du: “Berak asmatutakoak bakarrik balio”. Orregatik bere asmoarekin atera nai du aurrera. Ortik etika bat sortzen du. Etorkiak abe nagusi orretan ezarriak ikusi nai ditu. Ori bera esan naiko du Azpeitia’ko esaera zarrak: “Geurok asmatu eta geurok irentsi (aguantatu).”

Orain uler dezakegu zergatik euskaldunak maite duen ainbeste musean jolastea. Lagunen artean unetxo bat daukatela lasaitzeko, kartekin asten dire musean. Erri txikietan biltzen direla edo aundietan, orduak joan edo orduak etorri, musean dabilz-kigu. Zergatik musean? Askok asmatu bear delako: ze jokoa den karteetan, baita nundik joko dun bere aurrean daukan lagunak. Naiko ondo ez ba du asmatzen, galdua dagola ba daki.

Irabazi nai ba du aleginduko da bear bezala asmatzen. Asmatze orrek zirikatzen du benetan euskalduna.

Orain dator asko esan nai duen eredu polita bat. Errioxa’n euskaldunak euskara, izkuntza bezala, utzi zutenean, erabillitako azken aditza, “Asmatu” izan zen. Ez zuten galdu nai. Gonzalo de Berceo idazleak, XII’garren gizaldian, erderaz idazten du, baiñan euskal itz asko erabiltzen ditu: denak ogeitamar dire. Geiena erabillia “asmar, asmando” da: larogei aldiz agertzen zaigu itz ori. Ez zuten utzi nai galtzen. Nunbait maite zuten. Aientzat esanai aundia zeukan.

Euskalduneentzat “asmatu” itza eginkizun guttien sustraia izaki: eguneroko jokabidea biurtu dena, etorkizunaren iturria, baita jokoaren arazoa. Betti asmatze orren itzalean bizi bear.

Mari Txintzarri gaizki ikusia

KALETAR umea genuen Maria "Txintzarri". *Etxeko lau ertzetatik* astintzen zituen auzoko berrriak. Orregatik "Txintzarri" izengoitia jarri zioten. Euskaldunak ez du maite itz jarioa.

Alaxe da euskalduna; berez itxia. Ez ditu bakarrik etsiak sortzen: gau ta egun, ortxen dabilhela, barrena ixten zaio. Bere nortasuna ondo gordeta euki nai du. Barrena egosten ari zaiola, dauzkan asmoak ez ditu agertzen. Ala zion Unsalu'ko Modesto'k: "Norberak bere burua agertzea ez du nai".

Bein batean, erriko gizonak, jatetxean bazkari on baten ondotik ari ziren izketan: "Aurten sagar alerik ez dugu, au zorigaitza!" Ez zuten esaten ikulluan txekor ederrak zeuzkatela ta millonarioak zirela. Ustekabean, barrena ondo gordeta eukitzeko etsiak altxatzen zebiltzan.

Orrela bere barrena ixten duna zailla da ezagutzen. Buruauste aundiena orixe da: "Barnemuñan egosten, zer daukan jakitea". Itz egin bearrean, ixilik gelditzea ba da obe. Bere nortasun ori gordetzen naiko lan euskaldunentzat.

Barren ori oso aberatsa dula ezin ukatu. Sagararak ganbaran jasotzen dituen bezala, gordetzen ditu asmoak barrengo erraietan. Aurretik ditunak eta atzetik datozkionak, ari luzean korapillatuak dauzka. Denak gelditzen zaizkio or nunbait sartuak. Go-

ra ta bera ibilliko ditu buru barrenean. Ondo ausnartuak ditunean, astirik egokiena arkitu bear aurrea ez galtzeko.

Euskaldunaren kutxa eder ori indarkeriz irikizten alegindu ezkerok, bat galduko litzake ta laguna minberatua utziko luke. Nortasunaren axala ikuitzeak, berez min ematen dio. Euskaldunaren itxurak ez du gauza aundirik esan nai. Bizkar zabala, giza lodia izan leike, ez uste erdi ustela delarik, barrengo axala errex minberatzen zaio. Bortxatu ezkerok itxiko zaizu ta ez duzu geiago nor den jakingo. Betiko galduko duzu.

Axaxaka ibilliz oraindik gutxiago lortuko zenuke. Euskalduna nor den jakiteko, poliki poliki artu bearra. Onena lasai gauzak egitea. Orduan bai, laguna irikitzeko almena izango luke.

Aurrez bere itza ematea kostako zaio euskaldunari. Itzarekin batean nortasuna eskuratzen dizu. Orregatik euskaldunarentzat jokabidearen giltzarria esaera nagusi au da: "Itza itz". Itza atsaren ondorengo bezala gelditzen zaigu.

Maiz euskaldunaren naia, baita bearra ere jakiten, asmatzen dauzkazu lanak. Asmatze orren zai dago. Itxoiten daude, baten batek asmatuko ote dien daukaten bearra: "Bide berriarekin zuek bai ondo; guri norbaitek egingo digu", esaten zigun amona batek.

Euskaldunaren nortasuna, barrengo errai zabal ta sakon ori duzu: barrena neurririk gabekoa, sarrera oso estua, naiko ondo itxia... Irtera nundik norra dijoan asmatzen, lanak ematen ditu. Bortxatzen asten zerala galduko zera, orma lodiak bakarrik ikusiko dituzu. Lasaitzen ikasi bear atea irikitzeko. Ortarako astirik gabe, ezer gutxi aterako duzu garbirik.

Zerbaiten billa

“**Z**ERBAITEN billa ibilliko dek ori” ateraldiarekin maiz ikusten ditugu euskaldunak. Itxiak direlako eta barrena ondo gordeta daukatelako, maiz ustegaitza edo deskonfiantza sortzen zale. Iru ipuitxo agertuko ditugu argitasuna emateko. Irurak, Donosti'ko auzo batean bilduak daude.

Bein sendagille baten etxe ondoan baserritar bat bizi zen. Sendagilleak garaje bat zeukan eta berebilla egunero atera bear lanera joateko. Gauzak diren bezala egiteko, atzeraka geltokian sartzen zen. Bidea estua zelako jirabiretan gaizki ibilli bear. Gauzak errex egiteko baratzako mutur batek galerazten zion. Jakiña, baratzaren muturra baserritarrarena izaki. Sendagilleak lur mutur ori erostea erabaki zuen. Ortarako baserritarrarekin itz egin bear. Maiz ikusi bañan aldiro ezezkoa erantzuna ematen zion. Il zen baserritarra, ta sendagilleak beste gizon orren semearengana jo zuen. Aurrez aurre galdetu zion: “Zergatik ematen zion bere aitak beti ezezkoa?” Erantzuna auxe izan zen: “Zerbaiten billa dabil. Zer nai ote du? esaten zigun”. Sendagilleak aldiro agertzen zizkion arrazoiak, bañan ustegaitzak baserritarra ondo eldua zeukan.

Bigarren ipuia. Emakume bat alargun gelditu zen etxe bakar batean. Odol tinka zeukan eta laguntzeagatik sendagilleak esan zion: “Lasaitzeko te-

lefonoa bearko zenuke ta noizbeinka auzokoei deitu". "Obe ez deitzea, ez dire uste onean artzekoak", izan zen erantzuna. Orrekin naiko ongi agertu zuen auzoko giroa.

Irugarren ipuia. Baserritar bateri zordunak dirutxartelak eman zizkion zorrak ordaintzeko. Txartelan, "iru milla pezeta ematen diot" jartzen zuen. Baserritarrak ondo irakurri ondotik zion: "Emen "emango diot" jarri bear luke, nik ez dut dirurik jaso ta...". Orrekin ustegaitza ondo agertzen zuen.

Euskaldun bateri, asmo onarekin laguntza eskeintzen ba diozu, maiz bere buruari galdetzen dio: "Zer nai ote du orrek?"; eta ezezko erantzuna ematen du. Baserrian bizi direlako ote dire orrelakoak? Edo xoilki euskaldunak orrelakoak geralako? Gure nortasunaren aztarnak zarrak dire. Etsiak egiten asi ziren noizbait. Nortasunaren atakak ixten eta irikitzen, naiko lanak ematen dizkigute.

Bakardadean bizitze orrek, zerbait esan nai du. Gizaseme bakartiar norberekoia, lotsakor, bere buruzalea egiten du zalantzarik gabe. Ostiko geiegi artu ditu, baita eragozpenak ezagutzen. Arpegia ekaitzaren aurrean jartzen ba daki.

Arpegia ondo marraztua darama. Korapillo galantak begi aurrean eta inguruan dauzka azal gañean. Barrengo ixturak arpegiko korapilloetan ikusten dire. Zenbat korapillo, orrenbeste ixtura. Euskaldunaren edertasuna korapilloz josita ondo marraztutako arpegi oietan dago. Ikus ondo Zubiaurre ta Arrue margolarien aiton amonen arpegiak: ixturen aztarnak arpegian daramazkite. Ainbesterañoko etsiak zaindu dituztela, ez arritu ustegaitzak izatea. Arpegiko marra sakon oiek naikoa esaten digute.

Etxea zaintzen

ETXEA zaintze orrek ematen dizkio lanak euskal gizonari. Gizaldietan zaintzen iraun du. Goizetik altxata lan bakarra du; etxea begitik ez galtzea.

Etxea ez dute lau ormak bakarrik egiten. Zati askok osatzen dute baserria. Etxe ondoa beste gauza askorekin lotua dago: larreak, basoak eta urak, gutxinaz. Nor datorren, etxeko zirritoetatik begiratu bear. Zirritoak etxeko begiak izaki.

Goizean goiz aldapa gora ta aldapa bera dijoala, aurrez aurre, baita gibeletik, etxe gañean dauzka begiak. Sasi tartetik iñork ikusten ez dula, begiak etxe gañetik ez ditu kentzen. Ixil ixilik, ots aundirik atera gabe, zelatzen dabil. Aur txikiari, gazterik, etxea zaintzen erakutsiko diote: leioak zabalik ez uzten, ateak ixten, noren ondoan dagoen jakiten, gizon arrotzak zer nai dun galdetzen, ezezagunak barranean artzen ez uzten, sua ondo itzaltzen eta gurasoak ez ba daude solas gutxi egiten,

Etxea zaintze orrek ematen ditu lanak: larre tokiak beti garbiak, urak edateko gai, basoak eskutik utzi gabe eta azokako berriak etxeraño ondo sartzen direla. Ortarako erne bizi bear.

Etxea ondo babesten dakitela, alaxe ere zaintzen dute erriko enparantza. Begiak saietsa ikusteko ere jarriak dauzkate, atze ta aurre.

Batez ere enparantza nola zaindua dagon ikusteko, peri egunean joan bear. Ori ondo ikusten da euria ari ba du. Aterkiak danez gain, buruak ondo estaltzen dituztela, begiak ageri, erne, bizi bizirik, zorrotz, den dena ikusten dutela, Jose "Motela" ta Miguel "Azkarra" baten beia, bestearen txekorra... Ez da enparantza artan txakurrik sartzen, norena den jakin gabe. Bururik ez da ikusten, ondo estaliak dituzte, bañan begiak ageri, lanean, ondo babestuak. Enparantza artan, osto gañean, ez du txori batek adarrik astintzen, begi askok ikusi gabe.

Etxea zaintzen dula, noraño iristen da?

Bere burua zaintzen

Ez bakarrik etxea, bere burua zaintzen ere ikasi du euskaldunak. Bere buru jabetza ondo babesten daki. Beldurra dauka beste norbaitek itzala egingo ote dion.

Ortik datorkio ez dula nai inork jakitea zer dabilkin buru barruan. Maiz gure baserritarrak, beia gaizki saldu dula eta ez dio ezer esaten bere emazteari; itzik ez. Beste batek ondo gordeta daukana, bere adiskide aundiari ez dio ezer agertzen emaztea dirua jokatzera egunero joaten zaiola.

Baserritarrak, askotan ez ditu agertu nai barruan dauzkan asmoak. Denen aurrean azaltzea ez du maite. Ala esaten zidan Txuñeberriko Martin'ek: "Bere iritzia ta jokabidea azaltzea beldurra dauka". "Tolosa'ko perian tratorik ez duzu ikusten agirian, Torrelavega'koan (Santander), berriz, danen aurrean egiten dute", jarraitzen du.

Gauza oiek zergatik gorde ixilik? Argibideren bat izango da ori egiteko. Giltza bakarra arkitzen dut: zeatz eta meatz, norbera bere burua zaintzen oitua izatea. Dena gorde bear, ori, barruan ondo, ixilik eukitzeko, bizi garai askotan agertzen den gertakizuna da. Ustekabean antxe daukazu eredia aurrean.

Beste batean, norbaiten gorabera aztertzen zebillen Txuñeberri'ko Martin: "Orixe nunbait iritzien bila ibilli da, nun egin ditun galderak ez ditu agertzen".

Askotan giro orretan egiten dire elkarrizketak gure artean; urak agortu ta iturriak ixildu, urratsak aipatu, bidea esatea aztu. Ez esan edo ez agertu bear norberak dakizkinak. Irabazia besteak ez dakiten orretik aterako dula uste. Ari osoa ez askatzeko, burua zaintzen ibilli bear.

Nundik nora dijoan ez agertzeko, galderak ere zuzenean egin bearrean, oker erabiltzen ditu, era bat saietsetik ateratzen zaizkiola. Itza, berez daukan itxura aldetik ateratzen alegintzen da. Galderarekin zer jakin nai dun ere, ez du zuzenean azaltzen.

Ikasi du, baita ondo ikasi ere, erantzunak ematen, ezeren aztarnik agertu gabe. Ara eredu garbia. Batek ala dio: "Zer: gizaseme asko txerripestan?". Erantzuna ez da makala: "Beti bezala".

Guretarren artean burua zaintzea bearrezkoa. Batzuek agertzen digute urruti joan ditekela bide orretik.

Ez dio erakutsi nai zer dabilkin buruan. Asmoak, bear bezala ez agertzeko esaten du maiz "omen" itza: "Emen bizi omen". Orrekin zalantzan uzten ditu gauzak.

Burujabetzaren mugak

GURE baserritarrak, bere burua zaindu bearrean, batzuetan, zoritxarrez galdu egiten du. Beste orrenbeste gertatzen zaio euskaldunari.

Bein, eredu ederra Basaburu'ko (Naparroa) gazte batek eman zidan; bere errian gertatutakoa. Bost etxeko nagusiak beiak saltzera joan omen ziren. Bostek salmenta txarra egin zuten. Beiak saldu ondotik, elkarrekin emengo ta ango berriak astintzen ibilli ziren, baita lagunen artean ardoa edaten illundu arte. Erriko goraberak ondo aztertu zituzten... Gai bat bakarrik naita baztertua euki zuten: beien salmenta... txarra. Etxeratu zirenean besteen beien ordaña nolakoa izan zen jakin gabe gelditu ziren. Batek ixildu, besteak berdin, beste ainbeste beste bostek. Denak jakiteko gogoia. Nola galdetu ez asmatu, ta bakotxa bere aldetik salmenta txar ura ixiltzen berealdiko lanak. Bestena jakin nai bai, bañan berea ixiltxen irauñ. Lan orretan nola ondo oituak zeuden, berri garrantsitsuena jakin gabe itzuli ziren etxera. Jokabide orrekin zer lortzen zuten? Galera aundi bat denentzat. Irabazle eroslea gelditu zen. Onek ba zekin beia zenbatean erosi zuten besteak. Jakite orrek baten irabazia eta besteen galera egin zuen. Orrek esan nai du, dena ez dela ixildu bear.

Baserritarrak ixiltzen ba dire, beien bidezko salneurri egokia ezin dute asmatu. Esaten zaiena jaki-

ten dute. Eroslea jaun eta jabe gelditzen da. Baserritarra berriz atzeraka. Bearrezko gauzetan ezin da bat ixildu; elkartu, itz egin, garbi esan gauzak, gogorra agertu... bidezkoa.

Baserritarren jokabide ori, beste askori gertatzen zaigun gauza da. Lantokietan gauzak gaizki dijoztela ta elkartuta norberak berriak emateko gai ez. Arrantzaleak ikaragarritzko eragozpenak dituztela ta ezin gauzak diren bezala agertu. Alegintzeko gai ez izaki.

Ez al zaigu gauza berdiña gertatzen euskal alderdietan? Ikastoleen etorkizunari buruz ekaitza gogorra datorkigula ta bakotxaren iritziak azaltzeko ezin bildu. Norberak bere iritziak ondo gordeta euki nai. Orregatik esaten dugu burujabetza zaindu bearra dala, bañan barrena itxita ez beti eukita. Jakin bear da ere gauzak garbi agertzen, askoren onerako direnean.

Lur zatiak elkar zaintzeko

GURE mendiak eta lurrak ikusten dituzula, gauza batez ondo oartzen gera; naiko zatiak daudela. Garagar baratzak Berrospe etxe ondoan arkitzen dituzu, lur sail motz batean bizpairu etxeko sendiak lanean...

Larretokiei begiratzen diezula berdin gertatzen zaizu; muño aundi batean lau etxeko belarrak, bata bestearen ondoan, bere garaian sendi ezberdiñak lanean, denak ariketa berdintsuan. Batzuek belarra mozten, beste batzuek zabaltzen, besteak berriz zamatzen. Txapelketa bat irabazteko daukatela dirudi.

Bata bestearen ondoan dabiltzala, denen lanak begien aurrean gelditzen dire. Basoei buruz berdin esan dezakegu; baten altzak beste baten ariztegiaren ondoan, urrengo pagadia beste batena, urrengo bestena...

Urekin beste ainbeste esan dezakegu: basetxe bakotzak bere iturria etxe gañean. Ori ezin denean, iturri berdiñetik bizpairu etxek artzen dituzte urak, bakotzak bere aska egiten dula. Iturriko urak, nola dijoazten, ondo zainduak daude.

Lur zatiak ondo eratuak dauzkagula Euskalerrian, edozein tokira begiratzen dugula, erri aundi edo txiki, Gaintza, Elduaien edo Gaztelu beste errietara, garbi ikusten dugu. Egitazko argitasunen bat bearko genuke arkitu, nun errotzen den ori dena ja-

kiteko, oñarri sendo batean. Billatu bearko genuke zergatik gertatzen den ori. Gai orretzaz, argitasun baten billa nenbillela, beste asko ni bezala buruauste orrekin kezkatu rik zeudela oartu nintzen. Zenbatzuei kezka au bera agertu niela, Oria ibaiko baserritar jakintsu ta gizon guztiz argi batek eman zidan erantzuna: “Gaztelu’n, Lizartza’n eta Oresa’n, elkar zaintzeko dauzkagu lur zatiak”. Erantzun borobillagorik ezin eman. “Lur zatiak” edo “elkar zaintzeak” ez dugu jakingo zer den aurrena. Elkar zaintzea oso gurea dela, dakiguna da. Orain, elkar zaintze ori lur zatiekin lotzea, goimaillako erri-jakintza deritzaigu. Ez da berez sortu den gauza bein batean, zorrotz urte luzetan aztertutako gertakizuna baizik. Bide orretik dijoa egia argitzen.

“Besteak zaintzen”. Orrek zer esan nai duen ondo zekien gure baserritarrak.

Ortik dakigu, garbi asko, lur puxkak, erne zaintzen elburu jakingarria zeukatela.

Xomorkeria

XOMORKERIA zer den jakiteko, askotan ez da oso urruti joan bearrik Euskalerrian. Gure arteko gaitz bat da, oso zabaldurik dagona.

Burua zaintze orrek dakar oitura txar orren zabalak; bide orretik itsu dijoaztenak bereganatzen dute gaitz ori. Beste jokabide batzuekin ere lotzen du euskal nortasuna. Adibidez, berea ta berea bakarrik ontzat artzen dunarekin. Bide orretik, etxe askotan beartzen dituzte aurrak. Beste etxetan nola bizi diren jakin naian daude. Gizaseme aziak badakite aurrak jolastuz edo mandatuak eginez nunai sartzen direla. Aurren bidez auzoko berriak jakitea xomorkeriaren asiera da.

Bañan aurrei, berdin, garbi asko esaten zaie: "Ez ibilli zabaltzen auzoan, zer jan dezuten zuen etxean edo nun erosten dun amak janaria". Ori dena egitea bere burua gaizki zaintzen ikastea da... Gero ez arritu etxeko zirritoetatik edo sasi tartetik besteak zer egiten ari diren jakin nai izatea.

Xomorkeri ori bera ez da bakarrik gure baserrietan agertzen; bizitzako beste mailla guztietan baizik, baita ere euskal idazleen artean ere... Arrituta gelditu nintzen bein ikusitakoarekin. Aurreratuko dut eredu bat. Bi idazle zeuden elkarrizketan. Bat, irripar politarekin ezpañetan, bero bero gauza garran-

tsitsua jakin naian zebillen. Beste onek baita berri jakingarria eman ere. Urrengo egunean berri galanta ori izparringian azaltzen da, bañan berri-emalleak albistea berak sortu izan ba'lu bezala eman zuen, berri-iturriaren izenik aipatu gabe, berriaren emaillea ixilduz. Euskal idazleen artean ori askotan gertatzen den gauza da; berrien oñarriak edo iturriak aipatu gabe gauzak esan, ori oso jakin gañean daudela. Iturrien berriak eman ezkerro, beren burujabetza galtzen dutela uste. Bestien buruak aipatzeak, norberarena zapaltzea deritzaie; beldur orrekin bizi dire.

Xomorkeria gure gaitz bat da. Orren aurka osaki bakarra dugu: jator jokatzea. Ez zaigu lan errexa iduritzen. Orrekin ez dugu esan nai mailla berdiñeko erantzunik eman bear zaionik. Gaitzak sendatze ko beti osaki egokienak artzen dire.

Beti Iraun

“**I**RAUN” itz orrek esanai aundia dauka. Euskal nortasunaren berexitasuna azaltzen du.

Artzaia mendietako ixiltasunean, elurra datorrella, kazkabarrak arpegian jotzen diola, lañozko gabetan, egun bustietan, iñoren laguntzarik gabe, arrats otz gorrietan, beldurrez edo lasai, beti iraun.

Arrantzalea, ur-ontzi estu ta argalaren gañean, arpegia erreta daukala, itxaso arrotuan, anakak dantzari, soña ezin egonean, mamu itsusiz inguratuta, eztulak barrena erretzen diola, aizeak ondo astintzen dula, beti iraun.

Ameriketean, bakardade beldurgarrietan, artza beltzak beso ondoan, suge mingain gaiztoak ankapetan, abere errenka luzea aurretik, koiote delako txakur maltzurra atzetik, inguruan berriz larrugorritzko gizon arrotzak oker begiratuekin, amaitzen ez diren asteak lanean argiak eguna luzatu arte, ala guztiz ere euskaldunak beti iraun.

Amona edo euskal emakumea etengabe zerbait egiten, etxea garbitzen, sua zaintzen, bekoa ta goikoa, mandireak zuritzen, aurrak azitzen, baratza atxurtzen, txerriak bazkatzen, arroltzak jasotzen, ala guztiz ere, beti lanean iraun.

Euskaldunak banaka ere artu ditzazkegu. Ale baten eredia naikoa euskaldunen jokabidea nola-

koa den jakiteko. Ortzen daukagu Elbira Zipitria'ren bizitza. Bakarrik, euskaraz aurrei irakasten, inguruan beste gaztetxoak denak erdaraz, gurasoak zalantzan, etsaiak zai, begi beltzak erne, gure euskal andereñoak, berriz, beti iraun.

Zerbait berdintsu gertatu zitzaigun atzerri garai-ko Eusko Jaurlaritzarekin; guda galdu, adiskideak bizkarra eman, bakarrik utzi, ezin urrats bat ondo egin, laguntzailleak iges, ala guztiz ere zutik iraun.

“Iraun” delako jokabide orrek ikaragarritzko erroak dauzka euskal nortasunean ezarriak. Nortasun aundiko gizonak eta emakumeak sortu ditu.

“Iraun” orrek zailtasuna ta egin bearra ondo lotzen ditu.

“Iraun” gabe ez dago ziñezko euskal nortasunik.

Euskaldunaren bakardadea

“**I**RAUN” itz orrek, zenbateraño beartzen dun euskaldun nortasuna esaten digu, batez ere bakardadean bizitzen.

Inguruak bultzatzen du; bizitzaren gaiak, bere gain jasotzen. Norberaren gauzak besteak egitea ez du maite. Ez ditu egin nai, bazterretara begiratuz, bere gisa baizik. Orregatik bakarrik egiten aleginduko da. Bakardade orren oiturak ez dio miñik ematen. Orduak joan eta orduak etorri, euskaldun giza-semea bakardadearen gizona dugu. Bakardadean dabilkigu arraitxoan urean bezala. Korapilloak asmatze ori bere gisa asmatu bearra. Etxeko eginkizunak, eta ortik sortzen diren asmatzeko buruaren neurriak, bakardadearen ingurua eskuratzen diote. Ixiltasuna zer dan ondo daki. Xomorkeria ezaguna du. Giro orretan bizi da. Bere buruari gogor egiteko, neurri sendoak ba ditu. Bakardadearen alor ortara daramate jokabide guztiak.

Euskaldun gizonak bakardadearen oñarri galantak dauzka: baserria, lur edo basoz inguratua, borda larre-tokietan ezarria, ur-ontziak uin aserratuen tartean, artzaiak artaldeak bein ere nasten ez dituztela. Jakiña, bakotxa bere aldetik.

Aspaldi ikusi zuen ori Telesforo Aranzadi'k. Euskal nortasunaren bakardadeak banaketarekin bizi-

tzen zerikusi aundia daukala dio: “Bakardadeak edo besteenganako lokarriak bideak ugaritzea edo gutxitzeak asko lagundu dituzte... Berdin gertatzen da euskal nortasunarekin”¹.

Inguruak eta eguneroko etxeko jokabideak gure gizona egiten dute. Gertakizun ori “Ugarte nortasunaren” izenarekin ezagutuko genuke; jaun eta jabe, etorkizuna bere eskuetan ikusten dula.

Eguraldiari maiz begiratuko dio. Lañopean etsaiak edo adiskideak arkituko ditu; eguzkiarekin ta illargiarekin jaun nagusiak,

Urtearoak bizitzaren aukera emango diote; garaia ereiteko ta garaia uztarako, igaliak biltzeko. Bear ditunean, besteak ondo etorriak.

Izadian ondo oñarrituta, euskaldunaren nortasuna ugartearen kutsuzkoa izaki. Nastu gabe, gauza guztietan norberak usaia artu bear.

¹ *La raza vasca*, Aranzazi, Barandiaran, Etcheverry, Zarauz, Auñamendi 1959, 9 or.

Bere buruari gogor

BASERRITARRAK bere buruari gogor egin bear beti. Alaxe erakusten dio eguneroko lanak. Izadi latz orrekin arremanetan dabilhela, ekin eta jarrai, bere burua astindu bear. Etxetik ateratzen dela, zernai egiten dula, aldapak gora ta bera dauzka, ta ez nolanaikoak. Ardiak goiko larretan dabiltzala, orduak bear, ttipi-ttapa goraño iristeko. Gañera, bizkar ondoan zerbait darama, pardela; ta gerrikoan aizkora. Azkarra izaten izadiak erakusten dio.

Euria ari dula, lurrak nola dijoazkion, xarra xarra, goitik bera ikusten oitua dago. Iñor laguntzera ez zaio urbiltzen. Ba daki lur guzti aiek, berriz, saskitan artuta, bizkar gañean gora eraman bear ditula.

Batzuentzat, ura ona, batez ere barazkiak azeitzeko; bestientzat kaltegarri, luiziak sortzen direlako. Lurren aldatze orrek buruak ondo astintzen ditu. Neke aundiak ikusita, negar egiteko astirik ez dauka. Ekin eta lanaren bitartez okerrak zuzentzen ditu. Buru-beso, lanean atera nai ba du, garbi jo bear.

Gogorra ez dena, bere buruari lañeza ematea dela iruditzen zaio. Ezbearrak eta lan gogorrak bete betean eta sututa artu ezkerro, ba daki euskaldunak berealaxe erre ta kixkalduta geldituko litzakela. Orregatik, aztu gabe ta lasai artzen ditu lanak.

Lurrak goitik bera etortzen ikusi ditulako, ez da madarikatzen asi zeruaren aurka... Bere buruari astia eman dio gauzak ondo asmatzeko. Atertu ondok ortxen dijoa lur eramanak ikustera, gero al du-na multzotan biltzen du. Otarrak ekartzen asten da.

Giro egokia ageri denean, sendi osoari eginkizun berexia dator. Otar aundienak gizonaezkoentzat dire, otar txikiak emakumezkoentzat eta saskiak aurrentzat. Jarri errenkan eta gora ta bera, egunak joan eta etorri, etxeko kide denak ortxen dituzu lur-rak igotzen laguntzen.

Alaxekoak dire baserriko lanak; zaillak, gogor-rak, latzak. Gertakizun denei arpegia eman bear. Orregatik euskaldunak lanari ez dio beldurrik. Kementsu ta gartsu jolastuko da, iraun eta ekin jokatibideak zer diren ondo dakilako.

Gogor artzen dun guzia, irabazian biurtzen zaio.

Lanari eusten

EUSKALDUNAK, lanaren bidez gauzak lortzen ditula ba daki; baita ere aldapa bera joan ezke-ro, ia beti ez dela ezertxore irabazten. Ekin jo ta ke, ta ala guztiz ere indar aundiak egin bear zerbait ikusi nai ba du egiña. Aldapa gora joan ezkeror-ur-billago egiten zaizkio gauzak. Ez dago beste irtenbi-derik. Aldapa gora ez da beti errexa, nai ta naiez pixkanaka ibilli bear. Ortaz asko erakutsi lezake gure baserritarrak. Aldapa gora pixkanaka igoz, ez dio kalterik egiten, irabaziak berriz ia beti izan ditu. Gogoan orixe dauka sartua: zerbait nai ba duzu, lanari eutsi.

Ortik dator kio daukanari eusten alegintzen dela; lanerako tresnak gorde ta ondo zaindu. Mendirako galtza garbiak dauzka, bañan zati josiak nunai erantsiak. Orregatik daude ganbarak tresnaz lertzen, baita kutxak leporaño. Egunen batean argia joanta, ba daki krisailluaren bearra izango dula. Orregatik agertzen dire ainbesteraño ko gauza zarrak gure etxeetako bazterretan. Eutsiaz daukatenari, zalantza ta eragozpen denetatik atera dire aurrera. Naiago dute zamatu bazterrak, utsik gelditu baño. Gizon soilla bezala bizi, naiz urrea etxe ko zokotan gordeta euki. Orrelako asko dauzkagu Euskalerrian. Ondo eusteak dauka nunbait indarra. Orixe dugu euskaldunaren zutabea. Asieratik buka-

tzeraño eusten dakina euskalduna da. Lanari eusten alegintzen dena atsegin zaio. Izan leike dirua dunari parra egitea; parra gutxi berriz lanari eusten dakionari. Lanari eutsi nai dionak, aurrera jotzen du. Ez daki atzera egiten; asi ta bukatu. Aal dela amaitu gabe ez utzi. Zenbat aldiz ikusi dugu, belarretan ari dena, ebi erauntsia asi, buru bizkar gañean zerbait jarri eta eratutako belarrak berriz pillatu lasterka, azkar azkar. Edo neguan, elurra ari dula ta, etxe barrenean beste lanetan etengabe asi: makillak antolatzen, urrengo babarrun sailleentzat zutik zuzen eukitzearren... Betiko aitzakia, aurrera begiratu, eusteko daukanari. Orregatik dio esaera zarrak: "Jan nai ba duzu, lana egin".

Gauzak amaitzen ondo jakiteak, asko esan nai du euskaldunentzat. Bere gain zerbait artu ezkeron, ondo egiña utzi arte, lasaitasunik ez. Ondo egite orrek lasaitzen ditu biotzak, eta osatzen gure gizonen nortasunak. Euskaldunak ez dute maite, berez izen aundiko gizasemeak; bere gain, berriz, gogotik lana artzen dutenak, bai. Azkeneko auei eskeintzen diete begiramen osoa ta ondo ikusia.

Euskaldunak, lanak ondo egin arte ez ditu agirian azaltzen. Ez dizu beinere esango: "Tratore bat erosiko dut". Garaia etortzen zaionean, auxe esango du: "Tratore bat erosi dut". Euskaldunarentzat, egindako lanak agintzen du.

Burnia lurraren biotzeraño

EUSKALDUNA lanean ari dela, sendo jokatzten daki ta indarraren mugak ezagutu naiko ditu.

Euskaldunentzat zer den lanaren esanaia ikusteko. bi eredu naikoak izango dire.

Itzaia, bi idi bikotearekin lurra iraultzen dabil-
la ikusi dunak, euskaldunaren kemenari buruz as-
ko daki. Lau idi, batean uztartuak dabilzala, geie-
netan bi gizonen bearra dute. Bat itzaia, idien
aurretik dijoana akullua eskuetan daukala; bestea ,
berriz, goldearen atzetik, akullua eskutik utzi gabe
ta zai, idiak azpilo masalletan zirikatzeke.

Itzaia, aurretik, abere galanta aiei neurriak ar-
tzen dijoa; bidea irikitzen.

Gizonaren trebetasuna abere galanta aien au-
rrean neurtzen da: begiak erne adarrekin, buru-
argiarekin uztartu bear, gizona bezin aundiak diren
idiekin. Urratsak batean eman arazi, zuzen eutsi de-
zaioten lerroari. Itzaia, idiak jarraitzen diotela, gizon
egiten da. Itzaiaren nortasuna idi aiek neurtzen du-
te.

Atzetik dijoan lur iraultzalleak, elburu bat dau-
ka; idien indarrarekin, lurraren barrenean, lurraren
biotzeraño burni zorrotza sartu ta iraultzen eutsi,
lerrotan barrengo izerdia ondo eratua ikusten dela.

Burni zorrotz ura lurraren biotzeraño sartzen dela, langillearen nortasuna agertzen digu. Euskalduna lanean ez da azalean gelditzen, sakon jokatzen da. osorik bere elburura dijoa. Orixe esaten digute itzaiak aurrean eta lur iraultzalleak goldearen atzetik.

Beste eredia, berez mintzo dena, laia da. Idiak sartu ezin diren tokietan, eskuz egin bear lana, askotan sendi osoaren eginkizuna. Bi burnizko tresnak artu esku bakotxean, gizon emakume langille denak jarri errenkan, lerro estua bear, laia zuzen artu, altxa besoak goraño, eta indar osoarekin jo lurra, burnia barreneraño sartu arte. Indar galantak egiñak, atsa ere sartzen dutela lurraren biotzeraño, laiakin batean. Altxa gora ta bera berriz besoak, laiak zuzen burni zorrotzarekin, lurra izerditan utzi arte. Besoak ezin zutena egin, ankekin amaitzen zen lana. Ortzak lurraren biotzeraño sartuak zeuzkala laiak, ankekin indarra egin bear lurra obeto iraultzeko. Orrela, orduak joan eta orduak etorri lanean.

Gure idiak eta laiak, neurri guztietako traktoreak baztertu dituzte. Guk berriz ezin ditugu aztu, gure erriaren nortasunaz mintzo zaizkigu ta...

Bere gisa

LANA egin bai, bañan bakotxak bere gisa. Ziur nago bi euskaldun bata bestearen ondoan artuta, ez dutela lana berdin egiten. Belarrak direla ta, etxe batean ezkerretik asten dire ebakitzen, bestean eskubitik; emen goitik, an beitik. Babarrunak erein bear dituztela ta, etxe ortakoak bustialdiari itxoiten, aldamenekoak legor dela; batzuek goizean, besteak atsaldean; goikoak oso azkar, bekoak poliki. Gauza guztirako neurriak eta aitzakiak; eguzkia dela, aizeak agintzen dula, oitura zarrak ala ziola, aitonak be-ti esaten zula...

Zoaz baserriak ikustera. Ez daude bi berdiñak; bat zabalagoa, bestea txikiagoa; emen egurrezko besatokia, an leioak bakarrik; emen ezker sarrera gorra igotzeko landatik; an eskubitik, sukaldera zuzenean barrendik sartzen zerala.

Zailla benetan bi baserri berdiñak arkitzea. Etxe danetan eukiko dituzu sukaldea, gelak, sarrerak eta abar; zailla neurri berdiñak arkitzea. Etxe sendoak bai; etxegaiak, berriz, oso ezberdiñak: emen egurrak ageri, an arri galantak; bestean buztin errea, karea ugari beste aretan. Zailla bi basetxe berdiñak arkitzea.

Zoaz sukaldeak ikustera. Emen zabala., an sapaia goien, emen berago; batzuetan lau ate, bestean bi, ba daude batekoak ere.

Sukaldaritzako lanetan sartzen zerala, ezberdintasuna nabari. Ar zazu gai bat, arraultz opilla bakalluarekin: etxe batean piperra nastuko diote, bestean tipula geiago, bestean berriz baratxuria; toki batzuetan bakallua su gañean erreko dute, edo esnearekin jarriko dizute.

Zoaz ikustera nola egiten dituzten lukainkak. Emen giarra geiago nastuta, an beste aragi-puxkak sartzen dizkiotela, beste askok urdaia naikoa nastuaz. Askotan entzungo dugu: "Gure lukainkak onak zeuden". Esaldi orren itz bakarrak naikoa esan nai du. "Gure lukainkak" esatearekin esku berezia, ez dena besteen antzekoa, adierazten digu. Gañera egia da. Lukainka kontuetan, ezberdintasun aundia dago etxe batetik bestera.

"Bere gisa egite ori" ez da bakarrik lanetan ageri; beste edozein gaietan esango nuke. Ikus alki batean gure aitona eserita, enparantzetan, argazkietan edo margotan. Ez daude bi berdinean eserita. Makilla ez dute toki berdiñetik eusten, bakotzak bere gisa baizik. Berez ustekabea ateratzen zaio. Orregatik dauzkagu gure errietan ain nortasun aundiko gizon eta emakumeak. Lana egin bai, bañan norberak bere gisa.

Gorra - gogorra - eosgorra

IRU itz auek elkarren ondoan jartzea merezi dute; bata bestearekin lotuak daude, euskal nortasunarekin zer ikusia daukate. Gure artean errexia birlatzen irukote indartsu ori: gorra, gogorra, eosgorra.

Euskaldunak den denak entzuten ditu, bañan gorraren itxura egin bear. Ozenki oi u egiten diozu ta entzungo ez ba'lu bezala gelditzen da. Milla bider esanta ere, era bat utsean joango dire zure itzak. Jaramonik ere ez dizu egingo. Gorraren antza egiñez, bizkarra ondo erakusten daki. Pernando Amezetarra iaioa da gai onetan. Bere barrengo deiari erantzuten dio, ez besterenari.

Eredu asko dauzkagu gaitz au agertzeko. Emakume bat ezagutu nuen, garbia, langillea; eta etxea garbitzen, gabaz egin bear, illunpetan. Mila bider, lan ori ez zala bidezkoa esan, baita ere egunarekin batean egin bear zirela garbiketak. Emakume orrek naiz denak entzun, gorra izaki.

Politikako goraberetan asko gertatzen zaiguna da. Norberak bere aldeko deia entzun, eta ori bakarrik. Txuriarekin ba naiz, alderdi ortara belarria jarria euki, ta besten otsa ez jakin. Gorren antzera bizi.

Elizgizon euskalduna, goi maillekoa, ezagutu nuen. Maitasun itza zeukan aoan, eta ez zuen beste iñor entzuten; berea eta beti berea.

Mailla askotako gaitz au daukagu Euskalerrian. Gañera ez du adiñik barkatzen. Ustekabean ortxen arkitzen dugu gure aurrean.

Gorra, bere orretan oitutzen dijoala, gogorra biurtzen da. Gai batzuek ezin aipatu bere aurrean; ezer orrelakorik ez asi astintzen. Gogokoa ez zaionean ezezkoa emango dizu,

Bein gertatutakoa neri, beste askotan bezala, ezagutzen ez ba zaituzte, gogor artzen alegintzen dire. Gazte baten galdezka nenbillen, etxera joan, atea jo ta gizonezko bat agertu zen. Berealaxe galdetu nion: "Etxean al dago Iñaki Aritza?"

Ezezkoa eman zidan. Berriz esan nion: "Zu al zera?". Ixillaldi luze baten ondotik, "Bai" erantzun zidan. Noren bidez ninjoan bere billa jakin naian zegoen. Jakin zuanean, ondo lasaitu zen. Orrelako gertakizuna ez da bakarra. Erri orretan bertan, beste ainbeste bizpairu aldiz egin zidaten. Lenengo, ezezkoa eman bear. Bai; ezezkoa sugurraren aurretik bidali bear.

Gaitz ori ez da or gelditzen, indartzen dijoa giza-semeen antzera; era bat eosgorra biurtzen zaigu bere gogorkeri orretan; egitan, itxutzen da. Bere girotik ezin atera, ez aurrera, ez atzera. Eosgorra gizon itxia da benetan. Besteari bere besoa ezin eman. Bere taldekoa ez denari jaramonik ez dio egiten, eta onen asmoak ez ditu ontzat artzen.

Zer egin eosgorraren gogoan sartzeko? Bide bat arkitzen dugu ori egiteko: zeren bearrean dagon asmatu ta ortik arremanetan asi. Gero ondo datorkio barrena lasaitzea. Lasaitu, itz eder ori da egitazko osakia.

Asko ere lagunduko liguke jakiteak, euskaldun denok dauzkagula eosgorren bolarak, aizegoekin gure ero aldiak ditugun bezalaxe.

Gorra, gogorra ta eosgorrak izatea gure erriaren emaitza da. Ori dena jakiteak asko laguntzen du, baita lasaitzen gaitu.

Etxe - ondoa indartzen

EUSKALDUNEN gogo osoa auxe da: etxea ondo sendotzea. Etxeko seme-alabak, naiz bertan gelditu, naiz atzerrian bizi, sortokia egokitzen aileginduko dire beti.

Etxe bateri eusteko, denetik bear da; laguntza guztiak ondo etorriak. Bearrak alderdi askotakoak izaki: zutoiak esiak eusteko, zugaitzak itzala emateko, baratzean landareak ontzen, osakiak sendatzeke, labea ogia berotzeko, urtokiak lioa beratzeko. Orrelako zerrenda etengabe luza dezakegu. Etxeko bearrak aundiak dire; zerbaiten gosea agertzen dute. Etxean esku utsik ez urbildu beinere.

Senideak, etxetik naiz urruti izan, sortokia go-goan daukate. Bein izeba ikustera Ugainborda baserrira, Bera'n, joan nintzen. Ura zen nere aitona-amonen etxea. Bazkaldu ondotik, izeba Urbana'k kutxa zar bat iriki zuen, baita bilduma batetik aintziñako argazkiak atera. Ez ziren gaurkoak; ba zituzten larogei, irurogei, edo berrogeitamaren bat urte. Arjentina, Kalifornia edo itsasotik berriak zekarzkiten, sendiaren gora-berak. Argazki aiek, asmo onez eta eskerrez beteak zeuden. Bein, osaba Jesus, Ingalterra'tik eize-txakurrarekin agertu zen sortetxean, baserrian ollagorrenzat bear zela ta. Zorionez, esku asko biltzen dire baserria laguntzeko.

Etxeondoa indartze orrek beste jokabide batzuk agertzen ditu. Egia esan, etxerako oberena zernai-kin agertzea, naiz autsa edo ezpalekin etorri. Laguntza denak onak, ondo etorriak. Naiz zoko bateko baserritik sortu, beti norberaren kabi berexia izaki.

Etxeko irabaziari begira izateak nortasunarekin zerikusi aundia dauka. Etxearen maitasunak ba ditu bere alderdi ederrak eta baita ere naiko makalak. Etxea ta nortasunarekin dauden lokarri oiei buruz galdera arrigarri batzuk, soil soilki, sortzen zaizkigu ustegabeen. Aurreratu ditzagun gutxinaz bi.

Adibidez, etxea ta nortasunarekin sortzen diren lokarri orretik argia datorkigu gure jokabide latzak nolakoak diren ikusteko. Ikus eredu arrigarria: nundik datorkio euskaldunari ain gogor egiten zaio-la eskerrak ematea?

Bigarren galdera: nundik sortzen zaio geienetan euskaldunari irabaziaren gosea? Lagun urkoaren lana ez zaio ainbeste ajola; norberaren irabazia denen aurretik, berriz. Nun dago jokabide orren giltzarria? Jokabide nagusi oien zutabeak ondo jakin bearrak ditugu.

Dena den bezala ikusteko, begiak erne, irikiak euki bear. Ikusitako gertakizunak erantzun baten galdezka daude. Erantzun oietan ikusiko dugu nolakoa den euskal nortasuna. Egia zer dan jakiteko bazterrak ondo ikusi bear. Garrantzi aundiko giza-jokabideak sortzen zaizkigu, bat batean, ustekabeen, korapillatuak, etxearen zaletasunarekin lotuak daudenak.

Zer dago "eman" itzaren itzalean? Ez daude beti asmo garbiak. Zer esan nai ote du gau-lanak? Galdera orretan erri baten nortasuna dago erantsia. Ez da axaleko jokabidea, egi galanta baizik. Zergatik, euskaldunen artean gelditzen dire asko ixilik? Ziurtasun osoan, utsean ez dutelako esan nai gauzak. Danetik irabazia atera nai dutelako.

Gertakizun arrigarriak ba ditugu euskal gizon-emakumeen artean, gure lanak zer esan nai dun jakitearekin. Ort xen dago gure lanaren ardatza.

Zerbait ekarri bear etxerako

LEGASA'KO Migel ezagutu nuen, zorionez; gizona ziñezkoa ta zuurra, benetan burutsua. Beti bakarrik zebillen, izadian bilduta, makilla eskuan. Bidean arkitu ezkerero, arpegia aldatzen zitzaion. Baita irriparra agertzen. Itzak neurtuak zeuzkan, argitasunez beteak. Maiz, menditik zetorrela topatzen nuen. Beti besazpian pardeltxo bat zekarren. Nola-ko garaia, alako gaiak. Batzuetan gaztañak, bestetan intxaurrak, aal zuenean xixa oriak. Urritz makillak, baratzean landareak zutik jartzeko ere ekartzen zituen. Noizbeinka belar osasungarriak zeuzkan bizkar gañean: pasmo belarra ta kamamilla. Esku ondora ezertxore ez zitzaionean erortzen, arri eder batekin etxeratzen zen; orrela etxe ondoan orma galanta altxa zuen. Etxera beti zerbait ekarri bear. Esaera zarra betetzeko aitzaki ederra zeukan: "Danian, beti, zerbait jaten da". Etxean, jakiña, danetik euki bear.

Mailla ezberdiñetan berdintsu jolasten da euskalduna: al dela, irabaziak jasotzen dijoa. Ez ba du alde batetik lortzen, bestetik joko du, ta irabazia aterako.

Oria ibai aldeko baserritar batek ala zion: "Nere aitona gaztea zelarik, ibaia barrena ibiltzen gizaseme askori laguntzen zien. Batez ere, illunabarretan, larunbata eta igandetan. Asko edan xamarrak etxe-

runtz zetozen. Geientsuenak edantokietan berandu eginta, larri ibiltzen ziren ibai-ertzetan. Ba zeuden ere, diru jokatzetik zetozenak, irabazleak sakelak beterik, ur aundietan gaizki ibiltzen zirenak. Gal-tzen zituzten gauzak biltzeko, laguntzalleak zai zeu-den". Etixerako dena ona izaki.

Neurri berdiñean, artu bearko ote beste eredu itsusi bat? Ikus baserritarren eredia esnearekin. *Gurelesa* delako elkarteak biltzen zituen Gipuzkoa'-ko baserrietako esneak. Zerbait arrigarri arkitu zu-ten elkarte ortako zuzendariak; esnearen ordeztur asko jasotzen zutela. 1969'garren urtean, 12.000 li-tro ur eraman zituzten baserritarrak *Gurelesa*'ra. Baita ere arazo aulen aurka erabaki gogorak artu. Ala guztiz ere, urrengo urtean, 1970'garrenean, oraindik bi milla litro ur eraman zituzten *Gurelesa*'-ra, esnearen ordeztur.

Bigarren aldiz urarekin atxeman zuten batek, ez zuen euki asmo txarra; emaztea bi ollasko artuta la-boratoriora joan zen, ken zezaioten ango txosten beltza, kalteak gutxitzeko asmotan.

Bi eredu oietan, ura esnearen ordeztur daramakite-nak eta ollaskoarekin dijoan etxekoandreak elburu berdiñak zituzten; beti aal dena etxerako ekarri be-ar. Asmoa, berriz, arront biurria dabilkite. Euskal-duna, al duen tokitik zerbait irabazten aleginduko da.

Aurrena etxeko irabazia

GURE errian, zertan oñarritu gertakizun arrigarrri batzuek? Burura datorkigun galdera da. Ikus eta aztertu eredu gogor batzuk, benetan zaillak irensten.

Euskalerriko errixka bat mendian datza txintxilik, eta elizatxoak dorre luzea dauka, ta erdi erdian ordukari galanta ikusi dezakegu. Ezkillarekin batean zebillen lanean. Orduak jotzean, urrutitik entzuten zen. Ordukari ori ezaguna zuten; ta, naiz aspaldikoa izan, nork egin zuen denak zekiten.

Ikusten ez zuten baserrietan, ere, entzuten zuten orduak jotzen; mendiko gizonentzat ots ori ezaguna zen. Lurralde zabalean biltzen zituen gizasemeak lanerako. Urte askotan ots ori ezaguna zeukaten mendi bazter artan.

Bein ixildu zen eta egonaldian iraun zuen luzaro. Asi ziren negarrez erriko gizonak, eta ordukaria aipatzerakoan malkoak agertzen ziren arpegietan. Errementaria bear zutela ta joan ziren apaizarengana. Erriko apaizak, billa joanta, iri aundi batetik ekarri zuen baiezko erantzuna. Etengabeko esaldi berdiña zeukaten baserritarrak: "Noiz entzun bear dugun gure ordukaria, beste inguruko erritarrak galdetzen ari dire". Neke aundia jasan ondotik, puska berriak josita, zati txarrak kenduta, kanpai do-

rreko ordukaria zuzendu zuen errementariak. Baita ere doai egin lana. Ala nai zuten gure baserritarrak; ori lortu arte ez ziren geldirik egon.

Oraindik ez zaigu amaitu ipuia. Orain urrengo zatia dator. Alegia, gizon baten bearrean zeuden ordukariari astiro indarra emateko, lanean luzaro iraun zezan. Erriko semea bear zutela lan ori egiteko ta... billatu zuten bat, eta onek lansaria eskatu zuen. Orduan auxe ikusi bear: arrotzak lana doai egin bear eta bertako semeak patrika bete nai...

Orain dator beste eredu bat zaillagoa ulertzen. Urte batzuk direla, kaletar gazteak zetozen euskera ikastera euskal erri batera. Janariaren truke lana egiten zuten baserrietan. Orrelako laguntzalleekin zoriontsu zeuden gure baserritarrak. Erriko gazteak, laguntzalleekin batean bazkari bat egitea asmatu zuten. Aukera ikusi ta egin.

Izendatzen dute eguna bazkari eder bat egiteko, mai baten inguruan biltzen dire, baita etengabe abesten. Giroa ezin ohea lortzen dute. Ordaintzeko garaia dator. Erriko semeak erabaki bat artzen dute: laguntzalleei diru geiago eskatzea bururatzen zaie. Zergatik ori? "Oiei, bost dururengatik berdin zaielako".

Erriko gazte aiei, naiz denetik gañezka euki, bazkaria sari bat bezala eskeintzea ez zitzaien bururatu. Asmotan beste zerbait zeukaten buruan.

Bi eredu auek oñarri berdiña daukate. Erriko gizasemeentzat, elduak edo gazteak direla, lendabiziko lana etxeko irabazia da. Arrotzen aurrean, erriko semeak etxearen izena zaintzen du, baita ere babesten. Jakiña, etxea zaintzeko, bazter guztietatik al dena atera bear. Ori izan da gizaldietan gure erriaren eginkizuna.

Jokabide bat euskaldunen artean nagusi: zenbat aldiz ordaindu ditu lan ederrak bazkari batekin?

Orrelako gertakizunetan bi elburu eutsi nai izan ditu; bat, etxearen irabazia danez gain; eta bestea, gaizki gelditu nai ez. Ori bai: al dela ongi gelditu. Orrexek bultzatu du berak ematen dunak bakarrik asko balio dula uste izatea. Orrekin agertzen digu lana ordaintzen ez dakila. Etxearen irabazia aurrena izaki.

Batzarra

Esker gutxi eman

EUSKALDUNA esker gutxiko gizona dela, garbi asko ikusten dugun gauza da. Ortarako, naikoa begiak irikiak eukitzea. Larrain orretan ez euki go-goan baserritarrak bakarrik. Eredu batzuk agertzen ditugula, idazleen artean gertatutakoa esatea atsegin zait.

Dakigun bezala, idazlea ez da nornai, gizon jakina baizik. Askotan euskaldun idazleen artean auxe ikusten dugu: berriak ematerakoan, emalleen izenik ez dute agertzen. Atzerritarren artean, berriz, garrantzi aundiko berria ematen dutela, berri orren emalleari eskerrik beroenak eskuratzen dizkiote gñera.

Bein, gure erri txikian, gizon argi batek artilan ederraren egillea nor zen jakitea lortu zuen. Erri aretako gizasemeak ikasi zuten nor zen irudi are egillea; esku onenetakoa. Idazle euskaldunak jakin zuen berria, baita laister argitaratu izparringietan, bañan baita ixildu ere berri ori arkitu zuen gizonaren izena. Arkitze ori berea izango ba'litz bezala agertu zuen aldizkarietan.

Orrelako asko ditugu gure artean. Gutxi dire, euskalduneeen artean aitortzen dutenak nun ikasi dituzten berriak.

Euskaldunen artean, besteen jokabideak ontzat artzea zailla egiten zaigula aitortu bear; lan ori es-

kertzea geiegi dela dirudi. Eskerrak eman ez bere burua gutxiezten dula uste.

Ori ez da gaurko kontua. Amaseigarren gizaldian, Ameriketara gertatutakoa ikus; euskaldun batek argitaratu zuen lenengo liburua, Juan de Zumarraga gizon ospetsuak ain zuzen. Kristau-ikasbidea argitaratu zuen, 1544'garren urtean. Liburu ori irakasleentzat egiña zegoen, oso atsegiña ta benetan mamitsua. Lau gizaldi geroago asmo argiak norenak ziren arkitu zuten: itzez itz Erasmo jakintsuarenak. Berez liburu ori Erasmo'k egindako lanaren itzulpena zen. Juan de Zumarraga'k ez digu orrelakorik esaten. Dena berak egiña izango ba'litz bezala agertzen digu. Egitazko egillearen izenik ez du ematen. Juan de Zumarraga ez da nornai; Mexiko iriaren lenengo gotzaia baizik.

Eskerrak ez emate orrek ba ditu bere erro sendoak. Bein euskaldun abertzale adiskide miña laguntzen nuen erbesteko Euskal Jaurlaritzaren agintari bat ikustera. Berriak jakin nairik irrikatzen zegoen agintari ori. Belarriak adi adi zeuzkan jarrita, lasai itxura zeukan, ixiltasunarekin naikoa zirikatzen zuen. Berriak den denak jakin naiko lituzke; arpegian ori ikusten zitzaion. Bañan entzun ondo. Ez zuen ezer galdetzen. Orrek asko esan nai du.

Zerbait galdetu ba'lu, mesede bat izan zitekean. Jakiña, mesedeak ordaindu bearrak izango lirake. Esker oiek ziren nai zitunak aztu. Ixilik egonta irabazi aundiak eskuratzen zituen.

Egiz, "izan ez ba'litz bezala" edo "ikus ez ba'lu bezala" egiteak eskubide galanta aurreratzen du: esker onik ematera ez beartzea. Ori ondo asko daki euskaldunak eta maiz agertzen du.

Etxea zorretan ez utzi

EUSKALDUNEKIN arremanetan zaudela, eskerrak ematea zenbat kostatzen zaion ikusiko duzu. Garbi asko auxe ikasiko dugu: eskerrak ematea zaila egiten zaiola. Ta ala jokutzen da, etxearen izena zorretan ez uztearren. Eskerrak ixiltze orrek esanai aundia dauka.

Zenbat esaldi biurriak, orpotik asita ikertzen dituzula, oñarri bakarria daukate: esker motzenak eman.

Ara eredu bat guztiz arrigarria. Esaldi onek asko esan nai du: “Zuk emandako erremedioak ez didate kalterik egin”. Esaera bat baño geiago da. Esana beste zerbaitekin lotua dago. Itzak bakarrik itxura agertzen digute. Esaldiak beste zerbait gordetzen du. Gordetzen dun esanai ori dauka gogoan, ekin-tza nagusia izango ba’litz bezala; itzak ondo neur-tuak utzi, etxea zorretan ez ondatzeko.

Zerbait ona aitortzen du: erremedioak on aundia egin diotela. Elburu nagusi ori gutxinaz lortu du. Ondotik esaldiaren bigarren zatia dator. Toki ori eskerrak emateko dagola dirudi. Eta or zer esaten digu? On aundia egin diotela esan bearrean, ezer txarrik ez diotela egin. Orrekin, aal dala, eskerrak ez ematea lortu nai du. Eskerrak ematea ez zaio ondo iduritzen. Lenengo urratsa zaindu nai du: au da,

etxea zorretan ez uztea. Danen aurretik, etxearen izen ona zaintzen alegintzen dabil.

Euskaldunen jokabide askoren ardatza auxe da: etxea gaizki ez utzi.

Bein, apaiz gazte bat euskal aldizkari baten idaztegiara joan zen. Apaiz gazte ori Suezia'tik zetorren. Ango nekazarien giroa ikustera joan zen, batez ere kooperatibak eta eziketa. Denbora gutxin asko ikusi zuen. Irarkolako zuzendariak lekaiameak ziren, denak euskal idazleak. Gogoz entzuten ari zen eta norbait era bat arpegi onarekin begiratzen izango balitz bezala jartzen zuen. Adi adi zeuden. Beste edozein asmo izango ba'litz bezala artzen dute, itxuraz entzundakoak.

Bañan ao zabalik entzuten zeuden. Bakarrik oar bat egin bearra: ez diote ezertxore galdetzen, ez itz erdi bat. Orrela eskerrik ematen lanik ez. Zorretan ez zuten gelditu nai. Ortarako biderik egokiena ixilik egotea.

Argi garbia emateko, ara beste eredu bat. Bein, bi euskaldun elkarrizketan zeuden. Oietako batek, gai berexia zeukan: Naparroa'ko euskal giro berria. Beste entzule baten erantzuna, auxe izan zen: "Naparroa'n denei euskara ikasi bear araztea, Gipuzkoa'n ez dugu begi onez ikusten". Ez zion iñork esan, euskara ikasten beartzen zituztela. Ez dituzte beartzen, dakigun bezala. Berak asmatuta atera zuen elkarteko gai ori. Zergatik ote? Erantzuna soilla daukagu emateko: Naparroa'n egiten den lan onagatik, iñori eskertzeko bearrean ez estutzeagatik, zen ateraldi ori.

Eskerrak ematea ez dela egokia askok uste dute. Esker onen tokia, aurreratzen diren beste aitzakiak artzen dute. Orrekin etxea babesten dabiltz.

Zorrik ez utzi al dala

“**Z**ORRIK ez utzi al dala” dion asmo berexi onek ba du bere indarra euskaldunen artean. Zorrak uztea gaizki ikusia dago. Iru eredu bide orretik dijoazenak eta argitasun aundia ematen digutenak ba ditugu.

Lenengo eredia gizon azkar batena da. Azkarra benetan; ori ondo azpimarratzen dugu. Gaztea zelarik, neurri aundiko lantegiak sortu zituen. Indarrak berdingabeak nabaritzen zitzaizkion. Gogotik zebillan lanean, asmoak berriz ugari, arremanetan oso atsegiña, baita esku zabala. Ondo sartu ba zan diru goraberetan, ez zitzaizkion atera, nai zuen bezala. Lantegi ederrena joan zitzaion pikutara. Dena galdu zuen, baita zorra mardulak egin.

Negarrez gelditu bearrean, al zuen bezala, gau ta egun lanean asi zen. Jasotako xoxak gordetzen zituen; ondo gordeta zeuzkan. Irabazitako diru ori oso osorik, zorrak ordaintzeko izaten zen. Dirua berriz ugaritzen zitzaiola, ez zuen bururik galdu.

Geroago eragozpenak gallendu zituen; eta maiz, entzuleak zituenean, aolku bat ematen zien: “Zorrik ez egin, zuen diruarekin jokatu beti, beste ñori ezertxore eskatu gabe”. Beti auxe entzun diot: “Aurrezkitzen aurrera joaten, nor bera bere diruaren lanarekin alegindu”. Ez da arritzekoa, orrelako asmo

eder dun gizona aurrera ateratzea. Ondasunak, itsasoari ura bezala, ugaritu zaizkio.

Beste eredu bat oso bestelakoa. Gizon maltzur bat dugu ustegaitza. Oitura dauka oso barrenean sartua. Besteak emandakoa gutxiesten. Arpegi galanta dauka. Bazkaria ematen ba diozu, akatsak birlatuko dizkizu. Petralkeriak asmatuko ditu “babarrun obeak jan ditut” edo “merkeak daude orain”, esanez.

Galdetu dezakegu: “Zergatik egiten du ori?”. Oso errea da ulertzen: zorren aztarnik ez du utzi nai. Berari besteak emandakoak gutxiesten ditu. Ez arritu: aspergabe bere lanak eta opariak goratuko ditu.

Azken eredua: ondo ezagutu nuen euskaldun bat, eskeintzen zitzaizkion opariak ez zituen artzen. Ala zion beti: “Bein ere ordainduko ez ditudan opariak ez ditut artzen”. Beldur bat zeukan ondo sartua: “zorretan ez zuen gelditu nai”.

Ementxe aurreratu ditugu iru eredu ezberdiñak, bañan giarra berdintsua daukatenak. Mezuaren mamia alaxekoa da: “euskaldunak zorrik ez du utzi nai”. Al dala, bere ingurutik baztertzen ditu.

Gure gaitza: maltzurkeria

“IXILIK egotea” esaldiak ondo marrazten du euskaldunaren barrena. Ortarako egoten ikasi bear. Giro orrek ezitzen gaitu; ixiltzen eta entzuten oitutzen gera. Bide orretik dator sortzen dan gaitza; maltzurkeria. Dena entzun eta jakin, ondo gorde ta berea iñori ez esan. Maltzur giroa, nunai nabari Euskalerrian. Atertu gabe galdetu, denak jakin eta berea ixildu; orixe dugu Euskalerriko jolasa. Bartzuen jokabidea: danetik irabazia atera. Ez dago egunik maltzurkeriarik ikusi gabe.

Ereduak billatzeko aukera ugari: den denak jakiten iaioa, berea gorde ta ikusitakoakin aurrea artu. Auxe da maltzurkeriaren argazkia.

Orretan ondo jantziak, beste asko ta asko bezala, senar-emazte berexiak ezagutzen ditut. Eta bestearen ondoan artzen zaituzte, ta oartu gabe poliki poliki etxeko berrien ari luzea ateratzen dizute, baita zure jokabideak, eta zure sendiarenak. Artu aria mutur batetik eta pixkanaka arront askatua uzten zaituzte. Berena, berriz, illunpean ondo gordeta gelditzen da. Egunak etorri ta urteak joan eta bere orretan irauten dute.

Ixtan batean, oartu gabe, esan diezu zer jan duzun, erositako jantzi berriak, norekin atera zeran eta beste anitz gauza geiago.

Urrengo egun batean, jakitera iñora joan gabe, zure etxera esatera etorri zaizkizu, aipatutako senar-emazte oiek, beren sendian ikaragarritzko borroakak dituztela; seme-alabak beren artean borroakak eta gurasoekin eztabaida mingarriak. Ainbeste aldiz elkar ikusita ez zuten ezer aipatu, ori etxekoak bezala artzen zituztela. Arrotzen aotik ikasi bear gauzak.

Itzak ez dire or gelditzen; urrutiago dijoaz. Senar-emazte oiek ao zabalik ikusi zuten, besteak esandako berriak nolana erabiltzen, era bat esaleen aurka erabilliaz. Orrexek bai ematen dula miña.

Oiei esan aize gaiztoak tellatua eraman dietela ta oraindik... parra egin eta berriak oker eman, kalte aundia sortuaz. Ipu onen gauzik txarrena auxe da: gauzak garbi agertu eta besteak okertu, norberaren kalterako.

Maltzurkeria zaintzen lan txarra, gure artean ondo zabaldutako gaitza da. Obe erne ibiltzea.

Oxporroa: ixilik eta obe

BETI irabaztera dijoanak ba du bere izena: oxporroa. Nor dugu? Dena entzun eta itz gutxi, begiratu asko bazterrak, besteak zaindu, ez geiegi arrotu, ixillik ibilli, oñak sendo, gerrikoa ondo lotua ta berriz... itz gutxi. Bere gauzak ondo gordetzen daki. Urrats bat egiterakoan, ura irabazia bear du izan. Solasean, bere nortasunari buruz berri gutxi emango du. Geienetan, “zer moduz”, norbaitek galdetzerakoan, alaxeko erantzuna jasoko du: “Zu bezin ondo ez”. Orrekin bere burua estali du, agertzen ere ez du utzi. Naitanaiez estali bearra.

Irabaziaren gose ori nolanai ateratzen zaio. Ikus esaldiak: “Emen erriko lurretik beti zerbait artu bearra”. Baserritar batek ala dio: “denak pekatua izaki”.

Beste batzuetan, “zer moduz” galderari, askok erantzuten: “nai baño obeto”. Zoaz jakitera zer esan nai duen orrekin. Burua zerekin dabillen egosten ez du agertzen. Zer bear dun gutxiago oraindik. Edozein zirikatzaileari kentzen dio galdetzeko edo jakiteko gogoia. Ortik aurrera bidea ondo ixten dizu.

Aztertu dezagun maiz entzuten dugun erantzuna: “Nai baño obeto”. Iru itz dire oso ondo neurtuak. Dena esana dago ta berriz galdetzeko aukerarik ez du ematen. Orregatik elkarrizketan jarraitzeko bide-

ak len bezin itsuak gelditzen dire. Giro bat aitortzen du orrek: kopeta gora, begiak argi ta itzak ondo kopapillatuak. Orrelakoentzat ixillik egotea, obe. Dena irabazia. Orrek esan nai du ixiltzeak elburu bat daukala: obeto irabaztea.

Oxporroaren begietan, galdera bat agiri: “Zer nai ote du orrek?”. Besteen aurrean beti erne ibilli bear, zoro kontu gutxi. Bizitza irabaztea da; ortik aurrera dena galera.

Beste orrek zer nai duen jakiteko, neurketak oso ondo egiñak asmatu bearrak daude. Garai berdiñean etekiña al dan onena atera, urratsak utsean eman gabe.

Beste aldetik, oxporroarentzat, galerik aundiena itz gutxitan esana dago: “Arek iri den denak arrapatzen dizkik”. Orixe bai dela okerkeririk aundiena. Nundik nora dijoan bestiak dakitela, ondo neurtua gelditzen da, besteen begipean morrontzaren gisan. Jokabidearen nagusitza galdu du. Agirian norberaren barrena azaltze orrek, era bat galtzen du. Ortik gora errex menperatua izatea, bestien begipean gelditzen da.

Berealaxe oxporroaren argazkia egiña aterako zaigu; naitanaiez berekoia, bereari eusten diona, benetan biurria, zaila, nun dagoen eta zer egiten duen esaten ez duena, asko jakin eta ezer ez agertu, danez gain sinisgaitza, adiskide gutxiko gizasemea. Sugur luze, begi argi, mutur zorrotz agertuko litzake argazki orretan, bestien goraberak jakiteko zai, bere aldetik berriz ixilik, beti ta nolanai etxeko ondasunak zaintzeko erne...

Gure arteko gizaseme askori oxporroaren argazki au egokituko litzaieke...

Gabalana etxeko ona

“**G**ABALANA“ itzari, muga ondoko errietan kontrabandoa deitzen diote. Berexitasun bat dauka oso ondo datorkiona euskaldunari.

Arratsean gizonak etxetik ateratzen dira. Orduak mendizokoetan egiten dituzte. Bilduma astunak ar-tu bizkar gañean eta bakarrik, ixiltasun osoan, eramaten dituzte oñez beste urrutiko tokietara. Atsegin zait esanez lan ori gure gizartean ez dagola gaizki ikusia.

Gabalana aspalditik giro berexi batean inguratua agertzen zaigu. Lendabizi, gaba illuna geienetan, ezer gutxi ikusten dela, batez ere zulo beltzak mendi zokoetan.

Bigarren, bakardade osoa ordu luzetan. Giza az-tarnik gabeko bideak artzen dituzte: toki ospelak, erreka illunak, bidexior galduak, muño gañetan agertu gabe.

Irugarren, itzik ez, mingañoak lan eza; ots bakarra uraren eresi, ontzaren ziztoa, ostoaren ezin ego-na, urrutiko zarata.

Laugarren, lekukorik ez. Begi arrotzetik urrun. Orrela mingañoak ondo lotuak daude. Itz txarren azkonak galtzen.

Bosgarren, anak arin. Orrexek bai asko esan nai dula. Ots madarikatua entzun ezkerro, bota za-

ma bizkar gañetik eta anakak zai galdu bidetik ateratzeko. Jausi ta eldu, malkorretik otegira, sasi arantzazkoetatik ur lodietara. Iges aizea baño bizkorrago, arpegia itzalean, lur bustian aztarnik utzi gabe.

Gabalanaren giroan euskal nortasuna loratzen da. Arkaitz tartetik eta basoen zirrituetatik ingurua ondo zaindu bearra, bai urrutiko itzalak, bereziki bertako arpeak. Begiak ezin artu lo, eta belarriak erne, ots bakotxaren arazoa asmatu bear, zalantzarik gabe.

Eguna ta gabari aurrea artu nai. Besteen begiek iriki aurretik, lana osatua, iñori konturik eman gabe, batez ere erriko agintariei. Oartzen ez direla eginkizuna osorik betea, gaiñera argitasunik iñori ematera beartuak ez daudela.

Inguruko lanak denak ondo ikusi, esanak jakin eta berea gorde. Zer geiago nai du euskaldunak? Bizitzaren jokabideetan orixe nai du arkitu: babesa. Oñazpi ori bear bezala ezagutu bear: arri traketsak belardi azpian, ur geldia ibai ertzean, enbor ustela askaren ondoan.

Gizadiaren astiñaldiakin bat egin nai du. Aldaketa aundienak bere barruan nabarmentzen ditu: orma gorriak, aize txuria, izar garbiak, ekaitzen erasoak eta, nola ez?, aize adar erretzalleak. Izadiarekin bat egingo du.

Danez gain, gabalanari berea aterako dio. Ortarako da lana; zerbait irabazteko. Azkenean, etxeak jasoko du etekiña ta orixe izango da lan zail baten elburua. Nola aitortu zaila ez dela gabalana? Gogorrenetako bat, baita galduenetakoa. Bañan elburu ori etxeko ona da.

Eman ateratzeko

ATAL onetako izenburu onek den dena esaten du: zerbait eman artzekotan. Buruan barren barrenean daukaten asmoa, orixe da.

Bein, beste askotan bezala, ama bat arrautza eske ollategira joan zen, kabiak utsik ikusten zitulako. Alaba txikiena ondoan, etxean zeukan. Norbait asi zen ate joka. “Bil itzan arraultz eder batzuk” zion amak, atea irikitza zijoala, alabatxo txikiari. Aurra txikia izaki kabi berriak billatzeko ta andik gutxira, ama berriz ollategira zetorrela, esan zion: “Ez ditut billatzen”. “Azokan saltzeko al dituzu?” zion aurrak.

Amak egi galanta bota zion: “Izeba Eusebi'ren oparia den. Ez bein ere aztu, arraultzen truke, aste-eguneroko bakallu goxoa ematen digula. Gure arraultza oiek urrea baño geiago balio dute”. Itz oiekin, ama orrek betiko, aur orren eziketa egiten ari zen, gure artean aspaldiko oitura zar bat dena erakusten: zerbait ematen jakin, askozez geiago ateratzeko, laukin amalaren billa.

Ez da arritzekoa orduan, beste gertakizun batean, ezagun bat saskiarekin ate joka ikusita, ala esatea. “Zer naiko ote dute?”. Orrek esan nai du: zerbaitekin etorri, askozez geiagorekin joateko. Ez dago emateko asmorik, ateratzekoa baizik.

Askok nai dutena auxe da: gutxi eman eta geiago bildu. Berez utsean ematea ez dute maite. Esku zabala eukitzea askok ez dakite zer den. Ez zaie ori ain atsegin.

Konturatu gabe, bizitzako gai askotan orrelaxe jokatzeko dire; denetik zerbait atera bear. Ar dezagun eredu bat.

Euskalerriko bazter askotatik Arantzazu'ra erromes joan bear izaten zuten. Jakiña, Arantzazu'ra, danez gain otoitz egitera joaten ziren. Bear orrek asko esan nai du: etxearen alde Zeruko Amaren onespina eskuratzerara, meza mordoia eskeintzerara ta abereen osasuna eskatzerara, baita ere uzta onenak eta egokienak lanaren truke lortzerara, illak ere gogoan eta otoitzean eukitzera. Oiek denak dire etxeko oñariak.

Orrelako ibillialdian, eguerdian, lagunartean bilduta bazkari on bat zer den jakin bear dugu: sarre-
ra batzuk, txorixu erreta, ollo salda, babarrun zur-
riak, txipiroiak, ollaskoa piper gorriekin, ardi
gasna, izoztutako goxokia ta mamia. Ori dena ardo
gorri naparrarekin bustia. Ondotik akeita ta urbizia.

Ori ez da dena; ibillialdia bazterrak ikusteko da. Begiak ez daude illunpean eukitzeko, inguruko giroa neurtzeko garaia etorri bait da, batez ere base-
rriak, errietako lanak, bide berriak, basoen egoitza
ta gizartearen jokabidea.

Erromesa zerbait ematekotan egiña da; baiña, ez
aztu, aterako; dioten etekiña askozek geiago izango
dela deritzaigu. Irabaziak neke guztien gañetik dau-
de, ia beti.

Odolkiak ordañetan

GURE izenburu onek asko esan nai du euskaldunentzat. Gure kulturaren atal aundi bat gogoratzen digu. Oiturak ala zion: neguan etxe denetan txerria iltzen zuten. Txerri-puxkak denak onak izaki jateko, ta atsegiñak ortz zorrotzentzat. Aukera ezin ohea ere senide maiteen ta auzoko laguntzalle onenetakoei txerri puxka batzuek opatzeko. Denak jakin nai izaten zuten nolako odolkiak egiten zituzten auzoko etxeetan. Puxken artean, odolkiak billatuenak.

Puxkak artzen zituztela, garaia zetorkienean jakin bear zuten beren aldetik baita txerri puxkak opatzen. Orrela osatu zen oitura, ain ondo esana esaera zar baten bidez. Txerri iltzearekin asten zen aurrentzat txerri puxkeen ibillialdia. Jose Aguirre Amezketa'ko erretorea oroitzen zen txerri puxkak eramaten zitula, mutil koxkorra zelarik, nola esaten zuen: "Gure txerri txikiaren puxkak probatzeko".

Baserri aundi bateko adiskide on batzuek urtero bidaltzen dizkigute txerri-puxkak. Odolkiekin agertzen direla, gure etxe koentzat jai, atsedena ta egun aundia. Ez da txantxetan ibiltzeko eguna. Oso zoriontsu egiten gaitu orrelako egun batek. Maiz gogo ona sortzen da gure barrengo muñetan.

Ez da denetan berdin izaten. Oiarburu'ko Agustina sutzen zen txerri-puxken izena entzuten zane-

an. Ala zion: “Ura egun ederra, txerri-puxkak eramatea errekarra bota genuenean! Ondo lotua arkitzen nuen nere burua oitura zar arekin. Olakorik gabe egitazko askatasuna nabaritzen dut nere barruan”.

Guretzat oitura aipagarria, ta besteentzat negargarria.

Odolkiak berez, beste puxkekin batean, opari berezia izan nai dute. Bañan, esaerak dionez, sortu bear du mailla berdiñeko erantzuna. Orixe esan nai du “ordaña” itzak.

Ba du baita ere beste elburu nagusi bat: etxeak ezin du galdu. Eskubiarekin artzen dena, jakin bear da ezkerrarekin ematen.

Iñungo etxerik ezin da zorretan utzi. Ori baztertu nai du ordañetan egiteak. Esaerak berdintzen ditu sariaren bi alderdiak, eta zokoratzen du besteen larraiñean sugurra sartzeko eskubidea. Bakotxa bere etxean jaun eta jabe gelditzen da.

Orrekin besteen landak begirapean ezin euki. Bakotxari berea ta etxeak ez du beinere galtzen, beti irabazten.

Zergatik ixilik?

AITA batek semeari lendabiziko gauza erakusten diona auxe da: zerbait ona etxerako billatu dularik, ixilik ibiltzen alegindu. Berez naiko ongi egiten du ori.

Ixilik ibiltze ori urruti dioa. Iturri onaren urak ez dituzte ain errex agertuko. Egunero naiz iturrira ur billa joan, ez dute esango nolako ura den ori. Beldur daude beste norbait joango ote den ur orren billa. Axolagabea ba da, bazterrak ondo ondatuak utzi ditzazke; baita ere abereak ur edatera eramaten asi edo bidaxkak ondatu, baita ere aska lertu edo urak zikindu. Oker egiñetik beti ikasi bearra. Ixilik egotea etxearentzat bi bider irabazia.

Gaztañak erreta zokoan arkitzen ikusi ditut; baita morkotsak askoz urrutiago murrizten, orrela zugaitz emankorrak nun dauden ez jakiteko. Kondarrak beste nunbait uzten dituzte oraindik. Orrela buru ariñak laurdenetan gelditzen dire. Ezaugarririk gabe zailla da ikusten.

Ba daude kamamilloa biltzera dijoaztenak udaran, Beste batzuek baxakaranak naiago dituzte. Jakin dute nun dauden. Biderik motzena artu bearrean, ortxen dijoaz errekatik gora, baso illunak igarota, beste arrotzentzat aztarnak galtzen dituztela. Ustekabean norbait ikusi ezker bide illun oie-

tan, edozein galdera egiten dula, kolokan ondo jarria dagon erantzuna jasoko luke: “Beko pagadian bildu ditugu ale batzuk”. Berrizaleak uxatzeko, nainko jira-bira ordurako egin dituzte. Irabazia ala obe.

Baserritar bat benetan argia genuen. Etxera jauntxo aundiak etortzen zitzaizkion. Xixa oriekin egindako opillak eskeintzen zizkien. Orrelako xixa ederrak ez zutela beinere jan aitortzen zuten denak. Iñork ez zuen asmatzen nundik zekarzkin xixa eder aiek. Inguruko baserritarrak lo zeudela, gabaz berandu, ondo illunduta joaten zen mendira, pardel bat bizkarrean artuta. Bear zen basora iritsita, argia edo farola pardeletik ateratzen zuen eta orrekin xixa eder aien billa asten zen. Noizbait apaizak galdetu zion: “Nola biltzen dituzu xixa oiek?”. “Gabaz farolarekin” eman zion erantzuna. “Zergatik gabaz?” jarraitu zuen apaizak. “Bidea bestiei ez erakustegatik” azken itza.

Gure baserritarrak ez zuen lan errexa artzen xixa eder aiek billatzeko; ezagutzen zituen bideak iñori ez agertzeko eta emandako urratsak illunpean uzteko. Ixilik gordetze ori zen, berriz, xixa aiek arkitzeko saria. Etxearen izen ona, baita irabazia, neurri oietan oñarritua zegoen.

Ixilik egoten ikastea gauza bat da; orrekin altxorri luzaro eusten zaio. Beste elburua, berriz, etxe-ko berriak utsean ez ematea. “Intxaurren garaia al da?” galdetzearekin, ba daki galderaren egilleak adarrak egur luzearekin ondo astindu bearke ditula. Langilleak bere saria jasoko du. Ortarako besok astintzeko zai euki bear.

Orregatik berri bakotxak bere ordaña dakar, etekiña; orrekin etxea beti irabazle.

Besteak neurtu bear

ZOAZ Euskalerrira ta ortxen ikusiko duzu gaitzik zabalduena: elkar neurtu bearra. Orrek esan nai du, itzak eta asmoak ondo ezkututzen direla.

Zer esan dezake Jose Mari'k, errira itzultzen delarik, berrogeitamabost urte geroztik? Ameriketan urte asko egin zituen, baita ondo aztu aurtzaroko gora-berak. Besteak, berriz, ez. Atzo izan ba 'litz bezelaxe, zer esan zion amonari gogoratu zioten berealaxe.

Itz egiteko aukera ematen zioten. Orrela obeto neurtzen zuten, batzuetan agintari gogorra bezala, besteetan axolagabea. Ba zekiten ongi aski kaxkar xamarra zela.

Bein landare eder bat auzoko etxe polit batetik eraman zula esan zioten; beste batean ardi traketsa elbarritu zula; ta egitazko liburu bat egin zezaketen ainbeste berrirekin.

Okerrena agertu ziotenean nungo etxean sartzen zen maiz, baita norekin jolasten ibiltzen.

Txikia zelarik, ondo neurtua zegoen; eta, ainbeste urte geroago, ala jarraitzen zuen.

Ustekabean batak eta besteak, begitik galdu gabe zeukaten, urteak embazorik ez zuten egiten, ezta ere bitarteko bide luzeak. Ori bera, gu denori gertatzen zaiguna da.

Bi elkartzen direla, berealaxe asten dire neurketak egiten; begiak, itzak eta urratsak ez dituzte begitik galtzen. Neurketak egin bear orretaz mintzatzaren dire ta orrekin egokitzen dute bizitza.

Euskaldunak zerbait ba dauka guztiz ederra deritzaiona, auxe da bertsolaritza. Zergatik ori? Bertsolaritzak benetan berak maite dun gauza orretaz oñarritua delako. Or beti elkarrerri neurriak artzen dabiltz... Bizitzaren bazter guzietan usaia artzen, obekiena neurtzen dunak ura txapeldun agertzen da.

Neurketak sare luze baten antzekoak dire. Den denak barrendik ateratzen dizkizutela, ondo sartua sare tartean zaude.

Neurketaren indarra zer dan jakiteko, ortxen daukazu beste ereduia: Pernando Amezketarra. Besteak neurtzen ez da aspertzen. Gose ori ezin du kendu. Goimaillako gizon ezagunak neurtzea oso atsegin zaio. Aukera denak bere orretan jarraitzeko onak izaki.

Ez dauka beldurrik, ezta ere lotsik zernai galdeitzeko. Nortasunaren jabetasuna naiko luke neurtu. Nor zera? Zer balio duzu? Galdera oiek jakin naiko luke nolakoak diren mamiaren aldetik. Nortasunaren neurriak lortzen, ez du oztoporik arkitzen; lotsagabea da.

Erriak maite du Pernando Amezketarra era bat. Ez ote da ori euskaldunarentzat bizia neurketa bat delako? Bañan ez aztu: besteak neurtzen ari dan orri, ez zaio atsegin bestiek bera neurtzea. Norbera neurtzea bere burua ankaperatzen uztea izango babiliz bezala artzen du.

Neurtzeko zirikatu

Bi itz oiek, neurtu ta zirikatu, elkarren besotik dijoaz. Besteak nolako nortasuna daukan jakiteko, ziri ta ziri eten gabe ibilli bear.

Ondo zirikatzen jakitea ez da errexa. Ortarako lagunartera biltzen jakin bear, uste ona irabazten, elkarrizketa sortzen, mailla berdiña ikuitzen eta aurrea artzen. Ori dena, berez egiten dute askok, egurastera dijoazten errextasunarekin. Sugurrarekin aztarnak jasotzen dituztela esango genuke. Ortarako berezko olioia euki, baita oitura ta aurrea artzen jakitea, bidezkoak.

Gizonaren nortasuna ta indarra nolakoa den jakiteko, neurtu bearra dago. Neurri zorrotza artzeko, ez dago ziria bezelakorik. Jokabide guzien aurretik, usaia artzea bearrezkoa, baita zer dioten orri buruz jakitea bizi diren inguruan.

Ziria poliki ibiltzea obe. Astindu gabe erabilli ezkerro, lana ugari egiten da. Ziriarekin mindu ezkerro, atea eta zirrituak ixten dire. Neurketa onenak ziria poliki erabillita egiñak egunero daude. Ziria sartze ori ez da nolanaiko lana: batzuek esku berexia ortarako.

Bertsolariak aipatu bearrak ditugu baita ere. Orduak joan eta orduak etorri, bata besteari ziria sartu naian dabiltz. Ortarako jartzen dituzte bata bes-

tearen aurrean. Obeto ziria sartzen dunak, erriak txalotuko du. Gaiak sortu, mingaÑak zer dion jakin, ateraldiak neurtu, nolako gizona bizi den or tartean asmatu: orrekin asko lortu dute.

Ba dago ere lan txarra egiña; ziria sartuz, batzuk bestiak nola nastu alegintzen dire. Ainbeste estutuz, bazterrak ondo lertuak uzten dituzte. Noraño joan ditezken jakin naiko lukete. Noiz erortzen den bat eta noraño irauten duen besteak zutik, erori gabe, asko esan nai du orrek.

Gogotik nastutzeko, ondo korapillatu nai. Ori lortu ezker, irabazlea txapeldun.

Ziria sartzen eta nasten ez dire bersolariak bakarrik alegintzen. Goiko malletan ere gertatzen dire gauza berdintsuak. Orain dela bizpairu illabete, Iruña'ko ikastetxe nagusian eztabaida irikia ospatu zuten. H'zaleak ta aurkakoak tartean. Ondo neurtu nai zuen batek, korapillo eder bota zion besteari: "Ori esaten duna, ikusten da, ez dela ofiziokoa". Beste orrek ustegabeko ordagoa bota zion. Zirikatu ta nastu, korapillatzeko, maiz erabiltzen dire, uste baño geiago.

Ba daude ere, zirikatzen dutenak eta gero lasaitzen alegintzen direnak, ondotik obeto estutzeko, baita arrotzen dituztenak larritasun aundiagoan sartzeko.

Ziria sartze ori, lan egokia izan leike, zenbait esku berexitan. Errenka luzean jarri ditzazkegu zirikatzen dabilzkiten itz nagusien urratsak: zirikatu, lasaitu, berotu, irabazi, arrotu ta larritasuna sortu. Aize guzien joera ortxen dago. Danez gain, beinepein, azpimarratzutako itza, "zirikatu" gelditzen da.

“Nola jo diozun arpa”

NORTASUN aundiko gizasemeen trebetasuna gure inguruan maiz ikusten dugu. Esaldi onetan, ikusten dugunez, agertzen zaigu ausardi garbia. Aspaldi bai, ikasi genuen orrelako zerbait.

Itz oiek asko esan nai dute: batzuek besteak neurtu bear. Dena dela, asko dakite, uste baño geiago. Berri galantak eskuratzen dituzte, berriemalleak zer egiten ari diren bear bezala oartu gabe.

Ortarako lagun urkoa noraño iristen den ezagutu bear, ta ba dakite berriak konturatu gabe aipatzen. Ez da lan errexax. Ortarako arpegia euki bear, eta urteak ematen duten trebetasuna.

Orrelako norbaitekin solasean ari ba zera, berak egindako ekintzaren berriak ematen asiko zaizu; ta zu, oartu gabe, zure berriak orpotik asita esango dizkiozu, naiz berak dena jakin. Zurea agortuko dizute arreman artan xeetasun guztiakin; bere berria, berriz, axaletik ikuitzen dula utziko du. Ori bein eta berriz egiten daki. Bai; beti irabazle ateratzen dire. Ori ala askotan berritzen dutela, egitazko zakurren antzekoak biurtzen dire.

“Arpa jotze” ori, musean dabillenarentzat zerbait ezaguna da: itz gutxi egin, gauzak itxuraz oker esan, al den guztia jakin eta itxoin.

Norbaiteri “arpa jotzea”, jolasaren antzekoa da. Ortarako arpegi galanta bear. Ortan sartua dagona

parra gutxi egiten oitua dago. Geroago bakarrik, noizbait, gauza aundi bat bezala agertuko du gertatutako jokabide ori.

Zakur eta maltzur jokatzeari atsegin zaie askori. Irabazteko bide berexi bat bezala erabiltzen dute. Doai aundia izaki. Orrekin indar aundiaren jabetasuna eskuratzen dute. Ume zitelen artean jabetasun bat bezala onartua dago.

Lagun urkoa menperatzea, berez, jokabide itxurazkoa da.

“Arpa jotzen” dabillena, esaten dan bezala, zigor ederra bere garaian jasotzen du. Gogorkeri aundi bat sortzen zaio barrenean. Askotan, bakar bakarrik gelditzen da. Beti orrela, ixeka egiten, ezin da bizi. Gizon maltzurak naiko korapillo arkitzen ditu bere egun luzeetan...

“Arpa jotzen” ibiltzea, oso bera erortzea deritzaiagu. Geiegitan gertatzen da, bai, bañan kaltegarria egillearentzat. Erritar jatorrak ez du maite ori. Zerbait itsusia bezala artzen du, gizona ustutzen bai du bere egiaitik.

Gizaseme denak daukate, nunbait, bere nortasunaren egi-ezkutua, norberarena dena, ez bestiena ta ez dutena ostu. Norbaiteri berak jakingabe bere egi-ezkutu orretik ustutzea, bere ontasun bat ostutzea dela deritzaie. Ez da arritzekoa arpa-jotzalleak ain gaizki ikusiak izatea. Ori bai dela oker galanta.

Etxeko neurriak agintzen dute

BESTEAK neurtzen dabillena, bere neurriari begiratzen dio; neurri oiek etxean, bata bestearen ondotik, sortuak daude ta arremanetan egitan agintzen dute.

Neurketak bide bat jarraitzen dute, norberak dituan arazoetatik sortua, batez ere besteen kabi ta alorretan ereiteko, baita ere bear dena txertatzeko. Gizaseme bakotxak, bere odolaren berotasuna nabaritzen duen bezala, alaxe ere maite ditu asmatu ditun arazoak eta jokabideak. Berez neurketak bestien arazoekin etengabe dabilzki egiten. Norberaren argibideak danez gain nai lituzke ikusi agintzen. Elburu denak aipatzea zailla izango litzake guretzat.

Neurtzen dabillena, aurrea arrapatzen doa. Bestien gañetik naiko luke ibilli, baita bestiek menperatzen. Neurtzen nor ari den jakiteak, nornairi irabazia eskuratzen dio bere ekintzetan. Ala ere, estutasunetan lasaitzen dakinak, gizon bezala asko irabazten du, batez ere larritasunak gallentzen dakilako.

Berez, gauza guztietan lasterka dabillena, atsa ezin arturik, erriak ez du maite. Naiz itz bat ez esan, barne barnetik ta ixil ixilik arbuiatzen dute. Ez diote begiramen aundirik.

Arin jokatzeko ta ibiltzeko orrek lanak ematen ditu: orrelako gizona ez dute gure errian begi onez artzen.

Kaxkariñak, mingain axalekoak eta itz jario dutenak, etorkizunik gabe daude Euskalerrian.

Ondo ikusia dago gizon neurtua, itx gutxikoa, ausnartzen dakina, baita astia artzen, danez gain bear bezala entzuten, bere tokian egoten, iñori itzalik egin gabe ta bereziki lasai dabillena.

Estu bizi denari beldur diote. Zuurtasunaren aztarnik ez dute ikusten, beste denak koloka uzten ditulako.

Xeetasun geientsu abek betetzen dituztelako, "Gipuzkoa'ko langilleak" azkarrak direla, diote. Beste askok azkeneko esaldi borobil ori txikitzen dute, esanez, "bakarrik beren etxe neurriko gauzentzat egiñak daude". Gauza aundietan sartzen ez dire ausartzen. Neronek, ori entzuterakoan, xeetasunak eskatzen nituen. Getari'ko kai zabalaren eredua jarri zidaten. Gauza aundietan ez zen gipuzkoarrik iñor ausartzen. Erriko neurrietan zerbait ondo ikusten zuten. Bilbo'ko semei, berriz, itsas erdian kai nagusia ezartzea ondo zeritzaien.

Euskaldunei, mailla aundi edo txikian zerbait egiten alegintzen dena, atsegin zaie. Bestela, ganoragabekoa begi tartean dauka; ajolagabeza agertzen duna, buru utsa, auntzaren gaberdiko eztula duna, ez duna iñoiz ikasi galtzak ondo jartzen, gizon ez dena. Euskaldunak, orrelako gizasemeak ez ditu ezer tarako nai.

Neurtzeko maia toki berexia

MAIA elkar neurtzeko toki berexia da. Maiz biltzen dire euskaldunak mai baten inguruan. Errixka batean urte mordoxka egin nuen bizitzen, ta astean bein ikusi izan ditut gizonak biltzen, meza ondotik. Ez zen zerbait edateko aitzakia. Edaria arzteak, edantokian sartzeko eskubidea ematen zien. Lendabizi musean ibiltzen ziren, “ordago” ta “bi enbido” esanez. Kafetxoa esku ondoan zeukaten. Edantokiko sarrera orrexekin ordaintzen zuten. Lasai egoteko ta ziria sartzan asteko musean astialdi bat egin bear. Txolarteko oitura zarra zuten. Naiko jolastu direla, agertzen digute, eta orrek “elkar ondo neurtzen” ibilli direla esan nai du.

Jolasaren inguruan eta tartean, beste gai asko aizatzen zituzten; erriko goraberak, lanerako bideak edo lekuko gertakizunak. Gai oiekin egitazko neurketak asten dire. Nork eta zer esan duten ondo astinduko dituzte. Orrela, mai baten inguruan, neurketa arrigarriak egiten dire. Estutzen eta lasaitzen ari direla, neurketen garaia dator; erne ibilli bear, ezer gal ez dedin. Eizean adi adi ibiltzen diren bezala, alaxe egon bear astero lagunarteko billera orretan.

Billera ori naiz lasaitzeko izan, berez sortzen zaie, sudurrarekin usaia artuz, neurketak egitea, iñork bortxatu gabe. Atsarekin bilduta dijoazkien gauzak dire oiek.

Maia egitan maite dute. Mai baten inguruan exeri ezkerro, lasai ipuiak esanez asi bear. Astintzen dituzten ziri guztiei, muturra billatzen aleginduko dire. Etxean sartzen direla, neurketak egiten jarraitzen dute. Ez dire ostatuko gauzak bakarrik. Galbaian gari aleak bezala, berriak banaka aztertzen dituzte, baita ondo astinduko nork zer esan duen. Aztertutakoak ez dituzte bereala aztuko. Zer nolako berria den, alako garrantzia emango diote. Berri emalleari uste baño geroago agertuko diote neurketaren ondorioak, gutxinaz emaitza ori itxaro dutela esanez.

Naita, ondo jakiñez zer esaten dugun, garbi idatzi dugu erri gizon batzuek astean bein, gutxi gora bera, elkarrekin biltzen direla ta egun orretan neurketa sakonak egiten dituztela. Beste errialdetan beste era batera moldatzen dituzte gauzak.

Beste errialdekoak, gizonezkoak, oitura dute egunero edantokira joateko, lana bukatu ondotik. Geienetan lasaitzera dijoaz, lagunen artean biltzera, baita eztarria bustitzera. Giro orretan neurketak egitea ez da ain garrantzi aundiko gauza.

Naiko labur esan dezakegu, toki guztietan, ludi ontako errialde ezberdiñetan, gauzak ez direla berdin gertatzen. Gure errian ez dire egunero biltzen, bañan neurketak indar aundiagoa dauka. Mai inguruan exeritzeak auxe esan nai du: aldamenekoak ondo neurtzeko toki berexia dela ura.

Lanean neurtu bear

LAGUNARTEA da gauzik ederrena euskaldunarentzat. Lagunekin errex ibiltzen daki. Giro orretik sortzen dire lanerako arremanak eta elkarteko eginkizunak. Orain, jakiña, bata bestearen ondoan lanean ari direla, berealaxe elkar neurtzen asten dire. Orregatik dijoaz lankideak pixkanaka bakan-tzen. Neurketak ez zaizkio iñori atsegin. Beraz, norberaren barrenean sartzeko aukera ematen dute neurketa oiek...

Gure baserrietan, auzoko etheen lanetan neurketak egiten oituak daude. Ba dakite Estezubi'ko Joxe Mari, goizeko seietatik asita, arbi azia ereiten dabil-lela. Ikusi dituzte, baita ere, Malkorpeko sendia be-lardian gorotza banatzen, lurrari bere ongarria ematen. "Asi dituk" bazter aietako mingañoak esaten ari dire; danetan azkarrenak bezala daude. "Sasurde'ko gizonak joan dituk sagarra jotzera; berriz izango di-tek sagardoa etxea orretan" ozenki diote. "Bordabe-rri'ko etxekoandreak egin ditu erosketak" dio beste batek.

Orrela, nor den azkena, nor lenengoa, nun bil-tzen dituzten intxaurrak, nork atxematen dituen amurraiak ba dakite ongi aski. Nun ari diren iruten buruz ikasi zuten; baita nun dauzkaten igelerik ez-titxuenak. Ezagutzen dituzte ondo asko etxeetako akatsak; baita nun jaso duten itxaro zuten arrakas-

ta. Begiak, dena neurtzen, auzoko langilleen gainean jarriak dauzkate.

Lagunarteko lanetan gauza zaillak egin bear izaten dituzte. Ibar zabaletan erriaren lurrak sendien artean banatuak dituzte; batzuek belardietarako, bestiak garoa izateko, beste batzuek basoak azitzeko, baita ere beste gai ezberdiñetarako. Noizbeinka erriaren izenean mugak neurtzen ibilli bearra dute. Orduntxe sortzen zaizkie buruaustekak; erriaren lurrak zaindu bear. Neurtzeko neurriarekin eskutan artuta joan bear izaten dute mugak ikustera. Azkenean bata bestea neurtzen dabiltz sututa. Noizbait etortzen zaie lasaitzeko garaia. Eguneroko lana auxe da: “elkar ondo eramaten” ikasi bear.

Naiko gazterik asten dire elkar neurtzen. Bein erriko jaiak urbiltzen zijoazten. Ekintza batzuek erriaren alde eskatu zizkien. Elburu orrekin, maiz biltzen ziren ogei urte inguruko neska mutillak. Iku-si bear nolako izkuntza erabiltzen zuten beren artean. Giroa ez zen nolanaikoa. Elkarrizketan inguruka zebiltzen beren artean, batez ere neurketak egiñez. Bein billera batera Daniel dator. Berri berezia zeukan taldeari emateko: “Bertsolariak ez zeto-zela erriko jaietara”. Taldeko arduradunak, Joxe'k, Daniel'eri galdetzen dio: “Nola dijoazte erriko jaien antolaketak?”. Eta “Egon al aiz bertsolariekin joan den igandean?” jarraitzen du galdezka.

Naiz ain gazteak izan, billerak bata bestearen atzetik zijoaztela, elkarren lanetan bata bestea neurtzen ondo ikasi zuten. Ortxen asten ziren egi-ten bizitza osoaren ekintza, ez nolanaikoa.

“Or - dago”

Itz orrek asko esan nai du. Neurri galanta bezala artua dago. Nor “Nor baño geiago” ote den jakiteko, esaera orrek giltza baten lana egiten du. “Or-dago” esaten dunak orixe agertu nai digu: “Ni, i baño geiago natzaik”.

Euskaldunarentzat, jolas denak egintza edo jokabide berexiak dire, batez ere elkar neurtzeko egiñak. Berez, neurketak elburu batzuek burutzeko osatuak daude. Bakotxak bere giltza izaki, bear bezala bizitzaren maillak lortzeko.

Bi alderdietatik ikusi ditzazkegu erri jolasak; alderdi batetik neurketak egiteko izaki; beste aldetik, berriz, “dema” delako jokabidea ikusten dugu or tartean sartua.

Aurrena esan dugun bezala, jolas bakotxak bere neurri berexiak dabilzki: “arrijasotzalleak” ainbeste aldiz aitz-puxka leporaño altxa bear; “lasterkariak” besteen aurretik amaia ikuitu; “pelotariak” uts ez egin; “idi-dema” arri-losa galanta idiakin danen aurretik amaiaren mugaraño eramán; “ari-talka” elkar joka iraun; “burnilariak” aga gogor ori urrutiraño bota ta abar. Jolas denak trebetasun bat neurtzen dute, ta sariketak antolatzen. Gauzak ez dire or gel-ditzen.

Jolasen giro orretan bigarren eginkizuna betetzen dute Euskalerrian; “dema” arkitzen dugu. Eus-

kal jolas denetan dago sartua. Bigarren maillan euki bear begiak ori ikusteko. Gai orretan begiak erne erabili, demaren giro berexi ori zer dan eta nola darabillen jakiteko. "Dema" itz orren barrenean sartuak daude apostuak: nor den azkarrena asmatu bearra. Berez egitea oso zailla da. Nai ta nai ez ekin-tzen eragilleak neurri batzuekin lana egiten dute: bañan ez aztu: giza-sume geientsuenak beste neurri batzuek dituzte, bereak, urtetik urtera egiten joan direnak. Nor den azkarrena ondo asmatu bear. Ez da naikoa azkarrena ikustea. Neurketa berexi oietan sartzeko bear da asko ikusia izatea. Orregatik ikusten dute ain urruti. Demak ditun bere neurriak agintzen dute jokoan. Den denak ontzat emanak daude jokuan sartzeko.

Jolasak ondo zirikatzen ditun tresna edo bidea, dema delakoa da. Ez da naikoa berri askoren gañean ibiltzea; sugurra puxka bat ere bear ta gañera, ausarta balin ba da, obe. Ortzen ematen dituzte beste neurketa batzuek. Gizaseme asko dire demaren inguru ori maite dutenak; asko eta asko.

Ba dire ere, naiz jolasetan sartuak izaki, jokabide oiek ez dituztenak ikusten. Joan bai, ikusi ez. Deman sartuak daude, lepaezurretaraño. Begiak beste nunbait ezarriak dauzkate; dema-diruan, ain zuzen. Beti irabazteko neurriak artzen dabilta.

Elkar neurtzeko jolasik egokiena "mus" delakoa izango dugu. Ikusleak ez dauka ezer egiterik. Jolasean sartu ezker, neurketak asiko dire bata bestearen atzetik: aundia, txikia, zenbaki berdiñak, goimaillako zenbakiak. Gañera, beste neurri batzuek sartzan dire tartean: lagunero giroa, edarien egokitasuna. Urruti dijoa asmatzen musean sartua dagona. Jolasa osoa elkar neurtze ezin gelditu arazia da, etengabea.

“Mus” delako jolasak ba du oraindik beste zerbait garrantzi aundikoa. Itz bat nagusi, “or-dago” delakoa. Zer esan nai du? Itzulpena auxe izango litzake: “Neurketak egiten txapeldun naiz: zu baño geiago, orain”. Ori esatearekin, zabaltzen ditu mai gañean izkutuan zeuzkan txarteltxoak. Orduntxe agertzen ditu, denak batean, txarteltxo irabazleak: asmatzeko kemena, ausardia, argitasuna, ta nortasun osoa.

“Or-dago” itzarekin, besteak ondo neurtu ondolik, “Ni naiz norbait” esaten du.

Itzaiak lau idirekin

Neurtu menperatzeko

ASKOTAN, neurtzea ta menperatzea mailla berdiñean dijoa; parean jarri ditezke. Gure artean ori maiz ikusten dugula ziur nago. Alderdi aula nun dagoen jakiteko, ziri ta ziri ibilli bear neurtzen. Orrekin, borroka beti irabazia. Neurri ori ematen dakina, irabazle. Bere burua ezagutu eraztea eman duna, galtzalle aterako da. Orren ondotik gauzak errex dijoaz. Bateri "Txepetx" izena emango diote, besteari "Xoxua", beste bateri "Otsoa" ta izengoitien bidea artua dago. Iritzi estu ta neurketetan sartu ezkeru, larri nago barrenean, luzaro iraungo lukela.

Askotan, biderik egokiena, parra eragin araztea da. Antxen zebillen irriparrez, bide ondoan, norbaiten zai, Elgarresta'ko Jose. Lagun zarra bezala, alai agertzen zen beti. Den dena jakin naian urbiltzen zitzaigun. "Ongi gosaltzera eman al dizu gaur zure amatxik?" zion asieran. Aurren bat arrapatu naiko luke, bizitzaren neurketa osoa egiteko. Lendabizi janariarekin asten zen, gero jolasak zetozen, orren ondotik norekin lo egiten zuen jakin nai izaten zuen, azkenean nori ematen zioten sarrera etxean izaten zen galdera. Bakotxaren itzalak ere ezagutzen zituen; iñozua bere berotasunarekin, anaia aundinaiarekin, "zakurra" asmo txarrez josia; eta bide bazterrean zegoen, beti toki berdiñean, norbaiten zai. Gizaseme pillak ondo neurtuak zituan. Bako-

txaren nortasuna nai ala zebilkin, toki ezkerdiñetan sartzen zela, obeto ezagutzeko. Zorionezko parra ateratzen zitzaion, atsegin galantarekin. Ba zekin oso barrenean sartzen, eta poliki poliki ateratzen zen, nai zituan neurketak eginda. Trebetasuna nabaritzen zuen nortasunaren ikerketa lan oietan. Neurketak egin ondoren, konturatu gabe lagun urkoa menperatzen oitua zegoen. Nolakoak diren aldemenekoak jakiteak atsedean ederra ematen zion; lan ori menperatzeko asmoakin egiña zegoen. Ez da atsedean makala.

Ba daude ere gaiztakeriz neurketak egiten ibiltzen direnak. Norbait zapaltzeko zai daude. Neurri berdiñakoekin topo egiten dutenean dire kontuak.

Ezin dugu aztu iñozuaren ateraldia; bestei parra egiteko zai ta ori norberari pakean uzteko. Lagun urkoa noraño iristen dan jakin naiko lukete, ta ez dakina galdetzen asten da. Ezjakintza ori aitortzean, denen aurrean parra egingo du gogotik. Jokabide orren elburua bakarra da: aurrea artzerakoan, norberari ixeka egitea galerazten dio. Aurrea artzeko, erne ta zai ibilli bearra; benetan lotsa galdu bear.

Ba dira ere ezer gutxirekin errex arrotzen direnak. Auen lana neurtzen errex da. Orrelako nortasuna daukatenei errexagoa oraindik astinaldi bat ematea. Orregatik dio esaera zarrak: "Zer esan zion xoxuak beleari? Ipurdi beltz". Uts egitea arrokeriaren saria da.

Luze begiratuta, neurtzeko gogoia, euskaldunen artean, mugarik gabekoa.

Jai ta irri Bidaso'ko etxean

BIDASO'KO ibai ondoko errietan ba daukate zoriontasunaren giltza; adiskideak elkartu bazkari on baten inguruan, bazter artako berriak ondo zirikatu ta lertzeraño parra egin. Gauzak, "erraten" diren bezala, goxotasunez bilduta azaldu, itzak berexitasunez eskeñiak bilduta lasai aski. Orixe da jai egitea ta bizitzen jakitea. Belarriak zabalik, burua erne ta biotza lasai.

Zoramenik aundiena, bildutako lagunen txolartean datza. Ortarako bazkari on bat bear. Gogoan artzekoa bein baserri bateko adiskideekin egindako egonaldia: bost orduko maia. Ba zeuden, sarrerako, txorixu errea ta urdai-azpiko gordin illuna. Gero zopa etorri zen, egazti puskez betea. Ondotik, eltzeko babarrun zuriak. Naiko legatz prejitua ekarri zuten. Orren atzetik ollaskoa kaspelan egiña. Gero idisaieskiak erreta piper miñarekin. Ba zeuden ere bazkari ondorioak: etxeko mamia, arroza esnearekin, flan, torrijak eta gazta. Kafea zetorren azkenean, bero beroa, urbizi ezberdiñekin lagundua, xuria edo gorria. Bazkaltzeko garaian edari ugariak atera zituzten: ardo gorri naparra, ardo xuria, sagardoa etxean egiña ta, bazkari eder ori amaitzeko errestasyun osoan, apar oneko txanpaña. Ze eskatu dezaiokegu geiago orrelako egun bateri?

Jaten ari giñala, solasean ginjoazen, eten gabe berriak ematen. Berriketan sartuak giñala, daneta-

tik ateratzen zitzaigun. Antxen aipatu zuten Galtzaraborda'ko Marijoxepa. Zeñen amatxi argia zen, esan nien; Euskalerrian txapeldun eultze ta erle jakintzan. Gai orretaz ba zekizkin berreun euskal itz zar ezezagunak. Berri ori ematen ari nintzala, maieko beste lagun bat asi zen farrez: "Oso gutti daki emakume orrek". Andik gutxira jarraitu zuen: "Egun batzuek direla, erle batek ozka egin zion, miñakin ezin egonik zegoela". Ura zen parra egitea. Egitan antxen agertu zitzaigun amatxiren neurketa zorrotza.

Ain zorrotz neurtze orrek, izketan ari zen emakumeari, denen aurrean, mailla berexi batean jartzeko bidea ematen zion. Ontzat artutako gaien txapeldun agertzen zen. Arpegietan argitasuna zegoen, ezpañetan parra, kopetan izerdia. Giroa ondo berotu zen. Elkartean lagunarteko berotasuna lortu genuen: bazkari guztiz ona, berriak ugari ta neurririk gabeko lasaitasuna. Ezin zuten aztu Marijoxepa'ren ezin egona, erlearen, gure eztenaren lan txarra. Tarketa gizasemeak emakume guztiz jakintsuaren nalgabearekin lertzen zeuden. Neurketaren ondotik, besteen miña jai batzuentzat.

Etxearen izen ona

ETXEAREN izen onak asko esan nai du Euskalerrian. Egitazko ametsa da, ta eguneroko ekin-tza; elburu bat aldiro lortu bearra.

Euskal etxea egokitasunaren aldetik ezagutzen dugu. Liburu pilla arkitu dezakegu, euskal etxea gai berexi bat bezala artu dutena. Emen eta an etxe eder oiek ikusita begiak zabaltzen zaizkigu. Bai di-rela ederrak; batzuek lau uretako tellatuarekin, besteak bikoekin, baita irukoekin. Nunaitik ikusten dituzula etxe sendoak; zabalak, indar aundiko antza dutenak, benetan egokiak. Etxe aurreak ba du irri-parra ta alaitasuna. Batzuek arrizko abe lirañekin apaintzen dituzte sarrerak. Arri zabalak nunai ikusten dire, beste batzuek ondartzaren margoa dutenak. Bizitasun aundia etxeko arpegiari ematen diote. Urteekin bikaintasunaren kutsua artzen dute etxeak.

Batzuek balkoi luzeak sartzen dituzte aurrean, besteak berriz motzak. Burnizko leio aurreak ikusgarriak izaten dire etxe batzuetan. Burniari arriak ematen dio itxura ona. Arrigarrizko burni lanak ikusten dire gure etxeetan.

Gañera mendialdeko baserriak eta karrikako arrantzaleen etxeak oso ezberdiñak dire; bata ta bestea politak.

Goiko mendialdetako errietan erori aundiko arbelazko tellatuak dauzkate; orrexek egiten dituzte ain lirañak.

Etxe guzti oiek gure nortasunaren ezaugarri dire, gure gizonaren gogo ta barrenaren izkuntza berdintzegabearen agiriak. Barren egoki orren iturri ta oñarri bezala itz bat agertzen da, euskalduna garsuki eragiten eta bultzatzen duna: "egin" aditza. Itz orrek argitasun naikoa ematen digu.

Etxearen izen ona berak osatzen du. Orixe da euskalduna, bere bizitza osoan: "egin". Ortik dator esaldi ezaguna: "Zer egin bear dut?"

Lengo egunean, abertzale bat aberriaren aldeko borrokari buruz mintzo zen. Eta galdetu nion: "Nola erantzuten zuen zure deiari Juan Bautistak?". Erantzun bat eman zidan: "Beti galdera berdiñarekin zetorren, "zer egin bear dut?" esanez. Orren ondotik, den dena "egin". Erantzun borobilla.

Nortasunaren ezaugarri bezala, "egin" aditz ori maiz agertzen da. Geiegitxo ere sartzen dute batzuek. Adibidez: "joan egin naiz"; "erosi egin dut"; "erori egin gera"; "ikusi egin duzu". "Egin" aditzaren bearrik ez dute esaldi oiek. Ala guztiz ere, "egin" sartu bear. Egitan geiegi esan nai bai du euskaldunarentzat.

"Egin" aditzak euskaldunaren griña, zaletasuna ta arnasa zer den agertzen digu: beti zerbait egin bear. Zerbait egin gabe ezin bizi. Norberak zernai bearezkoa egin nai du.

Bestien bearra izaki

ETXE ederra izatea ez da naikoa; orrek ondo zaintzea eskatzen du eta, jakiña, naiko lanak ematen ditu. Noizbait zerbaiterako bestien bearra izaki.

Ustekabean ezbearrak sortzen dire errian, auzoan, mendietan edo basoan. Ekaitzak, erasoak, tximistak, ugoldeak, lur-ikarak, izurriak, kalte aundiak ekartzen dituzte etxe askotara. Kalteak zuzentzen ibiltzea ez da gizon baten lana, talde eder batena baizik. Luziak direla, ebi jasak datoztela, bideak ebakiak gelditzen dire; baita erriak urik gabe, eta beste alako zigorrak datozte. Lana ta neke latzak etxe askotarako.

Izaten da, baita ere, pixtien aurka gogor egin bearra: azkonarrak artegiak xeetzen; zakur galduak artaldeak garbitzen, len otsoak bezala; baita zori gaiztoak edo arrano beltzak etxeko ollategiak garbitzen. Etsai guzti oien aurka, asko bildu ezkeru, obe.

Ustegabeko gertakizunak ere izaten dire etxeetan; ogirik gabe gelditzea gosaltzeko. Aziak, soro ta baratzentzat gutxiegi eukitzea; ori, eguraldi egokiarekin. Nai ta nai ez aldameneko atea jo bear. Urrutiko lengusuak, aurretik ezer esan gabe, gosaltzera agertu ta egun orretan arrautzik gabe izatea sukaldean.

Giroak alaxe eskatzen dula eta, lurra laiakin iraultzeko esku asko lanean jarri bearra egokitu leike. Etxekoak naikoak ez izaki.

Gertakizun guzti oiek eta geiago direla eta, sortu zen ondo errotua “auzolana”; baita “ordañetan” gauzak eskatzea. Gauza askotarako besteen bearra izaki ta ortarako lagunartera biltzen ikasi bear.

Lagunartera biltzen dakinak etxearen izen ona egitaz zabaltzen du. Bestiekin biltzea izaten da jokatibide jatorra, nolako giroa dagoen jakiteko. Lendabizi ikusi zer gertatzen den, eta gero ezagutu bartzuen eta bestien asmoak. Ondo ikasi nor den nor. Batez ere billeretako ariari jarrai. Aldamenean exeritzen zaizuna ondo ezagutzeak zure onerako izango da egunen batean; zenbaterañoiko itza duen eta esana betetzen nola alegintzen den, batez ere.

Nornaik lagundu bear dula ba daki, bañan buuruan gauza bat dauka argi asko: nolako etekiña aterako duen etxerako.

Bestien eskuetan dauden indarrak nolabait bereganatu bearra dauka. Berea lortu naiko du. Bere aldetik jakingo du bear den laguntza eskeintzen. Laian auzoko amar gizon euki ba ditu laguntzen, etxe oietatik noiz deituko duten lanera joateko zai dago. Arrautzak ordañetan eskatu ba ditu, len-baitlen itzultzekotan dauzkala ba daki. Asmo orrekin artu zituen. Oitura orrek, gizaldiak eta gizaldiak daren onerako iraun ditu.

Ba daude ere, bestiekin biltzen direla, beren buuru barrenean asmo bakarra dutenak: etxeko bidea nola berritu.

Elkarrekin maiz auzo lanean biltzen direla, antxen ikusten zaio bakotxari nundik nora jotzen duen. Ortxen irabazten du etxe bakotxak bere izen ona.

Lagunarteak beti loratzen

Alperrik da esatea: "Euskalduna bere barrenaren bakardadean bizi zaigu". Ba daki ere bestiekin bizitzen. Ortaz mintzo direnak ba ditugu naiko eredu, Euskalerra zabalean, bizitzaren mailla guztietan. Naiko azkar ikusi leike zer gertatzen den abesbatzen aldetik daukagun aberastasunarekin. Ba daude abots ederrak, baita elkar biltzeko gogoak. Euskalduna abesten asten delarik, bakarrik ezin asi; bizipairu bear. Bestiekin batera elkar biltze ori, egitazko bearra da, baztertu ezin ditekena.

Gure gizasemeak jaialdiak maite dituzte, eta ez aztu: bakarrik ez dituzte zokoratzen erriko jaiak.

Erriko jaietan ze arpegiak ikusiko dituzten denok zai. Elkar zaletasuna pixturik dago asmotan. Betidanik gauza guztietako daude anaiarteak. Uste dut len bezala irauten dutela. Uste dut oso politak direla, aspalditik asita.

Elkarteko giroa nolakoa dan jakiteko berri asko ematen dizkigute, era askotako izan diren lagunarteak. Ikerketaren aldetik ortxen dugu arrobi galanta. Asieran bear bat betetzen zuten elkarteak, eta ortarako egin zituzten: elkar laguntzeko, bai ontasunen aldetik, bai norberaren aurrerapenaren aldetik.

Bearrak agintzen du. Kalte aundietatik elkar babesteko naia agertzen da nolana. Ortxen dugu bel-

durrik aundiena ematen duen izurria: sua. Abereen kalteak nolabait eskuratu bear. Artzai ta nekazariak, abereen galerak ordaintzeko, autapen berexiak sortzen zituzten. Elkar laguntzeko arkitzen dituzte bide berriak. Orrela sortzen dire era askotarako kofradiak.

Giro onetan daude oñarrituak auzoetako oitura zarrak: lenengo auzotarrak babesteko eta bigarren lagunarteko itza zuzpertzeko, batez ere erriko kideekin. Norbait iltzen dela, aldamenekoak daukate zer egin ederra. Gai oneri buruz ikus Jose Antonio Gonzalez Salazar'en lana: "Cofradia de la Vera Cruz. Ritos de pasaje. La muerte en Bernedo, Anuario de Eusko Folklore, Febrero 1992, t. 38" 9 orrialdea.

Lagunartearekin ere asko ikusi bear dutenak, erriko dantza taldeak dire.

Dantza zarrak ez ziren bakarrik aizea garbiago artzeko, baizik eta zerbait geiago. Batutzen dituzte indarrak, uzta ona izateko. Dantza bakotxa, auzoko biztanleentzat, kalagorria da.

Dantza bakarra, bakotxa auzoko biztanleentzat edo auzotarrentzat egitazko ospakunde bat da.

Bide berdiñetik dijoaz jolasak, gañera. Lasaitzeko egiñak daude. Erriak sortzen ditu, erritarrak biltzeko dire.

Erri baten nortasuna ta zoriontasuna azaltzen dute.

Elkar ez ondatzeko bildu

Etxearen izen ona, gauza askorekin lotua dago ta ari orreri jarraitu nai diogu.

Bestiekin batean biltzen alegintzeak, giza barruko indarra aitortzen du. Orain eredu batzuek aipatu bear, euskaldunak beren artean nola jokutzen diren jakiteko. Ortxen dugu eredu polita, oraintxe bertan erri txiki askotan ondo ikusten dena. Auteskundeak etortzen direla, Franco il ondotik, erri txiki ugari arkitzen ditugu, den denak bat egiten dutela ta oso ezker jotzen dutela gañera, bai gazteak, baita elduak ere; eta, arritzekoa, zarrak oiekin batean dijoaz. Orain denak gorriak.

Erri guzti oiek, orain dela berrogeitamar urte. denak eskubitar txapeldunak ziren. Txapel gorriekin, ala naita, zuzen zuzenean borrokara zijoazten, Jaungoikoa ta Lege Zarra oiuka irrintzia egiñez. Gaur, berriz, era bat gorri gorriekin dijoaz, denak bat egiñez. Len erri txiki oiek eskubitarren mintegiak ziren; gaur berriz ezkertiarrenak.

Gaurko aitonak, gazteak zirelarik, ezkillarekin batera etxeratzen ziren jai egunetan. Gaurko gazteak, berriz, goizeko argiarekin sartzen dire etxeetan.

Len gogojardunetan elizak lertzen; gaur. berriz, iñor. Oraingo gazteak uko sinismenaren ekintzari.

Elduak, dena dela-ta, sinismenaren oñarriari ondo asko eusten diotela garbi ikusten da.

Gai onetaz mintzo giñan bein batean Aita Agustín Apaolaza beneditarrarekin: “Nola leike, elduak gazteekin bat egitea auteskundeetan?”. Lekaidearen erantzuna auxe izan zen: “Elkartzen dire, elkar ez ondatzeko”. “An, denek denekin batean egon bear”, jarraitu zuen. Itz oiekin indar aundiko giltza bat eman zigun.

“An denekin batean egon bear” esaldi orrek asko esan nai du. Gizaseme elduak gazteekin biltzen direla, bere gisa jokutzen, bakarrik ez dituzte uzten. Elduak an direla, nunbaitetik eusten alegintzen dire.

Gazteak bakarrik utziko ba’lituzte, bere onetik errex aterako lirake. Elduak ondoan euki ezker, galga naiko ederra bertan. Gañera, begi luzeak gañean dituzte. Giro orretan gauzak ez dire berdiñak. Bestiekin batean elkar neurtzen dijoaz egunero; eta, jakiña, baita ezitzen, itzal sendoa botatzen. Bakarrik uztea oker aundia izango litzake.

Elduak gazteekin biltzereakin jakintza berexi berexia azaltzen dute. Bizitzeko bide ona erakusten diete. Gazteekin bizitzea, bertatik bertara laguntzeko, ezitzalleen elburu nagusi bat da.

Okerrago litzake bakotxa bere aldetik ibiltzea. Tarte zabala agertuko litzake, utsune ikaragarria.

Gazteak beren aldetik bakarrik ez uzte ori, elburu nagusia da etxearen izen onarekin lotua dagona. Bata bestearentzat, abe sendoa bezala agertzen dena, elkarturik denak etxeari eusteko.

Billeretan egoten jakin

Egitazko gizatasuna euskaldunentzat ortan daitza: billeretan bear bezala ekin. Naiz gazte edo eldua izan, billeretan trebetasuna azaltzen ba daki: "Auxe dek gizona" esango diote.

Billeretako gizona nola agertzen da? Itz gutxi, bañan ondo oñarrituak eta beti neurtuak.

Lagunekin biltzen dela euskalduna, asmo batekin datorkigu: zer esaten dan entzuten ondo alegintzen da. Bestiak izketan ari direla, ez ditu belarriak itxiko; adi adi egongo da, ezer gutxi galtzen dula.

Zapota-ziriaren antzera egingo du: utzi lasai, naiko egin dezaten. Poliki poliki den dena agertu dezaten alegindu: ziri ta ziri berriak atera ta atera dabil. Ez du lorik artzen. Ba dauka naiko lana entzuten.

Zerbait ontzat artzen ez ba du, ixilik egoten da edo axaleko parra egingo du. Barrengo asmo ori ixilik eukitzen iaioa da. Ezer entzun ez ba'lu bezala egingo du maiz. Zerbait gogo onezkoa ez dena entzuten ba du, ezer ez ba'litz bezala egingo du. Dena dela, ezerengatik ez aserratzea da bere elburua,, ta orretan irauten daki. Billeretan aserratze ori oso gaizki ikusia dago.

Ixilik entzun, ixilik egon eta bestien iritziak bereganatzen jakin bear du ta auxe da zallena. Bereganatze orrek ematen ditu lanak. Ez da batere

errexak. Ementxen sartzen dute geienak anka. Indarkeriz ezer gutxi lortzen da; gutxiago oraindik aserratuta. Gauzak poliki poliki egin ezkerok, obe. Erdimaillako gizasemeak, oartu gabe arremanetako bideak zuzendu bearrean daude; esku onakin landu bear nai ta nai ez. Esku on ori nagusi gelditzen da. Ondo erabiltze orretan arrakasta datorkie zuzenean.

Billeretarako arrakasta onetan datza: bearrak garbi azaldu. Egitazko gizonak bearrak neurtzen dakitenean, orduan ontzat artuak izaten dire. Bearrak erakusten dio gizonari zer egin. Bearrak ikusten jaiotzen da gizonaren izena. Bearra etxe guztietan agertzen ba da, burua dun gizonak billeretara agertu bearra dauka. Billeretan etxe bakoetak bere tokia du. Eskubide ori ezin dio inork kendu.

Naiz gaiak zaillak izan, ez du ezerengatik beldurrik euki bear. Beldurra gauzik txarrena da, inolaz ere jarraitu eziña. Arrazoiak agintzen dute. Berez azaltzen diren bearrak ondo ikustea obe. Begiak asko egiten du; gogoak ere bai.

Gizon ziñezkoari itz neurtuak berez ematen diote indarra. Neurriak eskuratzen dio begiramena ta izen guztiz ona. Gizon ospetsuak maiz deituko diote iritzia eskatzeko, ta gero aolkuaren eske agertuko zaizkiote. Neurriak artzen jakite orrek jakintza daraberekin; argi ori sua belarretan bezala zabaltzen da. Gero beste askoren mingañean ageri.

Bearrak egiten du gizon zuurraren jakintza eguzkia bezin argi. Auen eskuetan datza billeraren etekiña ta elburuak lortzea. Bearrak diona gogoan artuko dute, ta banaketak orretan oñarrituak izango dire. Billeran egoten jakiteak etxearen izen ona zuzperten du Euskalerriko bazter guztietan. Billerak osatzeko gizonak bear, eta abek ortxen egiten dute etxearen izen ona.

Jasan bearra

BILLERETARA joan aurretik, jakin bearra: ostikoak artzen ikasi ta lasai artu ta ez mindu ezerengatik.

Euskaldunen artean billerak gauza zailak izaten dire. Ez da gaurko gertakizuna, betikoa baizik. Zarren gorabarak entzun ditzagun. Beti giro berdiña agertuko zaigu: eskuetan darabilzkiten gaiak zailak, ezin artu erabaki berdiñak, azpilana, gorroto illunak eta zatiketak.

Billeretan ikusiko ditu gizaseme zintzoak anka-pean sare galantak. Antxen ikasiko du ibiltzen, ainsteste ostikoren artean. Len bezala orain. Zenbat saltzaille ta zurigalduak! Joan den gizaldiari buruz, gure aiton amonen berri zarrak ortaz mintzo ziren: euskaldunen artean ezin eramana ta azpilana ugari.

Gure gizaldi ontara gatozela, orixe bera ikusten dugu: "saltzaille" itza maiz etortzen da, Nolako ostikoak jaso dituzten anaien artean entzungo dugu maiz.

Lasai asko esan dezakegu: euskaldunekin biltzekotan norberak jakin bear du ostikoekin oitutzen. Argitasun aundiena daukatenak itxaro dituzte ostikoak, azpilana ta zakurkeriak. Gizaseme zuzenak uxatzen ikusiak daude; ala guztiz ere, iraun ta jasan. Ortxen dago etxe onaren irabazia. Jasan bear orrek ematen ditu lanak. Dena dela egin bearra.

Lagunartera biltzen dela, eragozpenen artean be-
arrak erakutsiko dio zer egin. Batzuetan ollo kolka-
ren berriak aipatuko ditu; besteetan ollarrarenak.
Dena dela, garrantsitsuena auxe da: ez izutu ostiko-
ekin, ez beldurtu. Zer egin orduan? Gauzak lasai ar-
tu. Lasaitasun orrek nasten ditu bazterrak; baita gi-
zonaren sendotasuna agertzen digu. Ostikoak lasai
artzen ikusten dituztenean, besteak arrituta geldi-
tzen dire. Bide orretik josten du euskaldun ziñezko-
ak barrengo etxura.

Ostikoak miña ematen dute. Nola jaso ostikoak
aserratu gabe, orixe da zallena. Euskaldun gizaseme
argiak zer egiten du? Ostikoak artzerakoan, ezer ez
balitz bezala berriz billeretara azaldu. Orrekin nas-
ten ditu bazterrak, baita irabazten, eta batez ere
izen ona sendotzen.

Ekaitza, gorrotoa ta eztabaidak direla, lasai
agertzen da euskaldun jatorra. Lasaitasun orrek iri-
kitzen ditu zorionezko etorkizunaren ateak. Lasaita-
sunak ematen die asmo egokiei aukera berria. As-
kan goitik bera ura bezala, indarrezko itzak, berriz,
ongarriak biurtzen ditu, ta bazterretan zabaltzen di-
re.

Ortara iristeko asko jasan bearra: itz itsusiak,
ezin ikusiak, agurtu gabe utzi, eskerrik ez eman, ize-
na zikindu, esana nolana erabili, ezertarako ez dei-
tu, erru guziak bota, begi illuna jarri, axaxaka uxa-
tu, zikiñak agertu, gogor eta oker egin... Oiek denak
jasan euskaldun argiak. Batez ere lasai artu.
Orrexek moteltzen ditu etsaiak.

Lasai ez dabillena berealaxe erretzen da. Ortara
bultzatzen du estu izateak. Bein eta berriz esan be-
arra: estutzen dena gaizki ikusia dago Euskalerrian.
Bere burua lasaitzen dakinak itxaropena sortzen
du.

Baztertzen iaioak

NORBAIT ixildu nai dutenean, Euskalerrian iaioak dire. Bestien ona ezin ikusi, itzala egiteko beldurrez; gizon egokiaren izena ixildu; itzalean gorde; al den azkarrena baztertu... Ori eguneroko jokabidea da.

Erri koxkorretan maiz gertatua: bear aundi bat izaki, baita erriak bertan erantzuna eman dezaken gizona euki, bañan naiago dute urrutira joan laguntzaren billa. Bertakoa bazterrean utzi ta arrotza goratu.

Ondoan euki nai ez duten gizasemea baztertzen aleginduko dire. Aitzaki ederrak billatuko dizkiote. Bestietan gutxiegi dala esango dute. Urduri jartzen dela berriz eta berriz esaten ibilliko dire. Nolanaiako aitzakiak aurreratuko dituzte: indarra naikoa ez dula, illunpean eukitzeko argi geiegi daukala. Lurpean menperatu dutela, irri jario geldituko dire. Naiago izen aundi bat ixiltzea, bearrezko argitasuna eskuratzea baño.

Bestien ona ontzat ez artze ori geiegi nabaritzen da euskaldunen artean. Ezagutzen ez dituzten lanak beti obeak. Bertakoak beeratu, bañan batez ere ixildu nai lituzkete. Naiko eredu datorzkit burura. Azkena aipatuko dut. Euskalerrian gertatua da, idazleen artean. Ara gertatutakoa. Eskuartein ekin-

tza berexiak dituzte. Lanerako taldeak sortzen alegintzen dire. Iru aldiz, ekintzaren garaian, lankide bat deitu gabe uzten dute, danetan egokiena. Bein eta berriz bildu eta beti aztu lankide ezagun ori deitzea. Norbaiteri itzala egiten ziolako, poliki poliki baztertu bearra izaki. Baztertze ori egiten naiko iaioa euskalduna.

Orain arte esandakoa ez da zallena sinisten. Ba dago zerbait gogorragoa. Auxe da gertatzen dena billera askotan. Bearrak dituzte aztertzeko, argitasuna lortu nai ta buru bizkorren baten billa asten dire lanean. Denak dakite gai artaz nor den trebeena. Buru danetan dabil, aurren aurrena, bear luketen gizona, denak ondo ezagutzen dutena. Denak ba dakite ura bezelakorik ez dagola. Ala guztiz ere, asko ta askotan, izen ori ixilduko dute. Berez, aurrez beren artean itzik egin gabe, ixilik geldituko dire. Izen ori ez zaie aotik aterako. Bide biurriak naiko estuak artuko ditu bakotxak bere aldetik, bañan izen ori ixiltasun osoan geldituko da. Ori dena gertatzen da, ba dakitelako nortasun aundiko gizona dela ta berarekin nai dutena ezin dutelako egin. Orduan, nai ta nai ez, ixildu bear izen ori.

Orrela ta orregatik zenbat gizon argitsu etekiña eman gabe gelditu dire Euskalerrian? Bertan ezin izenik ontzat artu ta erriak aukera ederrak galdu. Auzokoentzat ez dago lagun guztiz onik; denak maila berdiñekoak.

Izen aundiarekin etortzeko, Euskalerritik urrutira joan bear, bestiak emandako izenarekin. Ikus Gipuzkoa'ko Aldundia, batez ere etxe aurrean dagona ezarria. Izen aundiko semeen irudiak ortxen ikusten ditugu: Txurruka, Okendo, Legazpi, Urdaneta eta abar. Izen guzti oiek urruti ibilliak. Bertan gelditutako seme ospetsurik ez. Ez al du orrek naikoa esaten? Or ba dugu utsune aundi bat gure artean.

Erdibidearen billa

EUSKALDUNEN artean billera berexi berexiak egi-
ten dituzte. Gaiak agintzen du. Ba dire ere
illuntasun aundiko uneak. Eztabaida galantak da-
ramazte berekin batean buruauste mingarriak.
Otsak nasten dire, indarkeria sortzen.

Berez taldeak egiten dituzte; alde batetik, ba-
tzuek; bestetik, gelditzen direnak. Axola gutxi nun
dagoen egia. Garrantzitsuena, ikurrin baten atzetik
ibiltzea.

Nastuzale berexiak ba daude beti. Buruan ezer
gutxi ta bazterrak nasteko zai.

Nundik zerbait nola aterako duten sortzen zaie
buruan batzuei. Pixar bat aterako dutenak ikusten
ditugu. Eskua bete arte ez daude zoriontsu. Orrexek
ematen dizkie lanak. Zerbait eskeintzen baten bat
lortu arte, lasaitasunik ez. Zenbat aldiz aurrera ta
atzera egin bear. Indarkeriaren gosea argitasuna ba-
ño aundiagoa izaki.

Ba ditugu ere errapearekin asmatzen alegintzen
direnak. Indarra ta indarra bakarrik agertu nai du-
te. Izen, itz itsusiak aundienetakoak aizatzen ta era-
biltzen dituzte. Ao zabalak naiko toki bear; beso lo-
di luzeak nagusi. Txekorrak bezala, ostikoak emate-
ko zai. Ixtarren zimirroa ta ezin egona. Adar luzeak
ezker eskubi, saietsean ikara ta miña emateko.

Atzaparrak zabalak, buru barrena utsa. Odola, be-
rriz, irakiten; bero ta ezin egona.

Maiz txinparta guzti oietatik izaten dire gure bi-
lletetan; onena, ortik ateratzen jakitea.

Naiz gaiak zailak izaki ta gizasemeak nasiak,
euskaldunen artean itz bat sortzen da ondo asma-
tua: "erdibide" izena. Itz ori naikoa astindua arki-
tzen dugu. Zorionez zerbait esan . nai du. Edozein
bultzagillearen alde ez utzi indar guztiak joaten.
Denen iritziak entzun eta denen onerako begiratur
gauzak egin. Beste aldetik, goraberak direnak dire-
la, denak onartzea zaila. Itza bezala,"erdibidea"
emankorra da. Ondo ikusia dago euskaldunen arte-
an. Ondo ikusia izateko ikurrin polita. Eskuona du-
tenentzat egokia; goruntz olio bezala ateratzeko.
Bañan maiz etorkizuna ez dago erdibidearen alde-
tik. Ikus zer gertatu zitzaion Manuel Lekuona'ri
Euskalzaindian.

Maiz aipatzen zuen erdibidea. Itz orrekin bere
nortasuna jazten zuen. Euskalzaindian buru ta zu-
zendari izendatu zuten. Euskararen batasuna dela-
ta, batzuek "h" izkia sartu nai zuten. Erdibidearen
billa asi zen Manuel Lekuona. Batzuentzat legune-
gia zela, bestientzat ez naiko gaztea, dena dela,
Euskalzaindiaren lendakaritza kendu zioten. Erdi-
bidearen izen ona galdu zuen.

Ekaitzaren garaian bide egokitik jo zuen Manuel
Lekuona'k. Asmoa ezin ohea. "Erdibidea" aurreratu
zien, denetan onena. Bañan talde aundi batek ez
zuen ontzat artu. Pikutara bota zuten.

Izena izen gelditzen dela, erdibidea zer den jaki-
teak asko esan nai du. Asmatzen zaila.

Manuel Lekuona'rentzat,"erdibidea" bazterrak
elkartzeko bitartekoa zen. Beste askorentzat, "erdi-
bidea" garrantzi aundiko gaiari bear zen arpegia
emateko indarrrik eza agertzen dula diote.

Itzari eutsi

GAUZAK estutzen dijoaztenean, euskalduna maibaten inguruan biltzen da, ta or daudenak maikide biurtzen dire. Zerbait aldatzen zaie burutik eta arpegitik. Emendik aurrera batzar-kideak izango dire.

Gizon izateko garaia etorri zaie. Or artutako erabakiak luzaro aginduko dute. Eredu izango dire gauza askotarako. Batzarrean kide bakoitxa etxe baten ordezkaria izango dire. Ez gera arritzen orduan Zubiaurre margolariak batzarretan ain egoki jantziak agertzea gure baserritarra. Bear aundiko gauzak bete nai lituzkete. Lurra etxean lantzen dutela, soingain zabalak jazten dituzte; baita zapel kasko luzeak. Naiz egunero abarkak jantzita ibilli, erri-batzarretan urratsak bestelakoak ematen dituzte. Bakoitxak itza neurtu bearra, ta elburu bat billatu nai danen artean. Bata bestearekin itza batura, danen artean indartzen dute ta taldearen ezaugarri biurtzen. Danen artean osatutako itz ori egokitua gelditzen da. Etxe izendun eta ezagunen gizonak sortu dute.

Giro orretan, batzarretarako itzaren indarra ikusi bear. Batzarrak, etxeak eta baserriak "erri" biurtzen ditu. Orrekin urrats aundi bat emana, gizartearen giroan, Euskalerrian.

Batzarrak euskaldunaren itza ez du baztertzen, sendoago egiten baizik. Aspalditik sua zeukan etxeak, (etsiak), ordezkaria bidaltzen zuen batzarrera. Itzarekin araua egiten zuten. Batzarrean ontzat artutako itza ondo gordeta gelditzen zen.

Itz orrekin bizitzarako lotuak gelditzen ziren. Lañoa zela edo kazkabarra, ekaitza illuna edo barealdia, "emandako itzari ondo eutsi" esango lioke euskaldunak, gogotik eta indar aundiarekin. "Eutsi" itz ori bere nortasunaren ezaugarri egingo du.

Emandako itzari, bear bezala eusteko, ez zuen paperen edo idazkien bearrik. Paperak eta idazkiek besteentzat ziren: erregeentzat eta oien ordezkari-entzat. Abek idatzita bear zituzten euki beren erabakiak; euskaldunek, berriz, ez. Itzari ondo eustea gogo onean zegoen, zorionez, eta zoritxarrez euskararentzat, lekuko idazkirik gabe gelditzen zelako. Euskaldunentzako itza nagusi. Orreri danez gain eutsi bear.

Itz berexiak alderdi guzietatik marrazten dute gizonen nortasuna, bein betiko. Eredu batek naikoa esaten digu. Ziñezko euskaldun bat baserrian jaio zen. Lantegi koxkorra altxa zuen errian. Gero lantegi txiki ura olategi galanta biurtuta gelditu zen. Bere garaian emaztea artu zuen; baita berrogeitamar urte elkarrekin bizi. Zartu ziren eta aurrena emaztea il zitzaien. Senarrarentzat benetan egun samiña egun illun ura. Emaztearen illetara joan nai ote zuen galdetu zioten senideak. Ara urrezko erantzuna: "Elizan artu nuen, elizan utziko dut joaten". Orrela eutsi zion bein betiko emandako itzari. "Eutsi" itzak zer esan nai duen, ortxen ikusten dugu.

Bata bestearen ondoan berdin

EUSKALDUNENTZAT gauza bat da garbia: etxean sua pixten dutelarik, bata bestearen ondoan berdiñak direla. Bilduta daudela, buru bezala ez dute inor ikusi nai. Bakotxak itz baten indarra jasotzen du auteskunde guztietan, eta orrek dauka garrantzi galanta. Bide orretik biltzen direnei, billeretara ur-biltzen direla, bideak zabalik irikitzen dizkiete.

Euskaldunen artean ,gauzik garrantzitsuena ez da zuzendaria nor den jakitea, erabakiak danen artean banaka artzea baizik. Bestelakoak izango ba'li-ra, lendakarien atzetik joango lirake itsu-mitsu. Itz bakoitxak, besteenak bezala, bere tokia bear du. Bata bestearen ondoan berdiñak dire.

Garrantzi aundiko gai oneri buruz, erriko gizon euskalduna benetan guztiz argia ezagutu genuen. Bein batean, erriko gizon euskalduna baserrian, Xibero'ko Goiterrin bizi zen. Jean Pitreau zeukan izena. Orain dela ogeitabortz urte, idazlan luzea *Zeruko Argia*-n eskeñi nion. Gizon langille onek doai aundiko nortasuna zeukan, alaxeko baserrian bizi bai zen, Madalen mendiaren magalean. Beti aurrez aurre zeuzkan Auñamendiko mendi gallurrak, elurrez jantziak. Gizaseme gutxik bezala maite zuen bere Euskalerrria, batez ere Xibero'ko sorterria. Bazter guztietatik aukera ederra egiña zeukan. Xibero'-ren alde, ain zuzen, zerbait egin naian zebillen. Bi-

liren oitura zeukan. Euskaldunak ondo ezagutzen zituen. Izena egiña zeukan; baita ere ematen zuen itzala. Maiz agertzen zuten izparringietan eta irratian. Bein irratian elkarriketa luzea artu zioten, gero adiskide batek bidali zidana. Agintaritza nola ikusten duen euskaldunak aztertzen du. Ezin dugu bazter batean utzi; aberatsegia da. Esan bearra: andik gutxira, bat batean gazterik il zen.

Berak dionez, aurrelaria euskaldunak ez du maite; ezta ere agintari zaleak. Ori ez dago ondo ikusia gure artean. Aintzinlari, agintari ta buruzagi. itz oiek geiegi aipatzea ez zaio atsegin. Egitan ez dute maite.

Norbait goruntz begira dabillega jakiten ba du, oztopo ederrak jartzen aleginduko da euskalduna. Ixillik edo ots eginda, nastuko ditu bazterrak. Gogor artzen ditu aundizaleak.

Abereak azokan bezala ikusten zuen Jean Pitre-
au'k Euskalerra: erri-enparantza gizasemez betea, txapelak ugari, makilla eskuan artuta, itzak apal giroan, begiak erne denak ikusten, orratz batentzat tokirik ez...

Denak bat direla, elkar ondo datoztela dirudi. Indarra aundiko itxura dauka elkarte orrek. Erri bat dena osotoa; bañan, gure Xibero'tarrak dionez, "kidez kide" bildua deritzaio. Denak azoka eder bat osatzen dute, bañan norberak besteen ondoan jartzen delako. Bakotxak bestearen bearra izaki. Aurrena, euskaldunentzat, "kidez kide" izatea da, ta ez nor nor baño geiago agertzea.

Orrexek erakusten digu erri-jokabidearen oñarriak eta nortasunaren sustrai sakonak.

Askorentzat, agintaritzarik gabeko erririk ez dago. Bat bestea baño geiago ez delako, ortan iraundu gure erriak. Kidez kide ontzaz artuz elkarrekin egon da Euskalerra.

Etxea ondatzen

EUSKAL etxe egokiari buruz naikoa mintzatu gera. Dena dela, edertasun ori ikusten ez da inor aspertzen. Egokitasun ori danez gain agertzen da. Ikus Euskalerriko Iparraldean gertatzen dena. Edozein erritan sartzen gerala, ortxen dauzkagu errenkan edo bakarka etxe dizdiratsu ta sendoak. Zenbat liburu eder euskal etxei buruz idatziak, neurri guztietakoak! Ez dago berdintasunik: esku berexia daukate itxasoko erriak; Lapurdi barreneko etxeak beste esku on bat erakusten digute. Be-Nafarro'koak, berriz, sendotasun eta zabalera aldetik jotzen dute. Xibero'ko etxeak era bat bestelakoak dire; estuak, mutur zorrotzeko gallurra, arbelazko estalkia.

Ain ederrak dire etxe oiek, nai ta nai ez, begira bein eta berriz gelditu bear: orma zuriak marra batzuekin; tellatua okertua txapelaren gisa; zati zuriak, egur gorriekin edo orlegiekin... Begira begiak lasaitzen dire, ezin asperturik. Ori edertasunaren diztira! Bainan tarteka ba daude etxe okertuak, erdi irauliak, belztuak. Ezin dugu ulertu nola irauten duten oraindik zutik. Zulo galantak saietsean daukate, errai illunak erakutsiaz. Beste orrenbeste gertatzen da giza-nortasunarekin. Euskaldun batzuek argia bezala zaintzen dituzte etxeak; bestiak, berriz, orma lodiak iraultzeko zai. Illuna maiteago, argia baño.

Eta denak euskaldunak. Bi eskukoak izaki: bat jasotzen duna, bestea ajolakabea. Batetik etekiña ta atsedena dator; bestetik miña ta griña illunak.

Gure edestiari begiratur,zenbat lan on ikusten ditugunak! Baita ere erria erdibitzeko jokabide garrazak eta gertakizun samiñak. Ort xen ditugu indar kaltegarriak, Euskal erria lertu naian. Garai batean Oñaz eta Ganboa: pixko bat geroago, agramontetarrak eta beaumontetarrak. Orrelaxe, etxeak sutan. Euskal erria, berriz, ondatua lurrean. Beste zatiketa ikaragarria, liberalak eta karlistak, beltzak eta txuriak, antziñako garaietan egin zen. Karlistak, Lege Zarraren alde zeudenak (oitura zarra obetutzeko eskubidea), beren artean erdibituak zebiltzen; Santa Krutz apaiza Karlisten agintariek il nai zuten.

Gaur, berriz,zer esanik ez: euskaldunak batzuek bestien aurka, gorrotoa ugari eta ezin ikusia.

Jokabide oker oien oñarriak,euskaldunak ondo asko ezagutzen dituzte. Euskal nortasunaren alderdi illunak dire; baita kaltegarriak. Bakoitxentzat euskarak izen berexia du: zitala, artoa, espantularia, biurria, setakeria, zakurra, petrala, makarra. Lerro ori luzatu diteke oraindik. Eredu batzuk nai koak ditugu, gaitzak nolakoak diren ikusteko. Gure alderdi illun oiek ondo ezagutzearekin asko irabazten dugu. Gaitz oiek gugandik baztertzea errexagoa egingo zaigu. Dena dela, nola ondatzen den etxea, baita ere Euskal erria, agertzen digute.

Ume zitala

“**U**ME zitala” aterki zabal orren azpian naiko jokabide sar ditezke. Eredu garbi batzuk goitik bera asiko gera jartzen.

Ume zitalak berea ta berea bakarrik artzen du gogoan, ta orrekin etxearen izena zikintzen du. Bide orretik gogorkeria bakarrik lortzen da.

Bein bi baserritar parrandara zijoazten; lendabizi bazkaldu elkarrekin, gero frontoia, azkenean dantza gela batera. Emengo atezainak esaten die: “Ez duzue sartzerik”. “Lokatza al dago barreanean?” erantzuna. Auentzat, eragozpenaren egoitza bakarra besteren erruz sortzen da. Bere buruari beti eutsi bear, eta lotsagabekeriak oientzat mugarik ez.

Uste dute eskubide denak beren aldetik daudela; eskubide denak nai, baita ere. Ala gertatzen da epaitegiko aitorle batekin Epaileak galdetzen dio: “Zure itza agertuz aitortza bezala, emango al diozu musu gurutzeari?”. “Bai, emango diot, goritua ez ba dago” erantzuna.

Agertu bearra “goritua” itzaren esanaia. Burnizko gurutzea suak bakarrik goritzen du. Nunbait gezurrik esatea ez zion beldurrik ematen; suak bai.

Erantzun borobil orrekin auxe esan nai zuen: aitortzak epaitegian beldur gutxi ematen ziola.

Adarkada onek ondo agertzen du ume zitalak lotsa galtzea zer dan. Mingain askatuak barrenean zer daukan naikoa esaten du.

Ume zitala alaxekoa da: bestien aurrerapena ezin du ikusi. Gure artean orrelakoak asko daude.

Egitan esan bearra dago: ume zitalak bestien aurrerapena ezin du eraman.

An eta emen zer gertatzen den ikus. Eredu garbi onek naikoa esaten du.

Bi neska elduak adiskide miñak ziren. Egunero bata bestiari deika zebiltzen. Amai gabeko elkarrizketak. Beti iji ta farra. Edozein aitzaki ona, elkarri deika ibiltzeko. Orduak bata bestearekin talka ta talka.

Jai egunetan, egurastera edo ibillialdi luzetara bata bestearekin anka egiten.

Dena dela, oietako batek, naiz lan ona izaki, ohea billatzen du. Beste adiskidea, berriz, lanik gabe dabil. Lan berria dunak, beste adiskideak aspalditik lanik gabe dabillega ba daki. Ala guztiz ere lan gabezian dagonari, uztera dijoan lana artu nai ote lukean ez dio adierazten; ezta aipatzen ere. Bere adiskide orreri, eskuetan daukan aukera edo lanerako bidea ixiltzen dio.

Lanik gabe dagonak, bere adiskidearen ixiltasuna bein eta berriz aztertzen du. Erantzuna bakarra eskuratzen zaio: bestien ona ezin eraman. Ortan ume zitalaren atsa nabaritzen du. Ori ikusten dunean, pikutara dijoa betiko adiskidetasuna. Ume zitalarekin ez dago irabazirik, galera osoa baizik. Etxearen izen onak galdu zuen berea.

Aurrea artu bear

BESTEI nola aurrea artu asmatzen ibilliko da beti ume zitala. Norbait altxatzen asten danerako, bestia zutik, zer eskuratuko dun zai: beti besterenetik jan bear. Saietsetik joko zaitu ta saietsean arkituko duzu ume zitala, beti zearka ezarria.

Ezin aztu ba ditugula errietan, esan dugun bezala, auzolanaren bultzagilleak; baita norberak egin bear lituzketen bideak bestiak egiteko zai daudenak. Norberak egindako bideari ez diote begiramenik. Bestiak lana egiten ikusi nai. “Norbaitek egingo du” esanez, lasai gelditzen dire.

Ipuia ez da or gelditzen. Bidea egiña daukatela, geiago nai dute: lanerako ona den gurditxoa, edo elkarteko ardoa, edo nork daki? Bearbada, bidea konpontzeko erabili duten arri xea edo beste zerbait. Nolanai, bestien gauzak eskuratzeko beti zai, ta eskua naiko luzea. Besteena jan bear.

Zernaitik zerbait ateratzeko nundik jokatu, indar guztiekin billa dabilz. Orain dator ipui polita. Baserriko semea bere berebilla erosteko zai zegoen. Bigarren eskutik baldintza onean berebilla ederra eskeñi zioten, amar mila pezeta ordaintzekotan. Naiko merke orain dela ogei urte. Ondo iruditu zitzaion erostea. Gañera, inozotzat artu zuan saltzaillea. Ala guztiz ere, ez zion diru ori ordaindu. Zorretan gelditu zen oraindik.

Eltxoak azken odol tanta edan gabe uzten ez duen bezala, alaxe ume zitalaren jokabidea: on guttia xurpatu bearra.

Ume zitalaren itzala zenbateraño sartua dagoen gure artean ikusteko, beste eredu gogor batek nainkoa esaten digu. Bi adiskide dire, biek euskalzaleak. Euskeraren giroa oso txarra zen egun aietan. Bi adiskide oietatik batek ala dio: "Euskara zuzpertzeko irratia bidez egin bear dugu lan egokia". Orrek lan osoa egiña dauka aurretik: erabili bear diren gaiak, zenbat entzule izango dituzten, nolako arremanak euki ta abar.

Bestea aurka jartzen zaio. Bat bestiaren ondotik eragozpenak bakarrik aurreratzen dizkio. Ez du euskeraren etorkizunik ikusten irratian. Bi adiskide oiek goi maillako euskaldunak eta jakitunak dire. Dena dela, bat alde eta bestea aurka.

Andik gutxira, irratizaleak euskal aizeak entzuten asten da. Txundituta dago. Izlaria ezagutzen du: beste adiskide ori izaki, euskeraren aurrerape-nik irratian ikusten ez zuena. Ori ikusita, izoztua gelditu zen. Geiago arritu zen, astero, il artio, urte luzetan, irratia bidez euskaraz ikusi zuenean. Irratian astero agertzeko asmo berriak ez zizkion beinere azaldu. Ixilik ostiko galanta bota zion. Aurrea artze ori da ume zitalaren jokabidea. Orrela asko galtzen du etxearen izen onak.

Basa indarkeria

BESTIEI aurea artzen dabilzenak, beti beriarekin atera bear. Atsedetik ez, elburu nagusia lortu arte: indarrez menperatu. Ez dut esango euskaldun denak alakoak direnik; bañan alakoak agertu zaizkigu gure artean. Ala da: basa indarkeria gure inguruan. Orren atzetik dabiltz gizaseme asko, bizitzaren mailla guztietan. Berena bakarrik ikusten dute, eta ez besteen. Ta, ori lortzeko, argitaritzaren billa ari dire lanean. Guztien ona ez dute amets. norberak berea osatzea baizik. Orregatik deitzen dugu alderdi txar ori "indarkeri basatia".

Indarrak eta indarrak bakarrik txorabiatzen dit=u buru-arin asko. Bestien onaren billa ez dabiltz, bakan batzuen baizik. Aiekin bakarrik dituzte ekintza berexiak. Auentzat agintaritza ekintza itsua da.

Gizarteko mailla askotan ikusten da gaitz ori. Elizan ere sartzen zaizkigu talde txikiak, indarrarekin lilluratuak, beren gogokoak ez direnak zokoratzten dituztela. Aize berdiñak erabilitakoak, esnegañaren eran, beti goiti; bestelako asmoak dituztenak, aztuak, illunpean, itzalean. Giro orretan irauteko aitzakiak ugari billatu bear. Bestiek erru guztiak izaki; agintariak egia ta eskubidea. Beste aldekoiei bein ere ez deitu, ez galdetu, ez aipatu, ez begiratu; ta esan oraindik lagunarterako ez dirala gai; egon bear dela beti erne.

Euskaldunen artean arkitzen duguna, ori bera daukagu Elizan ere. Kirats orretan, agintaritza indarkeri uts biurtzen da. Baita indarra gogorkeria. Ta, azkenean, ortik sartzen da ezin eramana ta zuzen zuzenean gorrotoa.

Gisa onetako agintaritza oso gordiña dugu; ondo eldu gabea. Bere orretan irauteko, ostikoak ondo ematen jakin bear. Beraientzat, berak aukeratutakoak era bat adiskideak biurtzen dire. Oiekin bakarrik dakite bizitzen. Ontzat artuak ez direnentzat ez daukate errorik; gutxiago oraindik maitasunik. Dena dela, indarkeria gaiztakeriaren oñarria da. Orregatik, kalte aundia egiten digu.

Okerrak zuzentzea lan zaila da; eta oker aundiak, zailagoa oraindik. Gure iritzi garbia onetan datza: ukaldiari ez erantzun, okerrik ez egin, joko garbia erabilli beti; bakoitza bere doaiak loratzen alegindu; ez zoko batean gelditu, jalgi argira; euskal jatorrak bezala jokatu, elbarriak lagundu, txikiak berriz eta berriz babestu; ozenki mintzatu, itxaropena goraipatu, erriarekin bizi. Egiten den ona, naiz pixar bat izan, ez uste gutxi danik.

Agintaritza basatiak bazterrak ondatzen ditu, ta ondo ondatuak uzten. Berez dijoa pikutara. Gelditzen diran auts oietatik neurketa berriz sortuko da, kemenez betea, gartsua, argi ta azkarra. Bide onetan gauza bat egin bear: iraun. Basoko indarkeria dela ta, basoa ez ito. Elorri tartean sortzen da basoko lorea. Ustekabean, beldurra uste on biurtu leike; gorrera, egitazko adimen oso, egitazko adiskidetasun.

Ez neretzat, ezta ere iretzat

ORIXE bai dela gizaseme biurriaren mezua. Eredu bat naikoa zer esan dugun ulertzeko.

Auxe da andereño bateri gertatutakoa. Orain dela gutxi, andereño batek txosketa bat eratu zuen aurrekin bere ikasgelan. Arraia bere urontzian, irabazlearen saria, emateko zeukan. Zoriona ta saria ikasle bateri erortzen zaio. Gaztetxo bat saririk gabe gelditu zelarik, ikusi zuenean aukera arkitu zuela, joan, eskuak urontzian sartu ta arraitxoa ito zuen. Itz auek esan zituen: “Ez neretzat, ezta ere iretzat”. Orrekin amaitu zuen bestien zoriotasuna. Olatzeko da ume biurriaren jokabidea. Ortzen ikusten dugu bestien onaren ezin eramana: auzokoaren uzta ikusi ta miña artu, lasai ta zoriontsu egon bearrean.

Ume biurria kirten utsa da, ta askotan entzuten dugu: “Ori adarra jotzen dabil”. Denak aukera onak izaki, bestiak amorratzen jartzeko. Bestien maillak beti berago jarri. Ezertxore ez ontzat artu. Jokabideen mugak billatu. Ez amore eman. Kezkak sortu. Iñori atsedetik ez utzi.

Ume biurriak, lasaitzen ez diren azkuriak, uzten ditu. Zirikatzekeo beti zai. Erne min emateko. Ostiko ederrak banatzen ditu. Gizaseme zintzoak uxatzen alegintzen da. Berealaxe nekatzen ditu inguruko bazterrak.

Ezin diozu onik egin; gutxiago oraindik ase. Ez da ezertaz bestiekin biltzen. Itz jatorrak ez ditu onartzen. Itz sakonak ez zaizkio buruan sartzen, ezta ere ezer onik gogoan gelditzen.

Ixil ixilik egoten ondo ikasi du. Galdetzen aiegintzen da. Gutxiena uste duzun gaia begi aurrean daukazu. Zalantzan jarri nai zaitu. Makurtuta ikusi nai zinduke. Nola? Galdetu ta galdetu dabilhela, berriak, lodiak eta txikiak, ateratzen dizkiozu. Ari ori borobiltzen dula, nola-ala, gaiak aldatuta, den-denak zure aurka dituzu antzera zure aurka dituzu. Oartu gabe ari batean, txaratillaren antzera, buru inguruan bildu zaizkizu. Zure arazoak zure etsairik aundienak dituzu.

A ze nolako axola euki bear dun batek ume biurriarekin. Askok dire. Askorentzat jostallu bat, ez txikiena. Zurekin duzula uste ta alako batean zure aurka arkitzen dituzu itzuliak zure itz sakonenak.

Ume biurriak ongilleak nola erabilli ba dakite. Esker txarrak ematen ausartak dire. Laguntza lortu dutela, nai zutena eskuetan daukatela, berez eskolatuak daude ume biurriak bezala gelditzeko. Eskertu bearrean, ongillea ondo astintzeko zerbait asmatzen dute. Itz politikak entzun bearrean, egindako onagatik ankapetuta arkitzen du bere burua, ta gånera gorri gorri egiña masalla. Eskerrak bear bezala ez emateko, arkituko ditu naiko bide traketsak. Eskerrak ematea gaizki deritzaio, eta berez zernai oker egitea asmatzen du. Ume biurriarekin, etxe onaren izenak asko galtzen du.

Zarauzko balearen malkoak

1878' garren urteko otsailaren 11'a, egun ori guztiz ederra da Euskalerrarentzat, baita ere mingarria. Ikus berri oien iturri: Antonio Zabala'ren *Arrantzaleen Bizitza*, *Auspoa* 133, Tolosa 1978.

Zarauz'ko itsas bazterrean, zai ta erne zeuden arrantzaleak, ikaragarritzko mamu aundi bat itsas bazterrean ikusten dute. Bizpairu erriko itsas gizon azkarrenetakoak biltzen dire. Iltzen dute balea. Ortaraño gauzak ondo doaz.

Orren ondotik txartzen dire asmoak, era bat ondatu arte. Emen gertatutakoakin esaera zarraren egia, gertakizun egiña gure bizitzan biurtzen da: "Ez niretzat, ezta ere iretzat". Eredue onetan, euskal griñaren indarra lanean ikusten da, argitasun zabalean. Ara gertakizunaren urratsak.

Balea, guztiz ederra, Euskalerriko itsas bazterrean ageri. Elkartzen dire arrantzaleak, eta erabakitzen dute etekiña erdibana izango dela. Orrela batel pilla biltzen dire; Zarautz, Getari, Orio'tarrak dire geienak. Lenengo gezi iltzalea, Roke Etxabe'rena da, berez Zarautztarra. Xabier Kaperotxipi'ren bateletik botatzen dio izkilloa. Baita egia da ere beste errietako txalupatik geziak eta arpoia bota ta sartu zizkitela. Balea il zutenean eta beldurgarritzko itsas mamu ura menderatu ondotik, Getaria'rrak, Zarauz'ko kaia txikia zela ta beren errikoa ohea zela ta bere-

kin batean eraman zuten, baita ere kaia barrenean utzi. Geroxeago balea berena zela esaten asi ziren. Zarauz'tarrak ez zeuden oso pozik eta Iruña'ko auzitegira eraman zituzten.

Balea berriz, Donosti'ko maskor itsas ertzean ezartzeko erabaki zuten. Erabaki orren oñarria auxe izan zan: "erriari orrelako arrai aundi bat ikusteko aukera eman bear zitzaiola'.

Bale eder ura, Zarautz, Getari ta Orio'ko arrantzaleen lana zen. Ala guztiz ere, iru erri oietako gizasemeak, arrai ori ikusteko aukerarik ez zuten izan. Donostia'rrak berriz, bai; ori, arrantza orren lekuko ez zirala izan.

Iruña'ko auzitegiak azken erabakia artzen zuen bitarte orretan, balea, itsas arrai galanta eta eder ura, usteldu zitzaien. Orrela ez batentzat, ez bestientzat, iñorentzat. Euskaldun aiek ez ziren gai izan beren artean bildu ta zuzentasun onean erabaki bidezkoak artzeko. Lana, bai, denen artean egin zuten; gero, etekiña ateratzeko, uts. Alderantziz, ondo aserretu ziren, eta bitartean arrai eder ura usteldu zitzaien. Orrela, berriz, etekiña iñorentzat.

Gaur bale galanta orren ezurrak ikus ditezke Donostia'ko kaiaren "Aquarium" delako azaltokian.

Bale orren ezurrak auxe aitortzen dute gaur egun: "Ez niretzat, ezta ere iretzat". Esaera zarraren indarra ta gaurkotasuna euskal nortasunaren jokatibideetan oñarri bezala jarria daukagu.

Ikaragarrizko kalteak dakarzki bestien ona ezin eraman orrek. Ortik datoz ikaragarrizko kalteak: itsumena, batez ere. Gaurko eredu onek naikoa esaten digu.

Indarrak erdibitzen

BATASUNA beti bearrezkoa, ta ametsa. Euskaldunok Euskalerrria gurea izatea nai ba dugu, bi gauza egin bearrak daude: bat, euskal talde guziak elkarturik, elkarrekin lana egin. Bigarren, elkartzen gaituzten txostenak erabili. Aipatzen dugun jokabide au, ixpilluan bezin ondo politikan ikusten dugu. Euskal politikan auxe dago agirian gaur: euskaldun batzuek besteen aurka, borroka ta ezin ikusia gure artean, etsairik aundienak izango ba giña bezala. Batasunaren bearra izaki, ta orren orde z naste-borraste.

Taldeak sortzen dire, indarra bear dutela esanez, berealaxe. Ez daukate itz egiterik asmotan. Agindu nai dute; berena bakarra egin. Orrelako giroa ba daukagu gure artean Euskalerrrian. Izenik ez dut aipatuko. Geiegi ezagutzen ditugu. Ez diogu iñori miñik eman nai. Jokabideak bai, eukiko ditugu gogoan. Obe jakitea ez jakitea baño. Euskaldunok Euskalerrrian agindu nai ba dugu, indar guztiak batutzen arkituko dugu irtenbide bakarra. Auxe da gertatzen zaiguna: euskaldunak direla esan eta berena bakarrik egin nai, naiz bestien aurka izan. Bide orretik ez dago etorkizunik, ez euskaldunentzat, ezta ere Euskalerrriarentzat. Orrela ezin gera aurreratu.

Bearrezko galdera: zer daukagu ain gaizki jokatzeke? Zalantzarik gabe uste dut berriz, jokabide

oker onen oñarria, len agertutako elburu berbera-
daukagula: “Ez dek niretzat, ezta ere iretzat”.

Obe lertzea, bestien pean bizitzea baño. Indarra euskaldunei batasunak ematen die, bañan batasun ori lortzen zailla benetan. Bereak balio dunean, ez zaio aldamenekoari begiratzen. Jakin bear da bestiekin batean lana egiten; baita gogoia orretarako. Nai ta nai ez, erria ezi bear. Batasunaren alde lana egitea ez da berez sortzen. Eragozpenak ortxen ditugu bide erdian. Begiak ondo iriki obeto ikusteko. Den denak ikusi, gauzak diren bezala jakiteko. Gero okerrak zuzendu, al dan obekiena. Ikusi, eutsi ta zuzendu da bidea. Gauzak berez egiten ez direla, ortarako urratsak eman bear.

Dantza talde batekin gertatzen dena, berdin. Dantzari gaztetxoen taldea ikusten duzula, berealaxe arkituko dituzu anka sartzeak. Berriz eta berriz askotan egin bear ko duzu dantza berdiña, ondo gauzak ateratzeko. Dantzaldi bat ondo xamar egiña ateratzen dela, ordu askoren lana da. Akatsak agertzen zaizkigu berez. Ala bear. Orregatik ez beldurtu.

“Ez niretzat, ezta ere iretzat” esaldiaren eredu bat ikusten dugula, ikasi gauzak nola gertatzen diren; eta, al dan bezala, obeto egiten alegindu. Naiko kirten ikusiko ditugu gure artean; ez beldurrik izan. Bide berriak urratzen, bein eta berriz alegindu. Gure okerrak guk zuzendu bear.

Gure gaitzen oñarriak jakitearekin, asko irabazten dugu. Euskalerrian ere alderdi ezberdiñak izaten diren bezala, eskubide bat azaltzen dute. Ikasi bear ko dute elkarrekin bizitzen. Orrek asti luzea eskatzen du, ta ariketa gogorrak.

Arroa espantuka

ARRO arro dabillena espantuka bizi da. Arroke-riak gizasemea aizatua uzten du. Aizatuak, berriz, ondo ikusia izatea maite. Bein eta berriz toki askotan olakoak. Berez arroa alperra da.

Nunbait ikusi nuen eredu polita. Ba zegoen baserri galanta erriko enparantza zabal orretan. Bertan gizon gazte mordoa bizi zen, denak ondo janak, egokiak, mutil lasaiak. Astegunetan atadian zebiltzen, gora ta bera solasean, talka talka etengabe. Itxuraz bai indartsuak, bañan lana egiteko gai ez, eta oraindik gogo on gutxiago. Itzez bai amalau; lana, berriz, bestientzako. Igandea zetorrela, anai den denak langilleek biurtzen ziren: segak artu, abarkak jantzi, ta igandea bear zuen izan erreka larrez garbitzeko ta soroko bideak zabaltzeko eguna. Antxen izaten ziren oiua, parra eta itz gordiñak. Eguerdian berandu etxeratzerakoan, erriko enparantzaren erdian itzaldi irikia sortu bear arkitutako mendizaleekin, goizean egindako lana aipatuz. Egun ortako arrotzei, zeñen azkarrak eta langilleak ziren adierazi nai zieten. Ondo itxututa uzten zituzten kanpotarrak. Bertako seme langilleak ixilik gelditzen ziren. Ba zekiten naiko ondo asteko egunak lana egiteko direla, ta igandea atsedeen on bat artzeko. Gure alper auek aizepuztuta zebiltzen; igandetako lanak ezagutzen zituzten. Aiekin etxea, nai ta nai ez on-

datzen joan bear. Espantuka dabiltzan auek bi mailako ao-literatura utzi diote erriari, ezin dena arbuia; bat, ipurdiko aizearekin nasia dago, bigarrena, neurririk gabeko indartsuen Txomin-ipurdiren ipuiak orixe azaltzen digute: den denak sartzen dire ipurdi galant orretan. Azaria, otsoa, ibaia, denentzat tokia; ta ipurditik ateratzen diren pixtiekin ondatzen dituzte bazterrak. Ezer onik atera al diteke? Gauza txarra da sabela aizez betea izatea; txarragoa oraindik burua aizepuztutzea.

Itz aundiak itxuraz, bañan utsak, berez daude ondo aizatuak. "Lengo zarrak zein indartsuak ziren" dio ipui zarrak. Aundikeri galantak, bañan irudimena lastoz betetzeko: zortzi egun arkaitz bat eskuakin eusten; ankak lotuta, erbia lasterka baño azkarragoa; mendiz mendi jauzika ta eskua zabalduz edozein gizaseme batetik bestera eramaten. Bartzuek, aundikeriak asmatzen, bakarrik gelditzen dire. Itzak galantak; ekintzak, berriz, aizearen antzekoak.

Zoritarrez, espantuka dabilzenak, beste ezertarako balio ez izaki. Itzez aizepuztu bai; etxea, berriz, ondatzen. Aizearekin ezin artoak erein. Etxea egokitzeo buruarekin jokatu bear, baita eskuekin gogotik.

Setakeria

SETAKERIA euskaldunen gaitza da, baita ere. Errexa ezagutzen: zernai egiteko agindu ezkerro, naiz atsik artzeko astirik ez izan, ezezko erantzuna eman bear.

Ba ditugu gure sendietan beti, ekintza danen aurretik, ezezko itza agertuko dutenak. Zerbait egiteko deitzen ba dituzu, esaldia amaitu aurretik, “ez” esango dute. Goizetik gaba arte, “ez” itza entzun bear. Mailla ortako gizasemearekin “ez” itzaren zai egon bear.

Gizaseme batzuen jokabidea danen aurka ibilli bear egunero. Gaurko aitzakia beste norbaiten errua izaki; biar berdin izango da. Egunero txistu berdiña; besteak kaltegille ta bestien ona ezin ontzaz artu. Orregatik, lenengo itza ezezkoa izaki.

Zernai aitzaki naikoa, ezezko erantzuna emateko. Naiz etxean jateko zerbait oso ona eskeñi, puskatxo bat azpil ertzean utzi bear, iñorentzat lasaitzeko gai ez dena izango. Gauzak bear bezala garbitzen ez jakin, ezta iñor lasaitzen lagundu. Ezezkoa bakarrik eman bear aurretik, naiz gero jokaera aldatu.

Sendia biltzen dela jakin ezkerro, beste bidetik denak utzita an jokatu bear. Ezezkoa eman nai, denak ondo entzun dezaten. “Ez” itzarekin ezkonduak direla dirudi.

Jakiña, amor emateko, norbait gogor lanean asi bearra. Bestietan setakeria, norbera bere asmoarekin aurrera atera ezin danean, bere barruan erasten zaio ta era bat ixten da. Orregatik daude ainbeste ertsiak, beren barru ortatik ez dakitenak ateratzen, ezta iñorentzat zubirik irikitzen. Barrenean zulo bat egin eta ortxen itxita gelditu nai.

Batzuek ezin dire elkartu. Nortasun itxi orrek ez dielako uzten. Orregatik, bestien ona zer den ez dakite; gutxiago oraindik geientsuen bearrak ontzat artzen. Beti danen aurka ibilli bear. Ori ere setakeri galanta da.

Bein Aita Ondarra kaputxinoari galdetzen nion: “Zergatik galdu da euskara erri batzuetan eta bestietan ez?” Adibidez, Aita Ondarra’re errian, Baikaioa’n, era bat utzi zuten euskara elkarriketetan. Gazteak ez ziren geiago mintzo euskaraz; erderaz ondo egiten zuten. Auzoko errian berriz, aldamenean, etxeondoan, Urdiain’en, denak, gazteak eta elduak, euskaraz mintzo dire. Zergatik bi jokabide oiek, ain ezberdiñak?

Aita Ondarra’re erantzuna, berria ta interesgarria, auxe izan da: “Erri batean uzten zuten euskara, aldamenekoak mintzo zutelako”. Naikoa aldameneko errian egitea, bestean euskara galtzeko. Ori setakeria da.

Bide orretik ikusten dugu, begi aurrean, nola dijoan etxea ondatzen eta zoritxarrez euskara desagertzen. Setakeria berez gaitz bat da, gure aldetik baztertzen bere lanak ematen dizkiguna.

Zakur ugari

EUSKALDUNEN artean bizi ezkeru, berealaxe oartu bear gure artean ere zakurkeri asko dago. Zertaz artu zakurrak eredu bezala?

Zakurrak gizonaren laguntzallerik onenak dire, denak onarturik dauzkazula. Bañan zakurren artean ere, beste askotan bezala, danetatik izaki. Biurriak diren oien artean bi eratako jokabideak nabaritzen ditugu.

Alde batetik zakur oien jokabidea auxa da: zerbait bear dutela, eskuak milikatzen daki oso ongi.

Buztan luzea bi atzeko anken tartean jolasten daukatela, urbilduko zaizkizu. Al duten bidetik alegenduko dire, arretaz arduratu zaitez. Zaunka laztantxoak egingo dizkizute. Maitekeri xamurrak egin dezaizkiezun arte ez da geldirik egongo. Nai duna lortu dunean, bestelako ortzak erakusten ba daki.

Ikusten dugunez, beste aldeko jokabidea ere ba dago. Ondo jan ondolik ez zaituzte ezagutzen. Lo zorroan asten dire. Edo arrotzari bezala begiratzen zaituzte. Edo, oraindik txarragoa dena, lapur bateri bezala gogor zaunkaka asten dire. Aztu zitzaizkien lañezaren garaiak. Egitan begi txarrekin artzen zaituzte. Ondo asko aztu zaizkie zure maitekeriak. Arpegi illuna jartzen dizute.

Ortxen dituzu makiña bat zure atzetik, zerbait bear dutela ta, ura ondo lortu arte. Alaxe dira gau-

zak. Zuzenbide baten atzetik dabiltzala, goiz eta arratsalde ate joka dauzkazu. Beste garrantzi aundiko zerbaiten eske dabiltzala, zure onduan eukiko dituzu, zure adiskide onenak izango ba lira bezala. Arpegi xamurra jartzen ba dakite.

Nai dutena lortu ondotik, aazten zaie artutako dena; ta andik aurrera, adiskide euki bearrean, etsai galanta batzuetan biurtu zaizkizu.

Dirua utsean edo ezer gutxi aurreratu diezula edo bizitza bat eskuratu, elburu eder ori lortu dutenean, eskerrak eman bearrean, zordun gelditzen zera ta eredu askotan etsai aundi bat bezala. Orrelaxe artzen zaituzte.

Zakurkeria gaitz aundi bat da gure errian, eta kalte zorrotza egiten dio Euskalerruari. Orrelako gauzak ikusteak miñ ematen dute.

Jokabide oker oiek etxea era bat ondatzen dute. Gero okerrak zuzentzen zailla.

Gizaseme petrala

GAUZA geiegi ez ote du esan nai itz orrek? Bel-durrik nago. Dena dela, mezu andiena eskuratzen zaiguna agertuko dugu.

Gizaseme petrala ez duzu ezerekin betetzen, ezta ere zureganatzen. Ez diozu beteko daukan gosea, ez dizu atsegiñik emango.

Bi gauza esan nai dizkigu itz orrek. Lenengoa, bestien atsegiña ez dezakela ontzat eman. Atsedena artzeko aukerarik ez dizu eskuratzen. Utsunen bat arkituko du zure lanetan. Bestiak obeto egiten dutela esango dizu. Idazle ba zera, ezer onik ez du aitortuko. Bete betean auxe izango da esango dizuna: “Nobel saria itxaro al duzu?” Beti uskerietan edo pizarretan biurtzen du zure lan ederra. Sukaldean ari ba zera lanean, ta antxo zabalak erreta egiteko do-aia daukazula, naiz itxura polita izan, auxe botako dizu arpegira: “Gatzarik gabe egin dituzu. Bakar batzuek gatzarekin egin bear zenituzke”. Ezin gauza onak ontzat artu! Beti kirtenkeriekin atera bear.

Ez du esaten nolako intxaurrak daukazun, dasta ezin obekoak ogi puxkarekin eta ardo xurru-pa batekin edateko. Itzetan artuko du intxaurretan baten bat utsa agertu dela. Ezin aitortu alderdi onak laguneren artean.

Eskerrak emanez lasaitu bearrean, zure ingurua estutzen dabil. Ara eredu polit bat. Norbaitek lagu-

nari au esaten zion: "Lan orretan lau milla libera irabazten ditut". Ara zer dion lagunaren erantzunak: "Itz egingo dut naikoa ematen ote dizuten jakiteko". Orrelako erantzunarekin zalantzan uzten du gizasemea; zintzilik eta ankapean, Kezka ederrean jarri du "ote dizuten" itz orrekin. Gañera "itz egingo dut" erantsi dio. Orrekin goitik bera begiratzen zaitu. Laguntza baten itxaropena ematen dizu, egitazko laguntzaren orde. Batek erraldoiaren tokia arzen du; bestia, berriz, potxa bezala uzten da, ongi zapaldua. Orrelako gizasemeekin, itxaropenarekin bizi bear, eta besteen menpean. Bestien barrenean orrelako utsuneak uzten dituztenak nola bete bear zulo oiek?

Bigarren esanaia: ezerk ez dio beteko daukan gosea. Eraman duzu bitxi bat ikustera, ta berealaxe zerbait berriren billa dabil. Atzokoa aztu zaio. Gurasoak bizitza berria egin dute berarentzat. An anka sartu aurretik, beste baten atzetik dauka asmoa.

Aur batzuekin gertatzen dena: jostallu eder bat eskuetan utzi zaio ta, alaitu bearrean, era bat puxketan uzten du. Barren ori ezerekin ezin bete, gutxiago oraindik lasaitu.

Garbi dago ume petralak etxea ondo xetua uzten dula: atsegiñik artzeko tokirik ez da gelditzen. Aize arroak den dena bere aurretik artuta eramaten du.

Makil autsiarekin ez oien artean sartu

BASERRITAR ziñezko batek izarrik gabeko egun berexian bota zidan ederra. Ume zital batzuei buruz ari ginen solasean. Auxe zen ateraldia: "Makil autsiarekin ez oien artean sartu". Esaera zar orrek asko esan nai du. Azkeneko atal osoari bearezko erantzuna ematen dio. Ort xen daukagu erriaren erantzuna, etxea ondatzen ari direnei emana. Ba ditugu egiz gure etxe-ondatzalleak, esan dugun bezala: aurrelariak, arroak, setosoak; zakur utsak, petralak, makarrak eta zitalak. Oiekin arremanetan ez ezartzea zailla. Iges egitea txarra. Ze erabaki artu orduan, bakotxak bere eskubidea zaintzeko? Erriak aukeratutako erantzuna ba dakigu: gogorke-riari neurri berdiñean erantzuna eman. Lañezari ez dio tokirik eskuratu nai, gutxiago oraindik arnasa artzeko astirik eman.

Gañera erriak ba daki etxe-galtzailearekin ez da-
gola irabazterik. Geiago edo gutxiago, beti zerbait
galdu bearra.

Zitalkerietako alorrean, goserik dauden zakurrak
ateratzen dire nunaitik. Giro orretan mirari gutxi,
kalteak ugari, zorientasunarentzat larrarik ez. Obe
gauzak garbi jakitea; aurrerapen aundi bat da, nai-
koa ikasiko ez duguna. Gizatasunaren garra orre-
tan datza: gauzak lendabizi diren bezala artu ta ge-
ro arpegia eman, bear den eran.

“Nola arpegia eman?” da bearrezko galdera. Zer esaten digu aipatutako erantzunak?

Bi erantzun gogoan ar ditezke; bat gogorrena, bestia azalekoa.

Gogor erantzunaren aldetik, esaten zaigun makil orrek naikoa agertzen du. Badaezpada ere, makil ori lizarra ba da. obe. Makilla erabiltzen trebea izan bear gañera. Dena dela, ezin aztu makilla norberak berekin eramatea. Makilla eskuetan ikusita ere txakur gaiztoenak beldurra artzen diote. Lotsagabeke-riak aztutzen zaizkio. Makilak izkuntza bat mintzo: indarkeria. Orrek izutzen ditu bazterrak. Esanai biguñenak auxe esan naiko luke: lotsagabeen artean zaudela, izan erne; ezin duzu lorik artu; izan gartsu. Oien artera beldurrik gabe joan. Ludi illun onetan nola bizi ikastera zoaz. Orrela bakarrik ez dizute larrua kenduko. Erne ibiltzeak irabazi aundia dakar.

Oraingo esaera zar onek, gizarte askori adi adi egiten erakutsi die, baita erne bizitzen. Lo artzeak, etsaien aurrean, ezer gutxi esan nai du, gizatasunaren aurretik. Alde ederra dakar erne bizitze orrek.

Makillaren jabetzak etxea egokitzen erakusten du pixkanaka. Bidean eta gizartean aurreratzeko, makillaren bearra izaki.

Itsumena deman

GAI polita dugu, zailla baita ere. Euskal nortasuna nolakoa den jakiteko bear bearrezkoa.

Dema delako izen zar orrekin, erri jolasetako giroa zer den ezagutzen dugu. Nolabait nor den azkarrena agertzen da jolasetan; bañan ez da ori bakarrik euskaldunentzat. Ikusleak beren aldetik ziria sartu bear. Baietz-ezetz asi nai jolasten. Bat batean dema dator eta or barrenean naasiak arkitzen gera. Dema gabeko jolasik ez dago. Erri jolasetan, eragilleak ez dire ekintzalari bakarrak. Jolaslariak eragilleak dire, ta ikusleak jolaszale biurtzen zaizkigu. Batzuek lanean gogor ta gogotik dabiltzela, besteak ziri ta ziri bazterrak ,berotzen dijoaz, dema sortzen. Ortzen dago piper miña.

Jokoa, erdal itzazko kutsua dularik, gure aldetik naiago "jolasa" erabilli; "apostua" idatzi bearrean "dema" itza artuko dugu. Garbiketa oiek euskarari laguntzeko egiten ditugu.

Dema delako gai orretan sartuak gaudela, bigarren itza sortzen da bat batean: "itsumena" ain zuzen; erderaz "*obsesión*" itzarekin itzultzen duguna. "Itsumena" euskal itza da, ta dena den bezala esaten du. Alaxe, "dema" itza agertzen denean, orru bat sortzen da jolastokian. Ikusten ditugu begiak itxita oiuka, eroak ba lira bezala, amar ale bateri

emanenez, beste orrenbeste bestiari kenduz. Esango genuke sukarra jario daudela. Ezin aztu gaixotasunaren ezaugarri dela. Sukarrarekin batean dator gaitza.

Erriko elkarteak, demazko jolasetara biltzen dela, bai *Jai-Alai*, segalari, idi-dema, ari-talka, lasterkari, itxas-ontzi eta abar, beti dirua tartean aipatu bear. Orrela den denak jolasten ari dire ta, jakiña, denak irabazi nai dute. Irabazte orrek nasten ditu bazterrak.

Irabazteko gora-bera oietan batzuek galtzen dute burua. Irabazi-nai orrek berotzen ditu bazterrak; baita itsutzen era bat. Orrela, berotasun orretan, zenbaitek beia elkarren leian galtzen dute; baserria ta lurraldeak beste batzuek. Batzuen buru ariñagatik, etxeetan negarra ta egun garratzak. Batzuen erabakiak, beste askorentzat kalte ta malko ugari, illuntasun latza.

Dema ta dirua naste ori okerbide bat dela diotenak zuzen dabiltz. Denentzat ezaguna da Euskalerriko esaera zarra: "Jokua ez da errenta; obia olloa erreta".

Esaera zar ori gizaldi askoren emaitza da, gizarte multzoaren jakintza. Erriak ikusi du, baita ikasi ere, dema sare-tartea dala; anka sartu ezker, errexa burua galtzen. Burua galdu ezker, kalte aundiak datoz ondotik. Gauzak ondo ez ikuste orrek, sendia ta etxea bera eramatera bultzatzen ditu demaren itsumenak. Orrexek galtzen du etxea era bat. Etxearen etsaiak aundienetakoak demaren itsumenaren ingurukoak izaki.

Orregatik, zemai dena bano obia zernai, batez ere olloa erreta. Orrekin dena esana dago; demak gizaseme asko galdu ditu, ta etxeak ibaira bota. Etxea lendabiziko gauza bezala artu dunak, ez dabil demaren morroi.

Dema berri zarra

LASAI izketan ari zirela arkitu nituen baserritar batzuek; beren artean gure gai au; auxe ber bera zebilkiten. Jokua berri zarra bezala agertzen zen. Aspaldiko aitonak ere kezka berdiñak zeuzkaten. Ara zer zion gizon eldu batek bein. Amaren aita zenak larogei urtetik gora zeuzkan; gizasemeak dirua jokutzen zula zioten. Oiek ziren itz gogorrak, egiak sendi batentzat, zaillak irensten, egun batean jakiten direnak. Lendabizi susmurrak, gero ozenki ezagunak, azkenean ixilik daude gordetzen direnak. Giro onetan sortuak daude xeetasun naiko. Euskal gizonari buruz berri oiek zure jakintza zabaltzeko bidezkoak ziren.

Jokalari onak, izenak ta guzti ezagutzen dituzte ongi asko, baita jaiotako erriak. Buruan, oso osorik daukate berriak sartuak, batez ere urrengo gizarteari, poliki poliki, den dena eskuratzeko. Auxe zen norbaiten jakintza: “Mandubi’ko Ezkerra jokalaria ona izaki, oin utsik zebillen geiena irabazten, “kara” esanez bota ta irabazi”. Bedaio’tarrak oial berdinetik egiñak zeudela, ots indartsuarekin jarraitu zuen. Jokalari onak ondo ezagutzen nunbait.

Jokalaria nolana irabaztera zijoan: galtzalleak, beti giro illun orretan sartzten ziren baserritar ikusminzaleak. Ala dio gizon sendo batek: “Asteasu ta Larraun’en ez zeuden bi edo iru gizon jokalaria gar-

birik, orko baserritarrei bear bezala irabazi zioke-
nik...". Jokalari garbia, itzarekin batean ez zijoan.
Galtzallea, berriz, baserritar gaizoa izaki. Aipatuta-
ko errien izenak, gauza bat garbiasko esan nai di-
gute: "gaitz ori erri txikietan ere sartua zegoela".
Gaitz orretik sortutako kalteak baserrietan gaur
oraindik nabari.

Aspaldiko garai zar aietan, nunbait banaka joka-
tzen zuten. Ala zion aiton batek: "Gure zarrei bana-
ka jokatzeko atsegin zitzaie". Jokolariak, ortik bizi
zirenak, ba zekiten norengana ta noiz joan. Orixe
agertzen digu beste gizon batek: "Joan dek txeko-
rrekin mataerara". Eta aien atzetik dirua kentzera
zijoazten zuzenean. Nola xoxak kendu asmatu bear.
Ba zeuzkaten toki ezagunak jokatzeko. Bat, izen
aundikoa, Alegi zen. Oien taldeko aiton batek ala
dio: "Jokatzera joanta antxen kentzen zizkieten di-
ruak".

Jokozaleei odola naikoa berotzen zitzaie, eta go-
go ori betetzeko bide luzeak oñez egiten zituzten,
alajaña, Asteasu'tik Alegi'rano. Ara zer zion aitorle
batek: "Igandetan, goizeko meza seietan izaten zen
Asteasu'n. Batzuek, mezetara joaten zirelarik, Ale-
gi'tik gaba jokatzeko zebiltzanekin, orduntxe bertan
topo egiten zuten". Orrelaxe zekiten nortzuk zijoaz-
ten Alegi'ra. Nunbait, jokoetxea Alegi'n izaki. Joka-
lariak beren oiturak zeuzkaten gañera. Auxe ager-
tzen zuen ziñezko gizon batek: "Arri baten gañean
zeuden urrezko ontzarekin otsa ateratzen". Esaldi
onari beste zerbaitek erantzen dio: "Nere aitona urrez-
ko ontza onen billa ibillia da, arkitu gabe; uste bai
zuen urera erorita galdu egingo zitzaio". Batzuek
jokoaren atzetik itsututa; bestiak, berriz, jokolarien
ondotik zerbaitek galtzen ote zuten zai".

Jokuak zer dauka barrena zirikatzekeo

GALDERA au, gauzak begien aurrean dauzkagula, berealaxe datorkigu burura: “Nun dago ba gaitzaren iturria?”

Erantzun bat, zuzen zuzenean, borobil borobilla, sortzen dena auxe da; Euskeraz orren izena “amalau” da: batzuek burua, danen gainetik erakutsi nai dute. Beti irabazle izan bear, batez ere jokoan. Alaxekoa da, olioa bezala goien egon nai duena. Olaxe dabilkigu Jose “Amalau”. Eizera joanta, eunka uso bota ditu pago adarretik; bestien ondoan txapeldun, berak dionez. Ikusi bear nola mintzo den: bere lan-tegian burniak jartzen, beste denak batuta bano geiago, dirua egiten eta jasotzen... Gaztetik asi ta oso gutxik bezala.

Berotasun orretan sartuta, ez da arritzeko: jokoa an asi ta bestea baño geiago nai dute izatea.

Al den bezala irabazi bear ori, gauzik txarrena da. Aurrena, elburu nagusia jokalaritari irabaztea deritzaio. Nola? Bigarren dator. Ortik jaiotzen da azpikeria ta azpijokoa. Irabazi bear orrek nasten ditu buruak. Beste bide bat irikitzen zaio: irabaztera dijoanari artu.

Azpikeriak eta azpijokoak neurrigabekoak dire. Segalaria ba da, belardian arriak astintzen alegendu; aizkolariak, berriz, egurren neurriak aldatu;

itzaiak idia urbiziren batekin berritu. Irabazteko irteera arkitu bear, al den egokiena, ixiltasun osoan.

Orrexegatik daude gaixorik euskal erri-kirolak. Barreneraño gaitza sartua daukate. Irabazi bear orrek galtzen ditu bazterrak.

Gaixorik daudenak ba dakite gaitza dagola euskal jolasetan. Txarrena, gaitz orren bearra daukate. Orrexek indartzen ditu gizarteko aize txarrak. Batzuek giro ustel ori maite dute.

Jokalaria ondo berotzen da; gorri gorri egin, begiak itxi, oiuka asi, baita karraxi jario, izerditan bustia, ezin egon batean, arrak jango ba'lute bezala, gizonen itxura galtzen dutela. Ori dena orrela dela, sinisteko ikusi bear.

Jaia ez da bakarrik jolasetan agertzen, batez ere gertatzen den ikuskarrietan (*espectáculo*): gizonak sututa itsutzen, lertu arte oiuka, ero bolarak ondo artuta, bero bero egiñak. Beti arrazoia izango ba'lute bezala dabiltz. Ori da, ori, ikusgarria. Norberak bere naiari begiratzen dio; besteen indarra ez dute ikusten. Batzuentzat jokia eromena da, bestientzat, berriz, dirua jasotzeko bidea. Elburu bakarra: dirua lortu. Ze bidetik? Nolanai. Irabazteko asko asmatu bear. Jokabide guziak onak, dirua irabazi ezkerro.

Beste batzuentzat, jokia aldamenekoak ondo neurtzeko egiña da. Jakiña, ondo neurtu, obeto zapaltzeko.

Jokoaren bidez, gizonaren griña txar guztiak aizatzen dire. Askok eta askok, bizitzeko, griñak su ta gar berotu bear.

Bere onetik aterata

JOLASETAKO “irabazi bear orrek”, asko “bere onetik” ateratzen ditu. “Bere onetik alde”. Euskal esaldi zar orrek naiko esan nai du. Gizaldi askoren jakintza agertzen digu. Esanai zorrotzena auxe da: demak ero bolara zabaltzen du. Taldeak sortzen dire, bakoitxak bere irabazle gaia aukeratzen du, ta onen alde ta bestien aurka asten da jo ta ke gogotik. Berealaxe sutzen da ta bere onetik ateratzen, era bat itsutuz. Bide ortan sartua dagola, ortxen bertan luze iraun bear. Erri-jolasak orixe dauka alderdi illuna.

Barren barrenean daraman griñak auxe esaten dio: “Indarrak neurtzen lertu arte, etsaia al den obetona zanpatu ta suntsitzeko”. Borroka bear txapeldun izateko. Ortarako indarrak neurtu nai. Jolasa ta deman ikusten ditugu griña txarren urrats mardulak.

Orain garbi esan bear: askotan eta askotan, demako griña txarren giro ori bera Euskalerrri’ko edestiaren ekintzetan zabaldua ikusten dugu. Askotan gure gizartea berotzen da, ta sua artzen, baita itsutzen ere ta bere onetik ateratzen. Batzuek bestien aurka asten dire mutur joka. Bakoitxak bere itzbi-dea egia dula dio. Aitzaki orrekin beste alderdian dagona zanpatzen du. Lendabizi, indarrak neurtu al den obetona, etsaia lertzeko. Edestiari begirataz maiz gizarte osoak “bere onetik alde” ez ote dabil-tzan galdetu bearra geure buruari. Itsutze orretan

dago gizarteko gaitza, gure gaitza. Gaitzen iturria. berriz. indar geiegi gurenentan. Astoen antzera, barrabil aundiak ta buru txikiak; orrexek ematen ditu lanak. "Bere onetik alde" ibiltze orrek egin ditu aspalditik kalte ederrak Euskalerrian. Ez da gaurko berria.

Erdiaroan ortxen ditugu "Oñaz ta Gamboa" delako taldeak. Euskalerrria sutan, eriotza anaien artean, mugarik gabeko gorrotoa, etxeak lertu, errietan guda, tartean Kastildarrak sarturik erdibitzeko. Garai illuna gure erriarentzat.

Erdi Aroko bukaeran Agramontes'tarrak eta Beaumontes'tarrak ditugu. Agramontes'tarrak Juan I erregearen alde daude. Beaumontes'tarrak, berriz, Biana'ko Printzearen alde. Borroka gogorra egin zuten beren artean, baita sutan jarri Naparro osoa. Fernando, Aragoi'ko erregea sartu zen tartean, eta asi bazterrak zirikatzen. Naparroa'k galdu zuen bere askatasuna betiko.

Joan zen gizaldian sortu zen Euskalerrrian karlisten eta liberaleen artean dema. Erdibitu ziren euskal sendiak. Ixuri zen euskal odola, mendietan, nunai. Anaiak, aurrez aurre, izkilluekin. Galdu genituen gure Lege Zarrak. Berriz, anaiarteko guda: "rekete" ta gudari, borroka latza taldeen artean. Euskalerrria berriz sutan. Talde batek bestea zanpatu zuen,... berriz burua jaso arte.

Gaur gaitz berdiña: PNV alde batetik, EA bestetik. Ori ez da naikoa: abertzale txuriak batetik, aberzale gorriak bestetik. Gorroto ikaragarria tartean, ezin eramana, sendiak eta erriak erdibituak, ezin ikusia nunai. Anaiak elkar ezin ondo artu...

Edestitik ezer gutxi ikasi al dugu? Taldeak, indarkeriaren bearrean, sututa berriz itsutzeko. *Berotu, sutu, itsutu*, ortxen dugu eromena, Irukotea. Erantzun bakarra: itxututa dena galtzen da.

Estutu bearrean, lasaitu, arren!

Indarraren eromena

INDARRA, danez gain, maite dula euskaldunak, garbirik dago. Indarrak, berriz, neurketak dakar: nor nor baño geiago. Batzuek borrokara ta demara indarrez lertzen dijoaz. Errex sortzen da bes-tiak zapaldu bear ori. Askorentzat, irabaztea elburua da. Berealaxe berotzen dire, gero sutzen, azke-nean itsutzen. Orren atzetik eromena dator.

Irukote ori, *-berotu, sutu, itsutu-* gure oituretan sarturik dago. Orreri edaria ta eosgorkeria (asmo aldagaitza) eransten zaionean, eromena sortzen da. Ikus zer gertatzen den indar zaleekin, baita ere politiko amorratuekin.

Ibilbide onetan eredu on bat naikoa, indarraren ugaritasuna zer dakarren ikusteko; eromen itsusia.

Dena sendi batean gertatua, ta lekukoak bertatik bertara ondo ikusiak. Indar zaleak oso ezagunak dire Euskalerrian. Izenak ixilduko ditut, jakingurea ez pixtutzegatik.

Izenik gabeko egitazko eredu au ez da bakarra edo bakana. Gertakizun batek beste askoren oroitzapena sor-arazten du. Naikoa eredu bat, giro orren ertzeak ezagutzeko.

Bi arrijasotzaille ditugu, biak gazteak, biak adiskideak. Elkarrekin jolasean maiz ikusten dire. Bata bestearen ondoan dabiltz jolasetan, erriko enparantzetan, jai alaian eta jan-edan tokietan. Elkarrekin

dituzte egunak igaro: jan, edan eta astokeriak egin.

Bi adiskide euskaldunak, Madrid'era, bein, arriak altxatzera dijoaz. Batek ainbesteko arria altxatuko dula dio. Esan bai, baño gero obeto egiten du: agindatukoa baiño geiago altxa.

Beste batean Urnieta'n biltzen dire. An bigarren lagunak arria jasotzen irabazten du; jakiña, arria aldatuta.

Beste egun jakin batean erri txiki batean biltzen dire, *Jai-Alai* jolastokian, pelotan ibiltzeko. Utsak eta beteak egiten dituzte. Borroka latza dabilkite. Biek irabazi nai. Ondo berotzen dire. Izena aundiena daukanak galtzen du, Madrid'en arria jasotzen irabazi zunak.

Afaltzera dijoaz, ez nolana, ondo jan eta edanez. Okel puxka ederrak ardo gorritz naiko ondo bustitzen dituzte. Biek indarrez lertzen daude ta bero bero dabiltz. Mai ondora, pillotaldia irabazi dunaren arrebagarreba urbiltzen zaie, emea, ondo egiña. Ordurako naiko bustia zegoen pelotari galtzalea ta eskuakin galtzetatik barrabillak erakusteko atera zizkion. Pelotari irabazlearen emaztea mai ondora dijoakio ta eskuakin titiak estutzen dizkio. Emakumea karraxika asten da. Orduan pelotari irabazlea altxatzen da maitik, jotzen du beste jokalaria ta ankaz gora botatzen, bota berriz gora ta bera. Arrebagarreba agertu zen berriz eta au ikusita jokalaria jotzetik gelditu zen.

Au bai izan zela egitazko eromena. Indarrari eutsiz asi, ta ezin gelditu.

Idi-dema

IDI-DEMAK ba du su ta garra; egitan euskal nortasuna ezagutzeko iturria da. Aurten ikusi dut lenengo aldiz. Ara emen gertakizun orren irakusketa. Itsas bazterreko erri batean bildu giñan, *Jai-Alai* itxi, estu ta zar baten inguruan, berreunen bat lagun, geienak baserritarrak.

Jolasa, naiz baserritarren maillan izaki, itxura oso ondo eratua zeukaten. Agintaritzapean bear ziran neurrietan zebilkitela ekintza adierazi nai ziguten. Ortarako erabakiak ondo artuak zeuzkaten. Idi bikotea arriarekin, eta inguruan laguntzalle eta neurri artzalleak, bakoitxak bere maillan agintzen. Lan guztia, gauzak ondo azaltzen dakiten eskutan zeudela adierazi nai ziguten, gizaseme talde ederra orretan sartua zeukatela, dena ondo egiña zegola jakin genezan. Lagun talde joria zijoan gora ta bera idi bikotearekin. Bear bearrezkoak bi itzaiak: bat aurretik, bestia atzetik arriarekin. Gero epailea edo auzigizona, ondoan garbitzalleak, gutxinaz lau: idi bakoitxarentzat bi, eta beste bi zikiña lurretik kentzeko. Ezin aztu, zenbakien edo ibillialdien ardura-duna. Nunbait ageri da idien nagusia, itzaiei nola ibilli esaten ari zaiela.

Itxura ederra antxen zegoen. Zuzen eta erne zijoazten, bakoitxa bere jokabidearekin, neurketaren arpegia azaltzen. Danen aurrean lanean zebiltzala, danez gain auxe esan nai ziguten: "Neurriak ondo egiñak dauzkagu, ta emen gure artean elkar ezagu-

tzen dugu". Itxurari asko begiratzten diote, baita lanerako giroari. Gertakizun osoa begipean dute, ta begiak itzaren gain daude.

Bai, begiak erne ibilli bear. Itxura, gauza bat da; bestea gertatzen dena.

Idi-dema onetan, lenengo idi bikotea, drogatuia zegoen. Ura idien ezin egona! Buruak gora ta bera, anakak jausika, ta ori dema aurretik. Idi-demazale batekin nengoen eta ala zion "Ondo drogatuak daude; *Sinpatina* delako pastillak eman dizkiote". Dema garaia etorri zanean, atsaldeko bostetan, antxen jarri zituzten lanean. Denak ixildu ziren, ontzat artu zituzten nunbait. Iñork ez zuen ezer esan. Idi aiek neurri on batera iritxi ziren: 43 itxuli ordu erdian, 1.800 kiloko arriarekin.

Urrengo idi-bikotea, naiz aundiagoak izan, ez zeuden ain azkarrak. Eta oraindik idien nagusiak itzaiei ala zien: "Zoazte poliki poliki". Itzaiak azkar joateko agintzen zien idiei. Denak berotzen zijoaztela, garrantzia garaiko lekuko giroan dago. Begia giro orren gañean euki bear.

Zerk ekartzen ditu gizaseme guzti oiek idi-demara? Danez gain indarra zer den ikustera: idi bikotea arri galantarekin gora ta bera; itzaiak, berriz, lurra jo arte iraulita.

Bestiaren ondotik, errenkan, indarraren bigarren neurketa. Orixe daukate buruan: jolasaldiak neurtu, ta batez ere deman sartutako idiak eta, nola ez?, jokabide orretan sartutako gizasemeak. Benetan neurtu, obeto zapaltzeko.

Neurrien asmaketa, estutzen dituztenean zenbakiak, orduntxe larritzen dire, baita ere itxutzen gizasemeak eta itxura galtzen. Ero bolara orretan, elkar ezagutzen dute ondo.

Idi-demak berez indarra ageri, baita ere euskaldunen nortasuna, gure erriaren aberastasuna bai da.

Ari talka

AZPEITIA'N, euskal erri aundi ta polit orretan, urteko igande guztietan, egitazko ari talkak ikus ditezke. Orrek asko esan nai du.

Ba zeuden bosteun gizaseme. Arien aukera agiri, dema bitarteko zeukatela. Zezen enparantzetan sortzen dituzte ari-talkak. Egunerdia ondo betea gelditzen da. Igande geienetan borrokako lau edo bost bikote ekartzen dituzte. Toki jakiñetan dauzkate naiko ari borroka, agerketa auentzat.

Agintarien aldetik, baimenik ez dago, ezezkorik ezta ere.

Ari-talkari buruz zer ikusi dugu? Oso atsegin zaiela deritzaigu, danez gain, borrokaren ots legorra ta illuna.

Borroka orretan gauza arrigarriak ikusten dire: ariak lasterka, itsutuak, indarrez lertzen, abiaduran atzeko bi anak aize gañean or nunbait txintxilik, burua ixkilluaren antzera, ikaragarritzko indarra jasotzen dula. Berealaxe entzuten da otsa illuna benetan, tanka ikaragarria.

Ta ori bi arien aldetik, eta biek bat batean. Kanka ots illun beldurgarri orrek uzten du ixilik, oztuta, ingurua. Ain zuzen, ain erdian, kopetan, ustegabeko astiñaldia nabari du ari bakoitxak. Gizasemek ak ori ikusita zoraturik gelditzen dire. Ariek lerdea

dario. Biotza jauzi ta jauzi, zaztakoa ederrak emanez, ezin egonez daude.

Kanketako batekin ez dute naikoa, berriz ta berriz aspertu gabe eman bearra. Bat besteren aurka, aizea bezala indarrez beterik dijoaztela, era bat itsututa denak, zutik izoztuta gelditzen dire. Ariek, ondatuak, lertuak, zutik ezin egonik daude. Ala guztiz ere, atzeraka, aurrera lasterka joateko bidea neurtzen dute, ta ikaragarritzko indarrarekin buruarekin kopetan jotzen. Zartako gogor arekin lurra ere ikaratzen da. Zer da ots itxi ura? Baserritar gogor aiek arrituta gelditzen dire.

Bost bikotetik, bat oso ona atera zen. Larogei kiloko ariak, lau urtekoak biak. Aundiena, Mendizabal'ena, Landetatik zetorren; bestea, berriz, Mantxinbenta'tik. Gogor eta etengabeko borroka zebilkiten, ogeitamalau talka eman arte. Ortik aurrera aintziñalde jo bearrean, atzera egiten zuten, berrogeitamairu aldizkoa eman arte. Odol jario zeuden, dardar egiten zutela. "Mantxinbenta'koa lertu dek" zion batek. Besteak: "Ori ez dek gauza". Gizonaren aldetik errukirik ez. Azken talka eman arte, lanean. Epaileak irabazlerik ez zuen izendatu; borrokan berdindu zituen.

Aritalkaren elburua ez da bakarrik borroka. Elkar leian jartzean, ortxen dago dema, ain zuzen. Diru asko jokatzen dute. Bitarteko zirikatzaileak antxen dire karraxika: "Bi milla pezeta bost millarekin". Gero: "Ezezt milla bi millaren aurka, 53 topies ezetz!"... Milloira iritsi ziren. "Milloia jokatzen dik orrek" ixil mixilka dio batek.

Ixiltasunean, bere garaian edo zarata denean, gauza asko gertatzen dire ari-talka inguruan: arien nagusiak *sinpatina* ematen die artzeko. Deman aspertzen ez diren nagusi abek elburu bakarra dute: danez gain irabazi, ta ariekin errukirik ez.

Euskal gizona deman, Miguel Pelay idazleak dionez

MIGEL Pelay Orozko idazlearekin bildu nintzen bein. Idazle onek maite ditu jolasak, batez ere *Jai-Alai* delakoa. Jolas oietan euskal nortasuna nolakoa den maiz aztertu du bere liburuetan.

Jai-Alai atsegin zaio, ta bi eraz zabaldua arkitzen du. Bat, luzean eratu (*rebote*), eta bigarrenago era orretan beste jokabide guztiak sartzen dire.

Jai-Alai luzeak (*rebote*) berexitasuna dauka, berak dionez: egokitasuna, agurzalea ta ateraldiak go-raintzen dituztenak. Beste jokaldi guztietan, pelotaren ateraldiak ez jakin tokietara dijoaz, jokaldia izkutuan izaten da ta noruntz bidali dun pelota esaten dute.

Pelotariak bi erakoak ikusten ditu. Bat, baserriko ollaskoen antzekoak, askatasunean gartsu. Bigarren, toki itxian ezitako ollaskoaren antzekoa, aula.

Baserriko ollaskoa dugu Gillermo "Kapero", gaurtxoria. Habana'n bein galtzen zijoan; erria, berriz, oiuka. Berriz irabazten asi zen. Orduan bera oiuka asten zen, ta erria parrez lertzen. Anka ondo askatua zeukan, nai zuna egiteko (*Kapero y los dos*, 1968).

Pelotari batzuek jolasten jaiotzez dakite; besteak, berriz, pixkanaka ikasi bear.

Euskal pelotariak ez dauka asmo aundirik bu-ruan, bañan ditunak sendo ezarriak, ondo erro-

tuak. Zutik eusten ditu jokaldiak, ezker-eskubi.

Pelay Orozko idazleak maiz aipatzen du gaba-lana (*contrabando*), ta lan onetan nortasun aundiko gizasemeak arkitzen ditu (*Choperena el contrabandista*, 1973).

Txoperena delako gizasemea oso ezaguna da erriarentzat. Gizon ausarta dugu benetan. Bere us-tez, ezer txarrik ez du egiten. Bilduma toki batean euskaraz ematen diote, orrelako tokira eramateko. Bidea eragozpenez betea artzen du, gabaz ibilli be-rra, illunpe beltza egokitzen ba zaio, obe.

Bilduma edo zama bear zen tokira eramaten du-la, berriz ura bera euskaraz artzen diote. Euskaraz agintzen diotelarik, lan orretan ezer gaizki egiñik ez du ikusten. Lan ortarako gauza bat bear: ausarta izatea, ta ortara iristeko azkarra izan bear. Anakak eta besoak aske, *txakurrak* azaltzen direnean iges egiteko. Orduan azkar ta arin ibilli bear. Lan orre-tan ausarta izateak asko esan nai du. Maiz eraba-kiak bat batean artu bear.

Beste liburu batean, *Portico Euskariano*, 1966 delakoan, euskaldunak bi eratakoak ikusten ditu: alde batetik, baserritarra, ziñezkoa, denak neur-tzen, uzta jasotzen; beste aldetik, arrantzalea, joka-laria, ardozalea ta lanean ausarta. Euskal nortasu-nez bi eredu oiek naiko ondo mintzo dire.

Beste bi, izen aundiko gizonak, aipatzen ditu euskal nortasunaren ezaugarriak bezala: Unamuno ta Baroja. Unamuno iriko semea da, asmo aundiza-lea; Baroja, berriz, erritarra, xamurtasuna dunakin zaintzen duna, bestela gorrotoak egosten dabillena: (*Gran País Difícil País* 1970).

Pelay idazlearen lana euskal nortasunetaz atertu gabe mintzo.

Iruzur ta jai

EUSKAL jolasetan sartuak gaudela, bide biur guztiak ezagutu bear, gure nortasuna ondo aztertzeko.

“Tongo” delako gaia, nai ta nai ez ikutu bear. “Tongo” erdal itz ori sartu zaigu. Orren orde, “iruzur” euskal itz garbia erabiltzen aleginduko gera.

Maiz sortzen da iruzurra euskal jolasetan. Berealaxe, baiezko ta ezezkoa, esan bezin aguro agirian dago. Deman, eztabaida jolasaren eragilleak, irabaztera jo bearrean, galtzera alegintzen dire. Jolasean naita galdu, ta deman dirua irabazi.

Gutxinaz bi eratako iruzurra ezagutzen da. Bat: diru dema (apostua) egin eta bear bezala ez gertu, naiz danei esan ondo dabillega lanean. Gañera, lagunei dirua jokatu beren aurka.

Bi: diru dema egin, ondo gertu ta errexago ikusi galtzea irabaztea baño. Aurretik asi errex irabaziko ba’lu bezala, ta gizasemeak bere alde jarri. Nola dakin naita galtzera dijoala, azpitik bere aurka jokatu, adibidez milla duro, eun, berrogei. Indarrak egin ezin ba’lu bezala ta galdu.

Gauzak ez dire ain errexak: biek iruzur (tongo) egitera jokatzea gertatu litekena da.

Iruzurra era askotakoa da. Adibidez, aizkolariekin gertatu izan da. Ainbeste aldiz altxa bear aizko-

ra amar minutu batean; bañan laguntzalleak gaizki erakusten nun jo, bederatzi aldiz altxa dezan aizkora amar minututan.

Gertatu oi da, pelotariak iruzur biek batera, ogeitabatera iristerako egitera erabakitzea. Orduan batek motxa jo, ta besteak goien artu ta burni azpirabota.

Ba dago ere, lenengo aldiz jo pelota ta naikoa ez ateratzea; bigarren aldiz berriz aterata naiko bidea ez egitea ta orrekin naita galtzea.

Ez dago euskal jolasik, garbibiderik zalantzan jartzen ez dunik. Alaxe da; iruzurra agertu ditekedi-deman, estropadetan, segalari, pelotari ta beste guztietan.

Iruzurra, jolastokian agertzen dela, erria jai. Orduntxe berotzen dire buruak, ta asmatzen asten dire. Diru dema zaillagoa egiten da. Iruzuraren diru dema danetan zallena da, ta ori demazaleak maite dute. Orduan bai jai dela denentzat.

Iruzurra jai aundi bat bezala ikusten du Miguel Pelay Orozko idazleak; jolasaren jai nagusia bezala, egitazko zoriaren aria. Ikusleak, iruzurra asmatzerakoan, jolasaren eragilleak biurtzen dire. Ikusle maillatik eragille maillara jauzi egite orrek, euskal jolasari dasta berri bat ematen dio, zalantzarik gabe; euskal jolasen gatza da, bestientzat piper miña

Juan Talamas apaizak, pekatua zelakoan, Miguel Pelay Orozkori mintzo zion. Ara onen erantzuna: "Ikusi al du norbait 'tongo' egin dula aitortzen? Ez dute pekatu bezala artzen, jolasaren atal bat bezala baizik".

Zuri-zuri ustela

JOLASETAN ikusi dugu euskalduna, zuri zuri arpegia aldatu gabe iruzur (tongo) egiten, ustel jokutzen. Jolasetan ain borobil ateratzen zaiona, ez ote du bizitzaren beste alderdietan, beste orrenbeste egiten, jokabide askotan, bizitza osoan? Eredu on bat naikoa da jakiteko zer gertatzen dan gure artean: gezurra dario, den dena ukatu, arpegia zuri zuri egiña, ezertxore gertatu ez ba'litz bezala, egiaren orde z gezurra ugari. Ori dena zillegi ote da irabazteko asmotan?

Mailla onetan gertakizun asko daude ikusi ditugunak. Bein, erri koxkor batean, ikastola zeukaten irikia baimenik gabe. Alkateak arduradunari, baimenik gabe ezin zitekela jarraitu aurreratu zion. Ikastolako arduradunak ez zien ezertxore esan aurren gurasoei, ezta ere andereñoiei. Dena ixillik gorde zuen bere barrenean.

Aste batzuek geroago, guarda-zibillak ikastola ixtera joan ziren. Orrelako erabaki nagusia ikustera koan, aurrez ezer jakin gabe zeudela, andereñoak negarrez asi ziren; aurrak, berriz, karraxika oi u aundiz.

Andereñoak arduradunari, zerbait ote zekien aurretik galdetu zioten; baita onek, arpegia zuri zuri egiña, den dena ukatu. Ikastolaren arduradunak

andereñoi elizara joateko esaten die, “eta an artuko zaituzte, mintzatu naiz aiekin”. Ortaz elizan ez dakite ezertxore. Ikastolaren arduradunak ez zien an lanean asteko baimenik eskatu. Berriz ere, zuri zuri egiña, dena gezurra.

Ikastolako arduraduna, ori bera, elizara dijoa fotokopiak egitera. Ango buru egiten dunak etortzen ikusten du, ta bidera ateratzen zaio esanez: “Etxe ontan ez geiago ankak sartzeko esan nizun”. Ikastolako arduradunak, baita dena ukatu esanez: “Sartzeko baimena eman zenidan”. Bat batean elizaren zuzendaria lekuko gizaseme baten billa joan zen. Arduradunak iges egin zuen. Beti, zuri zuri egiña, ustel jokutzen.

Elizako zuzendariak ala zion: “Ez nuen uste, orrelakorik nere bizitzan ikusiko nukenik. Gaba dela esaten ba dit ere, leiora joango naiz ikustera”. Egiaren alde arpegia ematearren, jarraitu zuen: “Bat, bi, iru aldiz gezurretan arrapatu dut aren itza”.

Beste egun batean elkar topo egin zuten eta galdetu zion elizgizonak, nola gizon bat jokatu zitekean ain oker, eta azala euki bestien aurrean ori esateko. “Azala daukat” azken eranzuna; ta altxa ta alde egin zuen.

A ze alde bestea eredu onekin! Semeari aita bategen esaten zion: “Itza eman dek; betezak”. Itza egia zutik jartzeko egiña dago. Batzuentzat, itza itz; bes-tientzat jolasa, tresna. Gauzak ala egiteko arpegia bear.

Txalupa-mutil eta “txo” eredia

ARRANTZAKO ur-ontziak bi eratakoak daude; itxas bazterrekoak eta ur aundietakoak. Itsas bazterrekoak, len ogeitabost toneladakoak izaten ziren. Biarritz'tik Santander'eraño ibiltzen ziren arrantzan. Orain eun tonelada dauzkate, ta *Gran Sol* etik Azores edo Venezuela'raño iristen dire.

Len itsas bazterreko urontziak sendi batzuenak ziren. Ur-ontziak ontzi-jabeak (armadoreak) zituzten, baita ontzi-buruak (patroiak).

Arrantza-aldi bakoitxa arrantza ontzi-burupean egiten zen; onen ardurapean zeuden ur-ontzia ta arrantzaren gora-berak.

Bildutako etekiña, erdia nagusiarentzat izaten zen; beste erdia, berriz, itsas-gizonena. Geienekoe-tan, amarren bat gizon izaten ziren.

Agintaritza ta ardura osoa ontzi-buruaren eskuetan zegoen. Bigarren bezala txalupa-mutil delako itsas-gizona zeukaten.

Txalupa-mutil, ontzi danen gain, buruaren begi ona da. Gañera, itsasora joan aurretik, itsas-ontziaren lokarriak askatzen ditu. Itsasotik itzultzerakoan, lokarriak ur-ontziari jartzen dizkio. Arrantzan dabilzala, itsas-gizon bat geiago da.

Kaiara arrantza ondolik biltzerakoan, denen artean ustutzen dute arraia. Ur-ontzia txalupa-mutilak garbitzen zuen; baita ondo lotu ere kaiako burni lodietan. Lokarriak ondo zaintzen zituen, baita

bear bezala legortzen. Ur-ontzia zaintzea bere gain zeukan oso osorik.

Arrantza bidean dijoztela, ontzi-burua lema eramaten du. Nekatzen denean onek atsedena arztearren, txalupa-mutillak eusten du bere eskuetan. Laguntza ori eskeintzen dio ontzi-buruari, begi-ona delako.

Gasolinaren bearra ba dute, makinlariari txalupa-mutillak laguntzen dio kaialdian. Zernai laguntza bear dula makinlariak, txalupa-mutillari eskatzen dio. Gauzak oso garrantzi aundikoak direnean, nai ta nai ez ur-ontziaren buruarekin ikusi bear lendabizi. Ur-ontziaren gaitzak, margoak eta azpiak zaintzea txalupa mutillaren eskuen ardurapean gelditzen dire. Lan-tresnak eta gaiak bere gain daude; tresna lasterka nola dabillen ikusten du.

Eman bear dugu txalupa-mutillaren laburpena: ur-ontzi-buruaren laguntzalle benetakoa, lokarrien ardura duna ta itsas-ontziaren zaindari argia.

Zer den txalupa-mutillaren saria jakitea bidezkoa deritzaigu. Arrantzaleak bezala, berea dena jasotzen du; ta, gañera, irabazten dunetik eundik ogeitabost geiago, nagusiak ordaintzen dio bere patrikatik.

Txalupa-mutillak, gure lanerako, garrantzi aundiko gaia eskuratzen digu: ur-ontzi-buruaren, eta ontziaren usteena (confidencial); baita gogo ona.

Ezin dugu aztu, bide orretik bertatik dijoala, arrantza ur-ontziaren beste nortasun berexi bat: "txo" delakoa, ain zuzen. Arrantzaleen artean, gaztena "txo" izateko aukeratzen dute. Onek lursagarrrak txuritzen ditu, sukaldeko ontziak garbitzen eta kaian mandatuak egiten. Jakiña, denen aginduak.

Txalupa-mutil eta "txo" delako arrantzalea, Euskalerrri osorako gogo-ona, asmo zuzen eta egitazko laguntzallearen zikiñik gabeko ezaugarriak eta egitazko ereduak dire; maltzuraren beste aldea.

Eraskiña:

“Guk ez ditugu geroko uzten”

OREXA'N apaiz bezala bizi nintzela, esanai aundiko erantzuna mutiko txiki batek eman zidan bein. Mami sakondun esaldi ori euskal nortasunaren ezaugarri iduritu zitzaidan; benetan ikeretzeko itzak. Beste gauza askorekin bezala, oar batzuek papertxo baten muturtxoan idatzi nituen, eta bilduma batean sartu ikertzeko, astia etorri arte eta ala jaso nituen. Ogeitabost urte iraun dute nere bezazpian gaur arte.

Euskal nortasunari buruz nere asmoak eratu ondotik, lan au atzezki bezala erantsi nai nioke, mami aundiko eredu bat bezala.

Mutil koskorak Jesus Mari Balerdi zeukan izena. Txuneberrri baserriko semea. Adiña: bederatzi urte. Gaur gizon egiña dago. Betelu'n dauka edantoki bat. Aur argi au kristau-ikasbidera zetorren; gañera, maiz mezalaguntzalle bezala. Eguardi batean, negu, erriko enparantzan elkar ikusi genuen. Gaizki egiña, baño egiña. Itz auek esan nizkion: “Odolkiak jan al dituzute txerri-pestan?”. Berealaxe! erantzuna itzuli zidan: “Guk ez ditugu geroko uzten”. Arrituta gelditu nintzan erantzun orrekin. Etxerarakoan, ez aztutzeko papertxo batean jaso nuen. Gaur arte.

“Zer esan nai dute itz oiek?” buruak galdetzen zidan aspalditik. Argia eman bearra dago.

Esaldi orrek zer esan nai dun jakin aurretik, ondo etorriko zaigu begi aurrean auxe eukitzea. Bi izkuntzen jabe gerala. Bata, egitazkoa, gure asmoak diren bezala ezagutzen duguna. Bestea, berriz, itxurazkoa, gauzak nai dun bezala agertzen dituna. Bigarren izkuntza au arront moldatua mintzatzen dugu. Egia zer den jakiteko, gure eredu onetan entzun dugunetik, barren barrenera, esan nai dunera, iritsi bear dugu.

Zer esan nai dute Jesus Mari'n itzak? "Gure gauzetan ez sartu sudurra", borobil borobil artua, orixe esan nai du. "Gure etxeko gauzetan ba dakigu zer egiten dugun". Orixe da esaldiaren giltzarria. Orrekin etxearen izen ona zaintzen du, danez aurretik eta denen aurrean.

Gañera esan nai du: "Ez zaitela sartu gure etxeko gauzetan". "Naiko esku onetan gaude" esan dezaiokegu.

"Geroko ez ditugu uzten" esaldiak ba du, baita ere, beste esanai bat: "Gure bearrak aurrenekoak dire". Ori izango litzake mezu nagusia.

Esango genuke, baita ere, etxeko berriak ematen oso neurritsua dela: ez zaio mingaña irristatzen. Ain txikia izanik bere buruaren jabe agertzen da.

Goi aipatu dezakegu erantzun osoaren egokitasuna. Edozein itz txarrik edo minberatzallerik ondo baztertu du. Apaiza ez du gaizki utzi; bere tokian bai. Bere etxeko giroa, giza maillan, oso goien agertzen digu. Aurtxo onen-burua, berez berexia bezala ikusten dugu, eta etxe orren eziketa guztiz ona, nortasun aberats baten iturria.

Orixe irakurtzen dugu esaldi labur eta arrigarri ortan. Zenbat orrelako gure errian!

“Baskones” delakoak eta zezenak

IRUÑA'KO jaien lenengo urratsak nola sortu ziren jakiteak, euskal nortasunaren oñarriak obeto ezagutzera eramaten gaituzte. Asiera oien billa astea, urrutira garamazte. Ala bear. “Baskones” delako gure arbaso zar aiek asko dakite gai ontaz eta uste baño geiago dauzkate berri jakingarriak. Orain dela bi mila ta berreun urte egiten zituzten xoxetan esan aundiko iduriak agertzen dira; txanpon geiengtan azaltzen dan aberea xexena da. Dirusorleku aietako izen aundienak, beste askoren artean, Kalagurris, Kaskante eta abar eta abar dire. Xexenen indarrak txundituta uzten zituzten euskaldun zar aiek; indarrez lertzen, buruan adar zorrotzak, gero lepo lodi aiek, atsa berriz beroa, marruaren otsa; anakak sendo ta arin.

Zenbat aldiz artzai gazte aiek egingo zuten bein baño geiagotan amets traketsak asmo illun bat etorriko zitzaiekan gogora, arrunt berria, abere ikaragarri aiekin indarrak neurtzeko gosea.

Egun sentiaren leenengo argiarekin zezenak esnatzen zirenean, indarrak neurtzeko asmotan ibiliko zen orduko gaztedia; artzaien artean ausartanak, borrokan aurrelari agertu naiko zuten. Orduntxe sortuko zen egitazko ametsa; barrabil galanta aien mallekoak ba zituztela, gutxinaz urren-go urte, ori ikusi naiko zuten baita lortu ere. Gutxi

al da?. Illargiaren arguiarekin, izadi irekian, lo egiten zuten. Oskarbi illunabarretik asita, zezenarekin, gaua oso igaro.

Giro orretan sortutako erantzuna izaki gizartearen ezaugarri. Egitan gizarte onetan bildutako ereduak, gertatutako berria ematen dugu. Goizueta, Napparroa'ko erria daukagu gaur oraindik, bei ta IXKO BASATIAK DITUN ERRIA: Abere gogorra da, mostaka, illedun, txikia, "pottokak" mendi zaldien kidekoa. Urte osoa mendian bizi dire, askatasun osoan.

Artzaiak bereak ezagutzen dituzte. Erriko jaiak direla, bizpairu bear dituztela eta gazteak biltzen dire, ale batzuek eutsiz, zearren. Mendi lepoestuetan sartzen dituzte, lasterka. Azkenean borda batean ixten. Ortarako gazte sailla biltzen da, mendia ondo ezagutzen dutenak, ta oiua ta zizto, zarata aundiarekin, bide itxi batean sartzen dituzte, azkenean ondo lotu arte.

Ikus orain dela ogei urte gertatutakoa. Azkeneko lasteraldian, zezen bat itzultzen da ta jauzi batean, antxen dijoa iges ta adarrekin jotzen du artzaia barrabilletan. Urbiltzen zaio artzaia ta koxkolluak agirian uzten dizkio, odola erruz jario dabilkiela. Astirik galdu gabe artzaia ba dijoa emaztearengana ta esaten dio: "Emaidazu jostorratza ariarekin" ta antxen bertan sartzen ditu barrabillak bere tokian ta josten du larrua, gauzak uzteko ziran bezala. Lan ori betetzen du sastakaren berotasunean. Ortzen bizi da gaur oraindik gure gizona, ondo egin zulako bere lana. Eredue onetan ikusten dugu gure goizuetarra, Baskones aien antzekoa.

Beste aldetik gaia au aipatu nion Aita Agustin Apaolaza beneditarrerri eta esaten zidan berak bere Zerain'go baserrian esaten zutela, egitazko zezenarekin, zezen gaztiarekin, jatorrizko artzaiak indarrak

neurtzen ibiltzen zirala. Gure oituretan, len orain bezala euskalduna indarrak neurtzen dabil zezenarekin.

San Ferminetako jaiak direla ta... ikusten ditugu jokabide garbietan urrats berdiñak: Lasterka zezenaren aurrean, egitazko anaitusuna, ta oskarbi argian gau-pasa ... ardo gorri naparrarekin ondo bustia.

LATXAGA

Laia

162

Amaia

LAN onen asieran, garrantzi aundiko itzak erabiltzen ditugu, esanez: "Euskaldunok nortasun aundiko gizon-emakumeak dauzkagu; bañan zailak gera". Idatzitako orrialdeetan euskal nortasunaren alderdi nabarmenenak azaltzen dire. Ez daude den denak, batzuek baizik. Oar asko arkitzen ditugu, egitazko bitxiak direnak. Ori dena ikusteko begia bear.

Asieran esaten genuen: Ez da euskara bakarrik gure kulturaren altxorra. Ort xen dugu, baita ere, euskal nortasunaren aberastasuna. Alderdi onak eta txarrak gogoan artu ditugu.

Nortasunaren osotasuna kontuan euki dugu; baita ondo ulertzeko giltzak eta oñarriak. Gure asmo ta itzak ort xen geldituko dire, zutoi eder batzuek bezala. Ez dugu dena esan; ezta ikusi ere. Gure lana asiera bat da. Bidea irikia gelditzen zaigu. Nortasunaren maillan, bitxi asko daude oraindik arkitzeko. Izkuntza aberatsa daukagu; berdin gure nortasuna.

Alderdi onak eta txarrak ikusi ditugu. Biak ondo ezagutu bear, bata sendotzeko ta bestea baztertzeko. Bi alderdi oiek dauzkagu euskaldunak. Gauza bat naiko argi gelditzen da: gure okerrenetatik oso errea da euskaldunak erdibitzea; baita ere zatitzea

edo desegitea. Ortara garama, zuzen zuzenean, gure gisa gauzak egiteak eta eosgorrak izateak. Egitan gerekoiak gera.

Lanaren bukaeran aolku bat emango nieke euskaldunei: "Baztertu erdibitzen gaituzten gaiak. Ludi onetako gauzik errexena, euskaldunak erdibitzea da. Ta alegindu euskaldunak elkartzen, al dugun bide guztietatik. Gutxinaz, batzuek bestiekin urbiltzen.

Elburu ori lortzeko, bide bakarra daukagu: Beti elkartzen gaituena. Au da: euskaldunak elkartzen alegindu. Bide orretik bakarrik, euskaldunok gazte oiek sendotzeko zoriona izango degu. Gutxi al da? Bide orretik iritsiko gera elkar ondo artzera.

Batutzen gaituzten gaiak erabilli bearrak ditugu. Baita ere ondo asmatu bearrak. Denak gogoan euki, etxearen ona zalantzan dagoenean garbi itz egin, danen eskuak lanera deitu ta usteona zaindu.

Bestiak deitzean, iñor ez baztertu. Denak entzun bear bezala. Joko garbia erabilli. Ez asi agintzen. Ez itz jariorik.

Elkarrekin biltze ori garrantzi aundiko ekintza deritzaigu. Batek ostikoak artzen ditula, zoko batean gelditzea azkena da; egitazko galera. Gizon izen ori egokitzen zaionak elkartean agertu bearra du noski.

Ziria sartzen aleginduko dire; baita nornai zokoratzen. Ezerengatik ez mindu. Minduta agertzea gaizki ikusia dago; bizitzak geiegi estutzen zaitula. Beti besteen aurrean lasai agertu, ta elkarteko lanetarako asmo onez beterik.

Naiz esan euskalduna ugarte-gizona dela, berekoa eta eosgorra bear danean, taldearekin biltzen ba daki ta oso atsegin zaio. Euskaldunak ba daki bakarrik bizitzen; baita ere lagunartean biltzen.

Txolartea agertzen dela, gauza atsegiñak egiten ditu: ondo jan bestiekin batean; orduak eta orduak solasean iraun; gizon-dantza dela-ta, egunaren nekeak azten ditu. Ugarte-gizona garai batzuetan plaza-gizon biurtzen zaigu. Elkartek osatzen du gure gizona, ta onek ortxen arkitzen du erri bat benetan ezitzeko bidea; baita ori dena lortzeko bere garaia.

Laguntzallei eskerrak

Berri polit askoren emalleak izan ditugu

Orexa delako errian nintzala, nortasun aundiko gizonak ezagutu nituen. Garrantzi aundiko berriak eman zizkidaten; baita eskuratu argitasun aundiko gauzak.

Dena bear bezala ikertzeko, gai oneri bere berexitasuna eranstera gatoz. Zalantzarik gabe zerbait ona atera bearra dago emendik. Illunpetatik aterako ditut betiko izen batzuek. Ara emen zerrenda ederra:

Modesto Arana, Unsaluko semea, mutil zarra. Urtetan sartua zegoen. Ondo zekin zer nai zuen.

Txune-Zarreko *Jose Iturrioz*, gizon moztaka, ixil ixilla ta itz gutxikoa. Izketan asten delarik, esaldiak ondo ateratzen zaizkio. Ordulariak bezala emango ditu bere iritziak. Txuñe-Zarreko nagusia dugu. Lanari ez dio beldurrik. Aurak inguruan. Goiz esna-tzeko oitura. Emaztea, Josepa Ibarluzea, beti irriparrez.

Martin Balerdi, Txuñe-Berriko buru, gizon azkarra. Begiak bai sakon, bazterrak aztertzeko. Leku-koaren begiramen zuzena. Atea irikitzen doatsua. Emakume langille baten semea.

Migel Atxega Txakon, Legasa'ko aitona, aoa iriki ezkerro zearo erraldoia. Lagunartean atsegiña. Edo-

zeinen aurrean exeritzeko zai. Itzaren joria. Urtea-roekin bizitzen dakina .Gizon itz garbikoa. Arront euskalduna. Lizarra ko estatutoaren itzalpean bizi zena. Ixiltasunean egon ta argitasuna ematen zekin.

Juan Maioz, Altziturrietako nagusi gaztea. Berez Anoetatarra. Agiñazpi baserrikoa, Orexara, etxeko alabarekin, Maria delakoarekin, ezkondua; benetan gizon argia, begi erne, txapela tente, aga luzearen antzekoa, gizon jakintsu ta azkarra benetan, nunai itz egiteko gai.

Gizon auek maiz ikusten nituen, baita musean jolasten. Esandakoak eta entzunak gogotik jasotzen nituen papertxoetan, gero ikertzeko. Multzo ederra bildu nuen. Belarria tente eukitzen nuela, beste gizon eta emakumeen ateraldi geiago bildu nituen. Iturri oietatik berexienak agertu ta eskertu nai nituzke, baita ere.

Asteko, ortxen ditugu bi gizon berexi berexiak, astobirrardulak, euskal nortasunaren oñarriak eraikitzeko: *Anastasio ta Inaxio Mimendia*, Abalziketan jaioak, Bidaxune baserrian. Zarrena, *Anastasio*, egun sentiarekin jeikitzen zen. Artu atxurra ta baratzera illundu arte. Illargiak nola esaten zion, alako lanbidea artzen zuen. Itz gutxi. Agurtzen ez zekien; lanean garbi, txukuna. Asitako lana amaitzen irakasle. Beste aldetik, eosgor utsa. Ezezko erantzuna eman bear asieran. Biotza xamurtasun jario. Sinismena sendoa. Beti bakarrik. Aza, lore eta barazkientzat esku berexienetako bat.

Onen anaia, *Inazio Mimendia*, oso bestelakoa zen. Lana lasai artzen zuen. Biotza xamurtasun jario. Sinismena sendoa. Aza, lore ta barazkientzat esku berexia, solas-zalea, itza ugari, bizitza zuzena, gizon garbia. Bi mutillak mutilzarrak. Ogeitamar urtetik gora egin zuten morroi bezala Latxagan.

Joakin Rodrigo Gerediaga, mikeleten semea, langillea, azkarra ta gizon aundia. Irriparretan ortzak erakusten. Jateko sagardoa bear. Besteenak jakiteko iaioa. Berak egindakoak, urrearekin ezin esker-tu. Besteen ona beti gutxiesten. Euskara sagardotegian ikasia.

Justo Azkue adiskide miñak euskal gizonaren alderdi aberatsak eman dizkit. Baita sendagille eredu andikoa. Gizon azkarra dugu, batez ere zenbakiekin. Zerbait asi ezkeru ondo amaitu bear. Lagun artean erriarekin lasai. *Jai-Alai* jolasa amets.

Patxi Alberdi, sendagille ona, euskaldunen azala ta barrena ondo ezagutzen duna. Atal osoa zor diot: ustegaitzarena. Iru seme izan ditu. Baserrikoei amor ematen daki.

Julian Bereziartua, izlari, biotz zabal, langille amorratua, erriko seme, euskal jolas zalea, batez ere baserritarrenak. Eskutik eraman ninduan ididema ta ari talka ezagutzera. Gure sendagillearentzat mai inguruan jai ta zoriontasuna.

Migel Pelay Orozko idazl'erekin, euskal nortasunari buruz asko mintzatu gera. Nortasun ortaz mintzo da bera, batez ere jolasetan.

Migel Pelay-ren lan egokia euskal nortasunaren iturri bezala ikusteko, dotoradu bat egiteko bereziki, ortxen arkitzen dugu naiko mamia, ikerketa on bat egiteko. Begia beti zorrotz, irikia. Nola esaten ditun gauzak, izkuntzak asko esan nai du berarentzat. Adibidez, maiz entzuten dugu euskaldunak "omen" itza erabiltzen duala. Ez ditu galtzerdiak busti nai, ta erdibidea artzen du orrekin.

Gure aldetik asko galdetu diogu iruzurrari buruz euskal jolasetan. Pelay gizon ziñezkoa dugu, garbia, langillea ta argia. Utsune bat bakarrik: euskaraz idazten ez da ausartzen.

Aita Agustin Apaolaza, Zeraindarra, Gipuzkoa, Estibaliz'ko lekaidea, guztiz garbia ta eguzkia bezin argia. Baratza ta lurra maite ditu; baita ere bata ta bestea zoriontsu izaten alegintzen da. Muga gabeko begiramena dauka; baita begi zorrotza ta erriaren maitasuna.

Jean Pitreau, Xibero'ko baserritarra, aintzindari izateko jaioa Bere erria ta euskalduna ondo ezagutzen zituen. Izlari ona, langille benetakoa. Gazterik illa. Baserritarrak biltzen zekien. Gazte onen erioztak umezurtz utzi zuen Euskalerrria.

Aita Mauro, Lazkao'ko abatea, beste iñork baño obeto Sabino ulertu duna. Gauzak garbi esaten oitua. Gizon argia, euskalzale amorratua.

Juan Jose Alvarez Zabaleta, txalupa-mutillen berrien emallea. Itxas-gaiari buruz erren nenbillen eta motel. Laguntza aundiko argibideak eman zizkidan. Gizon soilla, itz beroa ta atsegiña.

Itz auekin nere iturri berexienetakoak aipatzen ditut, baita eskerrak berritzen. Uste baño geiago eman didate.

Nola leike berdiña izan euskal nortasuna? Ori da gure galdera. Liburuaren bukaeran zerbaít esan be-
arra daukagu. Zergatik ori? Antropologiaren alorra oso zabala dalako. Zabala bear luke izan. Esan du-
gun bezala, antropologiaren alorra oso zabala da ta orren edertasuna oso aundia. Oroitu araziko ditugu zatiketa onen arazoak.

Antropología Física, egiz giza-bizitza deitzen du-
guna, gizatasunaren aldetik ezberdintasun nagu-
siak. Asieran antropologia Euskalerrrian ori zen: bu-
rua, arpegia, aoa eta abarren neurketak. Joan den
gizaldian ori aunitz egin zen. Baita ere odolaren
ikerketak.

Antropología Antigua, Giza-jakintza zarra: giza-ja-

kintza mailla onetan nolako berexitasunak dauzkaten giza-ezurak, oso zarrak.

Zatiketa nagusiak bakarrik aztertzen ditugula, ementxe sar ditzakegu *Antropología Cultural* deitzen duguna: nolako aztarnak dituzten kultura-sailleko taldeak, oiturak eta oñarriak. Adibidez, nortasun zeatzak eta euskaldunak; edo giza-jakintza, idazkizaletasuna ta euskaldunak, eta abar.

Antropología Social: kidetasunaren neurri berdintsuak. Emen sartuko lirake enda-taldean mailla berdintsuak. Nolako jokabideak ikusten dituzten enda-talde batean. Gai au zen gurea liburu onetan. Nolakoak diren euskaldunen erantzun nagusiak gizarateko jokabideetan. Zer esanik ez, jakintzarentzat azkeneko nortasunaren ikerketa onek asko laguntzen du gizataldeak obeto ezagutzeko. Baita nolakoa dan gure lagun urkoa jakiteko. Mailla onetan naiko argibideak eman ditugula uste dugu.

Euskal nortasuna ain interesgarria delako, ainbeste idazki ta ikerketa egin dire, zorionez. Lerro baikoitxean ikusten dugu pillaka gauzak nortasunari buruz.

Liburuen zerrenda

LIBURU ZARRETAN

Askotan liburu zarretan ematen zaizkigu berri asko euskal senari buruz. Ementxen sartzen ditugu eredu batzuek:

- Diccionario Trilingue, Manuel de Larramendi, Tomo I, San Sebastián, 1745.
- EL IMPOSIBLE VENCIDO; Manuel de Larramendi, Salamanca 1729.
- DE LA UNIVERSALIDAD DEL BASCUENCE EN ESPAÑA, Salamanca.
- COROGRAFÍA; P. Larramendi, 1882.

Entre otros conviene citar a los apologistas del euskera: Astarloa, etc.

EUSKAL SENA NEURRI ZABALEAN

FRANCISQUE-MICHEL, *Le Pays Basque, sa population, sa langue, ses mouers, sa littérature et samusique*; París, 1857 (rééd. 1981).

BERNOVILLE (Gaétan), VEYRIN (Philippe), ITHURRIAGUE (Jean), ETCHEVERRY (Michel), *Visages du Pays Basque*, París, 1942 (2ª éd., 1964).

GALLOP (Rodney), *Los Vascos*, trad. espagnole de *A book of the Basques*, Madrid, 1948.

CARO BAROJA (Julio), *Los Vascos*, Madrid, 1958 (2ª éd.).

GOYENETCHE (Eugène), *Notre terre basque*, Bayonne, 1961.

- MOREAU (Roland), *Histoire de l'âme basque*, Bordeaux, 1970.
- VIERS (Georges). *Le Pays Basque*; Toulouse, 1975.
- VEYRIN (Philippe), HARITSCHELHAR (Jean), *Les Basques du Labourd, de soule et de Basse-Navarre, leur histoire et leurs traditions*, Grenoble, 1975.
- TORRE (José Miguel), *Historia del País Vasco norpirenaico*, La Gran Enciclopedia vasca, Bilbao, 1976, 2 vol.
- AZAOLA (José Miguel de), *Los Vascos ayer y hoy*, Revista de Occidente, Madrid, 1976, 2 vol.
- ALLIÈRES (Jacques), *Les Basques*, Paris, 1977 (Que sais-je?).
- GOYENETCHE (Eugène), *Le Pays basque, Soule, Labourd, Basse-Navarre*, Pau, 1979.
- BIDART (Pierre) et coll., *La nouvelle société basque, Ruptures et changements*, Paris, 1980.

Enciclopedia general ilustrada del País Vasco, San Sebastián:

- Cuerpo A, *Diccionario enciclopédico vasco*, 12 vol. parus jusqu'en 1982 (de A à Facen).
- Cuerpo B., *Historia general de Euskalerrria*, 2 vol. parus à ce jour, *Epoca romana*, 221-476 (1978), *Epoca vascona*, 476-824 (1981).
- Cuerpo C., BILBAO (Jon), *Euskobibliographia*, 10 vol. parus à ce jour.

JEAN HARITSCHELHAR, ETRE BASQUE, TOULOUSEE
mendik artuak daude liburun arauk.

EUSKAL SENA TA LURRA

- LEFEBVRE (Théodore), *Les modes de vie dans les Pyrénées atlantiques orientales*, Paris, 1933.
- VIERS (Georges), *Le relief des Pyrénées Occidentales et de leur piémont, Pay basque et Barétous*, Toulouse, 1960.

ODOLAREN NEURRIEN XEETASUNAK

COLLIGNON (R.), *La race basque: étude anthropologique*, Paris, 1899 (Collection des travaux présentés au Congrès de la Tradition basque, Saint-Jean-de-Luz, 1897).

FUSTÉ (M.) "El tipo racial pirenaico-occidental" dans *IV Simposium de Prehistoria peninsular, Problemas de la Prehistoria y de la Etnología vascas*, Pamplona, 1960.

Sur les grottes explorées: J.M. BARANDIARÁN, "Exploración de la cueva de Urutiaga (en Itziar, Guipúzcoa)", dans *Gernika-Eusko-Jakintza*, 1947.

- La revue *Munibe* a publié d'utiles articles:

- J.M. BARANDIARÁN et J. ALTUNA, "Exploración de la cueva de Lezetxiki (Mondragón)" 17, 1966.

- J.M. BASABE, "El número premusteriense de Lezetxiki", 18, 1966.

- J.M. BASABE, "Dientes humanos del Paleolítico de Lezetxiki (Mondragón)", 22, 1970.

- J.M. BASABE, "Restos humanos del yacimiento de Marizulo", 23, 1971.

- J. ALTUNA, "Fauna de mamíferos de los yacimientos prehistóricos de Guipúzcoa", 24, 1972.

- J.M. APELLÁNIZ, "El grupo de Santimañe durante la prehistoria con cerámica", 27, 1975.

- voir aussi:

- J.M. BASABE, "Antecedentes prehistóricos de la población actual basco-navarra", dans *IV Symposium de Prehistoria Peninsular: problemas de la Prehistoria y de la Etnología vascas*. Pamplona, 1960.

- J.M. BASABE, "Restos humanos de algunas cuevas sepulcrales de Alava", dans *Estudios de Arqueología Alavesa*, 2, 1967.

- J.M. APELLÁNIZ, "El grupo de los Husos durante la prehistoria con cerámica", *ibid.*, 7, 1974.

MARQUER (P.), *Contribution à l'étude anthropologique du peuple basque et au problème de ses origines raciales*, Bull. et Mém. de la Société d'Anthropologie de Paris, IV, 1963.

- T. de ARANZADI, "Síntesis métrica de los cráneos

vascos", dans *Revue internationale d'études basques*, 13, 1922.

- J.M. BASABE, "Rapport entre l'introversión du bassin et la bascule de la région occipitale chez le type pyrénéen occidental", dans *VI^a Congrès international des Sciences anthrop. et ethnolog.*, Paris, 1962, 1.

Et signalons les travaux d'Etcheberry (1945 et 1949), Jaureguiberry (1947), Vaccaro, Stolding et Ganzarain (1948), Chalmers, Jkin et Mourant (1949), C. Elosegui, Carrion et Iraola (1949), Khérumian (1950), Nijenhuis (1956), Lauglien, Gray et Hopkins (1956-57), Goti (1967 et 1971), etc...

W. ET. L. BOYD, "New Data on Blood Groups and other inherited Factors in Europe and Egypt", dans *Aner, Journal of Physic., Anthorp.*, 23, 1937.

J. M. BASABE, "Sensibilité au P.T.C. de la population basco-navarraise", dans *Congrès d'Anthropologues tchécoslov*, Brno, 1965.

A. VALLS, "Distribución de la pilosidad digital de las manos en una muestra de población vasca", dans *Munibe*, 23, 1971.

EUSKAL SIKOLOGIAREN ALDERDIAK

OLZA ZUBIRI (Miguel), *Psicología del habitante de la ribera tudelana*, Pamplona, 1975.

OLZA ZUBIRI (Miguel), *Estudio psicológico de una población vasca mediante la aplicación del test de Rorschach (à paraître)*.

ERRIA TA IRIA

VINSON (Julien), *Folklore du Pays Basque*, Paris, 1883.

CARO BAROJA (Julio), *Los pueblos del Norte de la Península ibérica*, Madrid, 1943.

CARO BAROJA (Julio), *La ciudad y el campo*, Madrid-Barcelone, 1966.

- CARO BAROJA (Julio), *La Hora navarra del XVIII (personas, familias, negocios e ideas)*, Pamplona, 1969.
- CARO BAROJA (Julio), *Etnografía histórica de Navarra*, Pamplona, 3 vol., 1971-72.
- CARO BAROJA (Julio), *Le mythe du caractère national*, Lyon, 1975.
- CARO BAROJA (Julio), *De la superstición al ateísmo (meditaciones antropológicas)*, Madrid, 1974.
- CARO BAROJA (Julio), *Los Vascos y la historia a través de Garibay*, San Sebastián, 1972.
- CARO BAROJA (Julio), "La tradición técnica del pueblo vasco", et "Los asentamientos humanos y el pueblo vasco", dans *Vasconiana*, 2^a éd., San Sebastián, 1974.
- CARO BAROJA (Julio), *Introducción a la Historia social y económica del pueblo vasco*, San Sebastián, 1974.
- NARBAITZ (Pierre), *Le matin basque, ou histoire ancienne du peuple vascon*, Paris, 1975.
- SCHULTEN (A.), "Las referencias sobre los Vascones hasta 1810 después de JesuCristo", dans *Revue internat. d'Etudes basques*, XVIII. 1972.
- GROSSE (R.), "Las fuentes de la época visigoda y bizantina", dans *Fontes Hispaniae Antiquae*, IX, Barcelone, 1947.
- VIGIL (M.) et BARBERO (A.), "Sobre los orígenes sociales de la Reconquista: Cantabros y Vascones desde fines del Imperio romano hasta la invasión musulmana", dans *Boletín de la Real Academia de la Historia*, CLVI, 1965.
- LACARRA (José María), *Historia política del Reino de Navarra*, Pamplona, 1971.
- LACARRA (José María), *Historia del Reino de Navarra en la Edad Media*, Pamplona, 1975.
- ZABALO ZABALEGUI (Fr. Xavier), *El registro de Comptos de Navarra de 1280*, Pamplona, 1972.
- CARRASCO PÉREZ (Juan), *La población de Navarra en el siglo XIV*, Pamplona, 1973.
- ECHEGARAY (Carmelo de), *Las provincias vascas a fines de la Edad Media*, San Sebastián, 1895 (à utiliser avec précaution).
- MARTÍNEZ RUIZ (J.J.), *La Pamplona de los burgos y su evolución urbana, siglos XII-XVI*, Pamplona, 1959.

- IRURITA LUSARRETA (María A.), *El municipio de Pamplona en la Edad Media*, Pamplona, 1959.
- MARTÍNEZ DÍEZ (Gonzalo), *Alava medieval*, Vitoria, 2 vol., 1974.
- CARO BAROJA (Julio), "Vitoria", dans *Vasconiana*, 2^a éd., San Sebastián, 1974.
- GOROSABEL (Pablo de), *Diccionario histórico-geográfico descriptivo de los pueblos, valles, partidas, alcaldías y uniones de Guipúzcoa*, Tolosa, 1862.
- ZUMALDE (Ignacio), *Historia de Oñate*, San Sebastián, 1957.
- CIRIQUIAIN GAIZTARRO (M.), *Los puertos marítimos vascos*, San Sebastián, 1951.
- GUIARD Y LARRAURI (Teófilo), *Historia de la noble villa de Bilbao*, Bilbao, 4 vols, 1906-1912.
- GUIARD Y LARRAURI (Teófilo), *Historia del Consulado y Casa de Contratación de Bilbao y el Comercio de la Villa*, Bilbao, 2 vol., 1913-1914 (réimpr.).
- BALASQUE (Jules), *Etudes historiques sur la ville de Bayonne*, Bayonne, 3 vol., 1862-1865.
- LAMBERT (Élie), *Bayonne*, Toulouse, 1958.
- DOUGLAS (William A.), *Death in Murelaga*, Seattle-Londres, 1969.
- GREENWOOD (Davydd J.), *Unrewarding Wealth, The Commercialization and Collapse of Agriculture in a Spanish Basque Town*, Cambridge, 1976.
- OTAZU (Alfonso de), *Haciendistas navarros en Indias*, Bilbao, 1970.
- ARPAL POBLADOR (Jesús), *Una familia en un mundo tradicional: los Garagaza de Elgoibar*, San Sebastián, 1973.
- SAGÜES AZCONA (Pío), *La Real Congregación de San Fermín de los Navarros*, Madrid, 1963.
- FERNÁNDEZ ALBALADEJO (Pablo), *La crisis del Antiguo Régimen en Guipúzcoa, 1766-1883: cambio económico e historia*, Madrid, 1975.
- ZAVALA (Federico de), *De los Fueros a los Estatutos, Los conciertos económicos*, San Sebastián, 1976.
- SOLOZÁBAL (Juan José), *El primer nacionalismo vasco: industrialismo y conciencia nacional*, Madrid, 1975.
- LHANDE (P.), *L'émigration basque*, Paris, 1910.

BAULNY (Olivier), *Les Grands Basques dans l'histoire universelle*, Pau, 1976.

ARAUREN ABERASTASUNA

RITOU (Etienne), *De la condition des personnes chez les Basques français jusqu'en 1789*, Bordeaux, 1897.

DARRICAU (Albert), "France et Labourd", dans *Bull. de la Société de Borda*, 1906.

DURAND (Henri), *Histoire des biens communaux en Béarn et dans le Pays basque*, Pau, 1909.

CAMPAGNE, *La conservation du bien de famille chez les Basques français*, Paris, 1911.

YTURBIDE (Pierre), *Cahier des doléances de Bayonne et du Pays de Labourd pour les Etats Généraux de 1789*, Bayonne, 1912.

ORTIZ DE ZÁRATE (Ramón), *Compendio foral de la provincia de Alaba*, Bilbao, 1931.

FOUGÈRES (Alain), *Les droits de famille et les successions au Pays basque et en Béarn, d'après les anciens textes*, Bergerac, 1938.

ETCHEVERRY (Michel), *A travers l'histoire anecdotique de Bayonne et des pays voisins*, Bayonne, 1941.

IRUJO (Manuel de), *Instituciones jurídicas vascas*, Buenos Aires, 1945.

GALINDEZ (Jesús de), *El derecho vasco*, Buenos Aires, 1947.

DRAVASA (Etienne), *Les privilèges des Basques du Labourd sous l'ancien régime*, Bordeaux San Sebastián, 1950.

ECHEGARAY (Bonifacio de), *Derecho Foral privado*, San Sebastián, 1950.

OURLIAC (Paul), "Las costumbres del Sudoeste de Francia", dans *Anuario de Historia del Derecho Español*, 1953; "La famille pyrénéenne au Moyen Age", dans *Recueil d'Etudes... Le Play*, 1957; "L'esprit du droit méridional", dans *Droit privé et institutions régionales, Etudes... Jean Yver*, Paris, 1976.

CELAYA IBARRA (Adrián), *Vizcaya y su fuero civil*, Pamplona, 1965; "El régimen de bienes en el matrimonio

- vizcaino", dans *Estudios de Deusto*, XVI, 1966; *Derecho civil foral de Vizcaya y Alava*, Durango 1976; *Comentarios al Código civil y Compilaciones Forales*, tome XX-VI, "Compilación de Vizcaya y Alava". *Revista de derecho privado*, 1978.
- COYENETCHE (Eugène), *Onomastique et peuplement du Nord du Pays basque, XI^a-XV^a siècles*, Bourdeaux, 1966; "Instituciones administrativas del país vasco francés en la Edad Media", dans *Anuario de la Historia del derecho español*, Madrid, 1973.
- MARICHALAR (Aurelio) et MANRIQUE (Cayetano), *Historia de los fueros de Navarra, Vizcaya, Guipúzcoa y Alava*, San Sebastián, 1971.
- SALINAS QUIJADA (Francisco), *Derecho civil de Navarra*, Pamplona, 4 vol., 1971.
- MONREAL ZIA (Gregorio), *Las instituciones públicas del señorío de Vizcaya (hasta el siglo XVIII)*, Madrid, 1973.
- OTAZU (Alfonso de), *El igualitarismo vasco: mito y realidad*, San Sebastián, 1973 (érudit et polémique).
- NAVAJAS LAPORTE (Alvaro), *La clasificación consuetudinaria del caserío en Guipúzcoa*, San Sebastián, 1975.
- ETCHEZARRETA (Miren), *El caserío vasco*, Bilbao, 1977.
- LAFOURCADE (Maïté), *Les contrats de mariage du Pays de Labour sous le règne de Louis XVI, Etude juridique et sociologique*, Bourdeaux, 3 vol., 1978.
- ETCHEVERRY-AINCHART (Jean), "La transmission juridique de la maison basque", dans *Etxea ou la maison basque*, Lauburu, 1979.

AUTESKUNDEEN IKERKETA

- RAHDEN, *Andanzas de un veterano de la guerra de España (1833-1840)*, Pamplona, 1965.
- CORDOVA (F. de), *Memorias íntimas*, Madrid, 2 vol., 1899-1903.
- SAGARMINAGA (Fidel de), *Memorias históricas de Vizcaya*, Bilbao, 1880.
- CUADRADO MARTÍNEZ, *Elecciones y partidos políticos en España*, Madrid, 2 vol., 1969.
- LARRONDE (J. Claude), *Le nationalisme basque, Son ori-*

gine et son idéologie dans l'œuvre de Sabino de Arana-Goiri, Bourdeaux, 1972 (trad. esp., San Sebastián, 1977).

CILLÁN APALATEGUI (Antonio), *Sociología electoral de Guipúzcoa*, San Sebastián, 1975.

ESTORNES ZUBIZARRETA (Idoia), *Elecciones y partidos políticos en Euzkadi* (à paraître).

DROUIN (J.C.), "Notes sur les élections à Bayonne et à Pau de 1848 à 1870", dans *Bull. de la Société des Sciences, Lettres et Arts de Bayonne*, 1970.

CUZACQ (René), *Les élections législatives à Bayonne et au Pays Basque (de 1848 à 1969)*, Bayonne et Mont-de-Marsan, 7 vol., 1948-1973.

MICHEU-PUYOU (Jean), *Histoire électorale du département des Basses-Pyrénées sous la IIIe et la IVe Républiques*, Paris, 1965.

TAUZIA (Pierre), *Aspects du ralliement dans les Basses-Pyrénées (1890-1914)*, Bourdeaux, 1975.

FOURSANS-BOURDETTE (G.), *Les conseillers généraux des Basses-Pyrénées de 1919 à nos jours* (mémoire soutenu à Bourdeaux en 1969).

MARTÍNEZ (Julien), *Les élections législatives de 1958 à 1967 dans la vie politique des Basses-Pyrénées* (s.l.n.d.).

DESCAMPS DE BRAGELONGNE (H.), *La politique des Basses-Pyrénées*, Pau, 1958.

DARRETCHÉ (Bernard), *Jean Errecart* (Mém. Maîtrise Bordeaux, s.d.).

BIDART (Pierre), "Les élections présidentielles de mai 1974 au Pays Basque", dans *Bull. du Musée basque*, 1974.

EUSKARA

VAN EYS (W.), *Grammaire comparée des dialectes basques*, Paris, 1879.

CAMPIÓN (Arturo), *Gramática de los cuatro dialectos de la lengua euskara*, Tolosa, 1884.

LAFON (René), "Basque", in Th. Sebeok, *Linguistics in Western Europe*, 1972.

- LAFON (René), "La lengua vasca", in *Enciclopedia Lingüística Hispánica*, Madrid, 1959, vol. 1.
- LAFON (René), "La langue basque", dans *Bull. du Musée Basque*, 1973.
- TOVAR (Antonio), *La lengua vasca*, San Sebastián, 1954.
- TOVAR (Antonio), *Mitología e ideología sobre la lengua vasca*, Madrid, 1980.
- MICHELENA (Luis), *La lengua vasca*, Durango, 1977.
- ALLIÈRES (Jacques), *Manuel pratique de basque*, Paris, 1979.
- GAVEL (Henri), *Éléments de phonétique basque*, Paris, 1921.
- MICHELENA (Luis), *Fonética histórica vasca*, San Sebastián, 1961 (2ª ed., 1977).
- GAVEL (Henri), *Grammaire basque*, Bayonne, 2 vol. (le 2ª inachevé), 1929.
- VILLASANTE (Luis), *Sintaxis de la oración simple*, Aránzazu, 1980.
- VILLASANTE (Luis), *La H en la ortografía vasca*, Aránzazu, 1980.
- INCHAUSPE (Emmanuel), *Le verbe basque*, Bayonne-Paris, 1858.
- LAFON (René), *Le système de verbe basque au XVIe siècle*, Bourdeaux, 2 vol., 1943.
- INTXAUSTI (Joseba), *Euskal aditza*, Gipuzko-Bizkaierak, Zarauz, 1960.
- EUSKALZAINDIA, *Euskal aditz batua*, San Sebastián, 1979.
- REBUSCHI (Georges), *Structure de l'énoncé en basque*, dactyl., Paris VII, 1982.
- AREJITA (A.), *Euskal joskera*, Durango, 1978.
- N'DIAYE (Geneviève), *Structure du dialecte basque de Maya*, La Haye-Paris, 1970.
- ROTAETXE (Karmele), *Estudio estructural del euskara de Ondarroa*, Durango, 1978.
- YRIZAR (Pedro de), *Contribución a la dialectología de la lengua vasca*, Zarauz; 2 vol., 1981.
- MICHELENA (Luis), *Sobre el pasado de la lengua vasca*, San Sebastián, 1964.
- MICHELENA (Luis), *Apellidos vascos*, San Sebastián, 2ª éd., 1955.

- AZKUE (Resurrección María de) , *Morfología vasca*, Bilbao, 2 vol., 1923.
- ALTUBE (Severo), *Erderismos*, Bermeo, 1929.
- ZAMARRIPA Y URANGA, *Gramática vasca*, Bilbao, 7ª éd., 1950.
- AROTÇARENA (Sauveur), *Grammaire basque*, Bayonne, 1951.
- LAFITTE (Pierre), *Grammaire basque* (Navarro-labourdin littéraire), Bayonne, 2ª éd., 1962.
- GÈZE (Louis), *Eléments de grammaire basque, dialecte souletin, suivi d'un vocabulaire basque-français et français-basque*, Bayonne, 1873.
- TXILLARDEGI (Alvarez Enparantza José Luis), *Euskal gramatika*, San Sebastián, 1978.
- GOENAGA (Patxi), *Gramatika bideetan*, San Sebastián, 1978.
- MUJIKI (José Antonio), *Perpau bakunaren sintasia*, Bilbao, 1978.
- VILLASANTE (Luis), *Hacia la lengua literaria común*, Aranzazu, 1972.
- VILLASANTE (Luis), *La declinación del vasco literario común*, Aranzazu, 1972.
- VILLASANTE (Luis), *Palabras vascas compuestas y derivadas*, Aranzazu, 1974.
- VILLASANTE (Luis), *Sintaxis de la oración compuesta*, Aranzazu, 1976.
- VILLASANTE (Luis), *Estudios de sintaxis vasca*, Aranzazu, 1978.
- TOVAR (Antonio), *El euskera y sus parientes*, Madrid, 1959.
- MOUTARD (Nicole), "Etude phonologique sur les dialectes basques", dans *Fontes Linguae Vasconum*, Pamplona, 1975 et 1976.
- TXILLARDEGI (Alvarez Enparantza José Luis), *Euskal fonología*, San Sebastián, 1980.
- HOLMER (Nils), *El idioma vasco hablado*, San Sebastián, 1964.
- ALZO (Fr. Diego de), *Estudio sobre el euskera hablado*, San Sebastián, 1961.
- AZKUE (Resurrección María de), *Diccionario vasco-espa-*

- ñol-francés, Bilbao, 2 vol., 1905-1906 (réimpr., facsimilé, 1969).
- LHANDE (Pierre), *Dictionnaire basque-français*, Paris, 1926.
- MÚGICA (Plácido), *Diccionario castellano-vasco*, Bilbao, 1973.
- LAFITTE (Pierre) ET TOURNIER (André), *Lexique français-basque*, Bayonne, 1954.
- HAIZE GARBIA, *Dictionnaire basque-français*, San Sebastián-Hendaye, 1972.
- HAIZE GARBIA, *Dictionnaire français-basque*, *ibid.*, 1975.
- CARO BAROJA (Julio), *Materiales para una historia de la lengua vasca en su relación con la latina*, Salamanca, 1945.
- PEILLEN (Dominique), *Lexique basque de l'anatomie* (de la langue écrite à la langue parlée), morphologie et sémantique (thèse dactyl., 1981).
- MICHELENA (Luis), "L'Euskaro-caucasien", dans *Le Langage*, Paris (Encyclopédie de La Pléjade, tome XXV).
- LAFON (René), *Etudes basques et caucasiennes*, Salamanca, 1952.
- JOSÉ MARÍA DE LACHAGA, "La representación del tiempo en el verbo vasco", Bilbao, 1994

ELERTIA

- LAFITTE (Pierre), *Le basque et la littérature d'expression basque en Labourd, Basse Navarre et Soule*, Bayonne, s.d.
- LAFON (René) et HARITSCHELHAR (Jean), "La littérature basque", dans *Histoire des littératures*, III, La Pléiade, Paris, 1978.
- MICHELENA (Luis), *Historia de la literatura vasca*, Madrid, 1960.
- VILLASANTE (Luis), *Historia de la literatura vasca*, Bilbao, 1961.
- SARASOLA (Ibon), *Euskal literaturaren historia*, San Sebastián, 1970.

- SARASOLA (Ibon), *Historia social de la literatura vasca*, Madrid, 1976.
- MUJICA (Luis María), *Historia de la literatura euskerika*, San Sebastián, 1979.
- LEIZAOLA (Jesús María), *Estudios sobre la poesía vasca*, Buenos Aires, 1951.
- LEIZAOLA (Jesús María), *La "crónica" en la poesía popular vasca*. Buenos Aires, 1961.
- LEIZAOLA (Jesús María), *1808-1814 en la poesía popular vasca*, Buenos Aires, 1965.
- LEIZAOLA (Jesús María), *Romances vascos y literatura prehistórica*, Buenos Aires, 1969.
- LEKUONA (Manuel de), *Literatura oral euskérica*, San Sebastián, 1936 (2ª ed. augmentée sous le titre: *Literatura oral vasca*, San Sebastián, 1965).
- ITHURRIAGUE (Jean), *Un peuple qui chante, les Basques*, Paris, 1947.
- ONAINDIA (Xanti), *Gure bertsolariak*, Bilbao, 1964.
- LABAYEN (Antonio María), *Teatro euskaro, Notas para una historia del arte dramático vasco*, San Sebastián, 1965.
- HÉRELLE (Georges), *La représentation des pastorales à sujets tragiques*, Paris, 1923.
- HÉRELLE (Georges), *Le théâtre comique*, Paris, 1925.
- HÉRELLE (Georges), *Les pastorales à sujets tragiques considérées littérairement*, Paris, 1926.
- HÉRELLE (Georges), *Le répertoire du théâtre tragique, Catalogue analytique*, Paris, 1928.
- MICHELENA (Luis), *Textos arcáicos vascos*, Madrid, 1964.
- ALTUNA (Francisco María), *Versificación de Dechepare, Métrica y pronunciación*, Bilbao, 1979.
- ALTUNA (Francisco María), *Bernard Etxepare, Linguae vasconum primitiae* (Edizio kritikoa), Bilbao, 1980.
- HARITSCHELHAR (Jean), *Le poète souletin Pierre Topet-Etchahun (1786-1862), Contribution à l'étude de la poésie populaire basque du XIXe siècle*, Bayonne, 1969.
- HARITSCHELHAR (Jean), *L'œuvre poétique de Pierre Topet-Etchahun*, Bilbao, 1970.
- OYHARÇABAL (Bernard), *La pastorale souletine, Edition critique de Charlemagne* (th. 3ª cycle, 3 vol., 1982).

EDERTIA

- ALTUNA (Jesús), *Lehen Euskal Herria, Guía ilustrada de Prehistoria vasca*, Bilbao, 1975.
- BARANDIARÁN (José Miguel), *El hombre prehistórico en el País Vasco*, Buenos Aires, 1953.
- FLORES KAPEROTXIPI (M.), *Arte vasco*, Buenos Aires, 1954.
- PEÑA SANTIAGO (L.P.), *Arte popular vasco*, San Sebastián, 1969.
- URANGA (J.E.) et IÑIGUEZ ALMECH (F.), *Arte medieval navarro*, Pamplona, 5 vol., 1971-1973.
- GAILLARD (G.) et LOJENDIO (L.M.), *Navarre romane*, La Pierre qui vire, 1967.
- LAMBERT (Ellie), *L'architecture religieuse dans le Pays basque français*, Toulouse, 1952.
- ARRAZOLA (M.A.), *El Renacimiento en Guipúzcoa*, San Sebastián, 3 vol., 1967-1969.
- CHUECA (F.), *Arquitectura del siglo XVI*, Madrid, 1953.
- BAESCHLIN (A.), *La arquitectura del caserío vasco*, Barcelona, 1930.
- O'SHEA, *La maison basque*, Bayonne, 1897.
- YRIZAR (J.), *Las casas vascas*, San Sebastián, 1929.
- COLAS (L.), *La tombe basque*, Biarritz, 1923.
- LOZOYA (Marqués de), *Artífices vascos en América*, Bilbao, 1952.

EUSKAL JAUZIAK

- La danse basque*, Bidart, 1981 (Association Lauburu).
- OLAZARAN (Hilario de), *Mutil dantza de Baztán*, Pamplona, 1925.
- IZTUETA (Juan Ignacio de), *Gipuzkoa'ko dantzak* (Cahier de mélodies, Bordeaux, 1929).
- IZTUETA (Juan Ignacio de), *Gipuzkoa'ko dantza gogoan-garriak* (dances anciennes du Guipúzcoa éd. bilingüe), Bilbao, 1968.
- BARANDIARÁN (Gaizka de), "Roncal, Riñón de Vasconia",

- dans *Bol. de la Real Sociedad Vascongada de los Amigos del País*", 1956.
- BARANDIARÁN (Gaizka de), "Danza de San Miguel de Cortes", dans *Príncipe de Viana*, 1959.
- BARANDIARÁN (Gaizka de), *Danzas de Euskalerrri*, vol. 1, San Sebastián, 1963.
- BARANDIARÁN (Gaizka de), id., vol. 2, San Sebastián, 1963; vol. 3, *ibid.*, 1969.
- BARANDIARÁN (Gaizka de), "Eusku dantza de Olagüe", dans *Dantzari*, 1968.
- BARANDIARÁN (Gaizka de), "Zozo dantza d'Arraras", *ibid.*, 1968.
- BARANDIARÁN (Gaizka de), Gizon dantza: liturgie et sens", *ibid.*, 1968.
- BARANDIARÁN (Gaizka de), "El zortziko en el texto de Iztueta", dans *Dantzariak*, 1971 et 1973.
- BARANDIARÁN (Gaizka de), "Catálogo de contrapases", dans *Bol. de la Real Sociedad vascongada de los Amigos del País*, 1974.
- BARANDIARÁN (Gaizka de), "Sorgin dantza", dans *Dantzariak*, 1975.
- BARANDIARÁN (Gaizka de), mss.: "Dantza askatua", "Eusku dantza nekatxena", "Ingurutxo de Leiza", "Jota de Cortes", "Vals de Cortes".
- GARRO (Bernardo M. de), "Cómo bailar el AurreSKU?", dans *Dantzari*, 1966.
- ETXEBARRIA Y GOIRI (José Luis de), *Danzas de Vizcaya*, Bilbao, 1969.
- ARGIA, "Danzas de Otxagabia", dans *Dantzariak*, 1970.
- ARRAS (Francisco), "Danzas de Navarra", *ibid.*, 1972.
- IRIGOYEN (Iñaki), "Danzas de Vizcaya", *ibid.*, 1972.
- JIMÉNEZ (Joaquín), "Danzas en Alava", *ibid.*, 1972.
- ZUMALDE (Iñaki), *Las danzas del Corpus de Oñate*, San Sebastián, 1974.
- SAGASETA (Miguel Angel), "Estudio de los bailes de Valcarlos", dans *Cuadernos de etnología y de etnografía de Navarra*, 1975.
- GUILCHER (Jean-Michel), *La tradition de danse en Béarn et Pays basque français*, Edition La maison des sciences de l'homme, Paris, (sous presse, avec bibliogr. jusqu'en 1976).

- GUILCHER (Jean-Michel), "Les formes basques de la danse en chaîne", dans *Bull. du Musée basque*, 1969.
- GUILCHER (Jean-Michel), "Danses et cortèges traditionnels du carnaval en Pays de Labourd", dans *Arts et traditions populaires*, 1969.
- CHAHO (Agustin), *Biarritz entre les Pyrénées et l'Océan*, Bayonne, 2 vol., 1855.
- SALLABERRY (J.D.J.), "Les mascarades souletines", dans *La tradition au Pays basque*, Paris, 1899.
- DASSANCE (Louis), "Les sauts basques et les vieilles danses labourdines", dans *Bull. du Musée basque*, 1927.
- HARRUGUET (Sauveur), "La danse en Basse Navarre", *ibid.*, 1927.
- VEYRIN (Philippe), "Le fandango", *ibid.*, 1927.
- VOGEL (Florentin), "Note sur la danse dans la région de Saint-Palais", *ibid.* 1927.
- ALFORD (Violet), "The Basque Masquerade", dans *Folk-Lore*, 1928.
- ALFORD (Violet), *Pyrenean Festivals*, Londres, 1937.
- CUZACQ (René), *La pamperruque, danse bayonnaise*, Bayonne, 1942.
- GUILCHER (Hélène et Jean-Michel), "L'enseignement militaire de la danse et les traditions populaires", dans *Arts et traditions populaires*, 1970.

JOLASAK

- AGUIRRE FRANCO (Rafael), *Juegos y deportes vascos*, Enciclopedia general ilustrada del País Vasco, Auñamendi, San Sebastián, 1968.
- ABRIL (Enrique), *Dos siglos de pelota vasca*, San Sebastián, 1971.
- BLAZY (E.), *La pelote basque*, Bayonne, 1929.
- BOMBIN (Luis), BOZAS URRUTIA (Rodolfo), *El gran libro de la pelota, deporte universal*, Madrid, 2 tomes, 1976.
- BOTA, *La pelote basque, son art, ses règles, ses secrets*, Solar, 1974.
- BOTA, *Chiquito de Cambo, l'unique*, Bayonne, 1981.
- TOULET (Louis), ESKUTIN, *La pelote basque, Histoire, technique et pratique*, Paris, 1979.

- ESKUTIK, *La fabuleuse histoire de la pelote basque. 1° La Galerie des champions*, Biarritz, 1982.
- LUZE (Albert de), "Les jeux de paume et les trinquets", *Bul. du Musée Basque*, 1930.
- LUZE (Albert de), *La magnifique histoire de jeu de paume*, Bordeaux, 1933.
- PEÑA Y GOÑI (Antonio), *La pelota y los pelotaris*, Madrid, 2 tomes, 1892.
- TOURNIER (André), *La pelote basque, ses jeux*, Bayonne, 1958.
- SEIN (Pierre) et DANIEL, *VIII° Championnat du monde de pelote basque*, Pau, 1979.

Aurkibidea

Itzaurrea	7
Euskal nortasunaren jakintza	11
Etxea edo etsia aurrena.....	13
Euskalduna beti asmatzen	15
Mari Txintxarri gaizki ikusia.....	17
Zerbaiten billa	19
Etxea zaintzen.....	21
Bere burua zaintzen	23
Burujabetzaren mugak.....	25
Lur zaitiak elkar zaintzeko	27
Xomorkeria	29
Beti Iraun.....	31
Euskaldunaren bakardadea	33
Bere buruari gogor	35
Lanari eusten	37
Burnia lurraren biotzeraño.....	39
Bere gisa	41
Gorra - gogorra - eosgorra	43
Etxe - ondoa indartzen	45
Zerbait ekarri bear etxerako	47
Aurrena etxeko irabazia	49
Esker gutxi eman	53
Etxea zorretan ez utzi.....	55
Zorrik ez utzi al dala	57
Gure gaitza: maltzurkeria.....	59
Oxporroa: ixilik eta obe	61
Gabalana etxeko ona	63

Eman ateratzeko	65
Odolkiak ordañetan.....	67
Zergatik ixilik?	69
Besteak neurtu bear.....	71
Neurtzeko zirikatu.....	73
“Nola jo diozun arpa”.....	75
Etxeko neurriak agintzen dute	77
Neurtzeko maia toki berexia	79
Lanean neurtu bear	81
“Or - dago”	83
Neurtu menperatzeko.....	87
Jai ta irri Bidaso'ko etxean.....	89
Etxearen izen ona.....	91
Bestien bearra izaki.....	93
Lagunarteak beti loratzen.....	95
Elkar ez ondatzeko bildu	97
Billeretan egoten jakin.....	99
Jasan bearra.....	101
Baztertzen iaioak.....	103
Erdibidearen billa.....	105
Itzari eutsi.....	107
Bata bestearen ondoan berdin.....	109
Etxea ondatzen.....	111
Ume zitala.....	113
Aurrea artu bear	115
Basa indarkeria.....	117
Ez neretzat, ezta ere iretzat	119
Zarauzko balearen malkoak	121
Indarrak erdibitzen.....	123
Arroa espantuka	125
Setakeria.....	127
Zakur ugari.....	129
Gizaseme petralla.....	131
Makil autsiarekin ez oien artean sartu	133
Itsumena deman	135
Dema berri zarra.....	137
Jokuak zer dauka barrena zirikatzeke.....	139

Bere onetik aterata.....	141
Indarraren eromena	143
Idi-dema.....	145
Ari talka.....	147
Euskal gizona deman, Miguel Pelay idazleak dionez.....	149
Iruzur ta jai.....	151
Zuri-zuri ustela	153
Txalupa-mutil eta “txo” eredia.....	155
Eraskiña: “Guk ez ditugu geroko uzten”	157
“Baskones” delakoak eta zezenak	159
Amaia.....	163
Liburuen zerrenda.....	171

Jose Maria San Sebastian jauna, edo-ta *Laxaga* idazlea, gure erriaren izakera zer dan aztertzen saiatzen da liburu ontan. Gure portaerak zer iturri, sustrai eta giltza-arri dituan, alegia.

Bi bide aukeratu ditu ortarako: bata, leendik liburu, aldizkari eta abarretan argitaraturik zegoana; bestea, gure erritar jatorren aotik entzun duana edo aien artean ikusi duana. Bi iturri oietan aberatsena bigarrenko au izan duala esango genduke.

Baiña paltsokeriaren erdoiak ez du Latxagaren lumarik ikuitu. Euskaldunen alderdi onak eta txarrak berdin azaltzen ditu. Ausardi puska bat ere bearrezkoa da ortarako gure artean. Bepondaiola, beraz, berari, au bezelako lanak gure mesederako dirala dudarik ez da eta.

ISBN 84-95378-05-1

9 788495 378057